tiszatáj
75. ÉVFOLYAM

5
2021. május

Tartalom

LXXV. évfolyam, 5. szám / 2021. május

LACKFI JÁNOS	Hiábavalóságról	3
SZAKÁCS RÉKA	Marie-Cécile megneveli a macskát	5
JENEI GYULA	A biztonsági őr; A sofőr	15
SZIJJ FERENC	Ritka események	17
BERTA ÁDÁM	Gergelyhajlítás (részlet a regényből)	19
FALUDI JULIANNA	Fókusz	28
SZIL ÁGNES	Keresem azt a lányt	33
DERES KORNÉLIA	Traumland; Otthon, édes; Hunok ura	35
DEMUS GÁBOR	csábít, pontosabban, folyton piszkál, nem megyek; Juhász Gyuláról olvasok, közben; van valami furcsa negyvenöt után	38
FECSKE CSABA	Nem történt semmi	41
HARCOS BÁLINT	YÁrva	42
TÖNKÖL JÓZSEF	Még csak fél hat; Úgy is meghalhatunk	47
	Teljes odaadásra van szükség (*Tüskés Gábor* irodalomtörténésszel *Lengyel Réka* beszélget)	49
LENGYEL ANDRÁS	Network-elemzés III. (A „szerkesztői” kapcsolatháló)	60
KŐBÁNYAI JÁNOS	Az ifjúság humusza (Turcsány Péter, 1951–2015)	65
GYÖRGY PÉTER	A cezúra éve (2020) (A gyanútlanság vége)	72

mérlegen

KOLOZSI ORSOLYA — Az ezerfejű kígyó (Berta Ádám: A kígyó feje) 81

VAJSENBEK PÉTER — Az apropó megvilágítása (Szijj Ferenc: Igazi nevek) 84

KOCSIS LILLA — Tutegal (Jenei László: Bódultak) 86

KOLOZSI BLANKA — „levélzaj, éber másolás" (Korpa Tamás: A lombhullásról egy júliusi tölggyel) 89

PATAKY ADRIENN — Biosz és logosz (Sütő Csaba András: Nempróza) 93

PUSZTAI VIRÁG — Az értékadó jelentés (Máté Zsuzsanna: „Az aestheticum vizsgálatának célja tehát az értékadó jelentés felkutatása") 96

művészet

WEHNER TIBOR — A torzók rejtelmes épülése (Kammerlohr-Kováts László festőművész alkotásai) 99

SOPOTNIK ZOLTÁN — Kammerlohr para-paradigma (Majdnem-esszé Kammerlohr-Kováts László képeihez) 102

Diákmelléklet

BOLDOG ZOLTÁN — Az olvasás nélküli irodalom (Avagy nevelhetjük-e lázadásra a diákokat?) 104

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ — Árvaság, hangok 112

Illusztrációk

KAMMERLOHR-KOVÁTS LÁSZLÓ alkotásai a címlapon (*Létrák az erdőben 25.* olaj, vászon, 20×20 cm, 2019.), a 27., 32., 37., 40., 48., 64., 80., 83., 92., 95., 101. oldalon és a belső borítón (*Földalatti város 1.* olaj, vászon, 100×70 cm, 2017.)

LACKFI JÁNOS

Hiábavalóságról

A cipőpucolásnál van-e hiábavalóbb dolog?
Az ember jól kifényezi, előtte lecsupálja róla a sarat,
azután alaposan megkenegeti bolti szent kenetekkel,
felkent cipővel vág neki a világnak, előbb, ahogy nagyapjától
tanulta, köpéssel meg is homályosítja, ronggyal
fényesíti kicsit, fényesíti még, fényesíti még,
hadd sisteregjen, csak legvégül ragyog fel az irreális
világosság, felhők mögül kikecmergő nap, de mi haszna,
kilépve ócska kis pár csepp eső elég, a cipőt itt is, ott is
koszfoltok petyegtetik, iménti fénye hova lett már.
Bizony mondom nincs a cipőpucolásnál hiábavalóbb dolog.

Van-e hiábavalóbb dolog a sportolásnál?
Az emberfia koloncokat emelget, hergeli izmait, zsemlékké,
cipókká, fonott kalácsokká gyúrja, mind erősebb és erősebb
lesz, elharapja a vasat, tövestül szaggatja ki a fát,
szétmorzsolja a követ, fél kézzel emelgeti a székeket,
ágyakat, asztalokat, elvontatja a kamionokat,
karja erejével összedönti a toronyházat, és ha evvel végzett,
fogja magát, és nekiesik embertársainak, gyúrja-gyömöszöli
azokat is, míg végül mindenkit legyőz, és ő nem lesz a legerősebb.
Fémeket akasztanak a nyakába, dobogó tetejére állítják,
s ott is marad, mígnem egy másik ember annyira megerősödik,
kigyúrja magát, hogy végül erősebb lesz emennél, legyőzi,
és kezdődhet az egész elölről.
Bizony mondom, nincs hiábavalóbb dolog a sportolásnál.

Van-e az evésnél hiábavalóbb dolog a világon?
Az embernek fia gürcöl, dolgozik látástól vakulásig,
majd elmegy a bőségnek áruházába, és ott teletömi
bevásárlókocsiját arca verejtékének ellenértékével,
megveszi más állatok feldarabolt testét, mirigyváladékaik
erjesztett tömbjét, megveszi a halálra zúzott gabonából
sütött, kelesztett étkeket, megveszi zöldségek és gyümölcsök

leszüretelt, kipréselt, eleven húsát, hozzá ledarált füveket, fűszereket,
ínyét ezekkel csiklandoztatja, őrli, rágja, nyálával elegyíti
mindazt, mit drága pénzen szerzett, szemét guvasztja, háját
növeszti, porhüvelye mind gömbölyűbbre duzzad, mígnem
a halál elmegy bevásárolni, és szupermarketjében kiválasztja
ezt az embert, kosarába rakja, kasszánál lepittyenti,
férgekkel megeteti.
Bizony mondom, nincs hiábavalóbb dolog az evésnél.

Van-e hiábavalóbb dolog az írásnál?
Az embernek fia bámulja a világot, belelát a retikülökbe,
rúzsok, szempillaspirál, óvszer, müzliszelet, csodás érem,
kesztyű, szerelmeslevél, mobil, mobiltöltő, vállról indítható rakéta.
Belelát a szívekbe, fájdalomcsillapító, szerelem, harag,
düh, veszélyes hulladék, atombomba, rúzs, pirosító,
egy havi fizetés, befizetetlen csekkek.
Belelát a házfalak mögötti létbe, vágódeszka, fregoli,
babaágy, tükör a plafonon, kések és villák,
sodrófák és klopfolók, veszekedések, visszerek,
pattanások és borzongások, megalázások és önkívületek,
harag és tektonikai munka, rejtett vulkánok és rejtett telérek,
egyszer használatos poénok és rozsdás kapcsolatok,
véres emlékek és édes emlékek, fűszeres bor és kézigránát.
Az ember leül egy asztalhoz, papírt és tollat ragad,
egybetorlaszt mindent, amit látott, számítógépbe pötyögi,
megfogalmazza a világ összetevőit, nitrites pácsó,
csontról mechanikusan lefosztott emberhús, bőrkepép,
mélység, magasság, támpillérek, tartószerkezetek.
A papírt később összegyűjtik, begyújtáshoz használják,
a pixelek szétrajzanak és új rendben összeállnak,
jön valaki, és ír valami egészen mást, sokkal frissebbet,
sokkal divatosabbat, amit megint letöröl valaki, vagy
begyújt vele, mire megint valaki más valami egészen mást ír,
ugyanabból a negyvenelemű karakterkészletből tömörülnek össze
világhírű és ismeretlen művek, dilettantizmus és zsenialitás.
Bizony mondom néktek,
nincs semmi hiábavalóbb dolog, mint az írás,
nincs semmi hiábavalóbb az ég alatt és a föld felett.

SZAKÁCS RÉKA

Marie-Cécile megneveli a macskát

Ekkora ordítást még nem hallottam az osztályon, ez túlment az érzékelés szokásos peremvidékein olyannyira, hogy kétségem támadt a valóságát illetően. Igaz ugyan, hogy a küszöb környéki ingerek elbizonytalanítják az embert, mint a suttogás, amit nem annyira hallani, inkább a bőrön érezni, akár a fuvallatot, ami nem selyeming, de nem is szél, vagy a legfinomabb érintés, ami hegedűszóló és napszak a nagy szerelmek kora szerint, zene és kép, hang és látás egyszerre, és csak azután tapintás. De ez nem az árnyalatok disztingvált játéka, a kiművelt érzékek megcsalatkozása, mert ez egy rettenetes ordítás, ami a gerincvelőben rezonál, és éppen erejénél fogva valószerűtlen. Nem mozdulok, magamat és a valóságot figyelem, és tapogatom az ordítás nyomán elterülő vastag csendet, olyan, mint egy pásztorsuba. Avar- és fenyőillatot lök be a szél az ablakrésen keresztül, rángatja a fákat a hegyoldalban, a cédrusok kínlódnak. Elmosolyodok az asszociáció bárgyúságán, hogy jön a havasi suba a cédrusok közé, de bolond az elme, fittyet hány és kisiklik. Hullik is minden subástól a semmibe, mert az ordítást követő csendet átszakítja egy szörnyű kacagás. Marie-Cécile harsogva hahotázik, majd rekedt hangja szaggatott vijjogásba megy át, ez karcos, ugatásszerű hangzavarba torkollik, végül elölről kezdi az egészet, amitől futkároz a hideg a hátamon, mert mintha egy világvégi danse macabre velőtrázó koncertjét adná egyszemélyben. Amikor percek múltán végre kimegyek az orvosiból, mert már nem bírom tovább, barna arcában még mindig táncolnak az olajos hajtincsek, és tágra nyitott torkában a recsegő kacagástól ugrál a nyelvcsap.

– Nézze, doktor, pontosan úgy néz ki, mint az én kurva macskám! – szétköpködi a szavakat, miközben sovány combjait csapkodja, a szájzugban habot ver a vadul rázó kacagás, s az egész asszony olyan most, mint egy rozsdás csörgőóra, amit valaki egyszer felhúzott, és most megállíthatatlanul és rettenetesen csörömpöl az idők végezetéig.

– Nézze, ez a Ludivine olyan, mint az én háromszínű macskám – ismétli fulladozva –, de annyi esze nincs, mert ha annak adok valamit, nem kettőt akar belőle, mint ez a hülye!

A szóban forgó Ludivine, aki olyan, mint Marie-Cécile macskája, letörten sírdogál az asztalnál, ami meglehetősen felfordult állapotban van, az étel barnás latyakban ázik a tányérokban, és mindent elborít a kávé, amiben lekváros tégelyek úsznak a szivacsos kenyérszigetek között. A kék padlón is mindenfelé terjengő földnyelv a rengeteg kávé, posztapokaliptikus táj térképe az egész étkező, ahol a barna földfelület folyik és kicsúszik az ember alól. Az történt ugyanis, hogy Ludivine, a hülye, aki

a ragadványnevét a tavalyi karácsonyi vásáron érdemelte ki, ahol a művészetterápiás dekorációkat gyorsan, de áron alul adta el, mert három giccses mütyürért kért két eurót, noha két izé volt három euró, emiatt szilveszterre kevesebb pénz jutott édességre a betegeknek, szóval Ludivine uzsonna előtt cigarettát kért kölcsön Marie-Cécile-től. És hiába mondta Jean-Jacques, a köpcös és kolerikus segédápoló, aki éppen az uzsonnához terített, és gőzölgő, ormótlan kannákban hordta ki a frissen lefőzött híg kávét, hogy táguljanak az étkezőből, amíg szépen mondja, és amíg el nem készül mindennel, és neki ne az étkezőben csencseljenek a cigarettával, mert Marie-Cécile szokása szerint a füle botját sem mozdította.

– Mi kéne, Ludivine? Tán adjak három cigarettát kettőért cserébe, mi?! – csúfondáros, kerregő hangon felnevetett, és vele nevettek a többiek is, akik Jean-Jacques dörgedelme ellenére már ott lézengtek az étkezőben, mert megszokták a kifakadásait. Az öreg segédápoló szerette a betegeket, és morózus ábrázata meg méregzsák természete ellenére mindig lebzselt körülötte néhány, és lesték, hogy milyen szolgálatot tehetnek az öregnek, étkezések táján vinni-hozni ezt-azt, amivel aztán kiérdemelhetnek némi repetát, ha marad a kidekázott adagokból. A lebzselők között volt Basile is, aki a leghangosabban nevetett, s a rázkódástól hintázott és hömpölygött a hasa a piszkos kardigán alatt, mint egy rettentő méretűre hízott gömböc. Mióta ellopott, és orvul felzabált Marie-Cécile karácsonyi csomagjából minden ehetőt, nem volt maradása a nála két fejjel kisebb, madárcsontú nő előtt, aki lankadatlanul és sisteregve gyűlölte, és akitől úgy félt ez a hatalmas termetű fiú, mint senki mástól a világon. A világon itt az elmeosztály értendő, amit Basile havonta néhány órára hagyott el, de amiben Marie-Cécile is egyre hosszabb időt töltött. A két ember nemigen kerülhette el a találkozást az étkezések alatt. Ilyenkor Marie-Cécile fojtott hangon, hogy az ápolók rajta ne csípjék, durva sértéseket sziszegett vagy susmogott Basile-nak, és fenyegetően vagy éppen alpárian bemutogatott neki, máskor meg keresztülnézett a behemóton, és ezeket a viselkedésmódokat kétségbeejtő kiszámíthatatlansággal váltogatta, hogy a tolvaj szarzsákon, ahogy Basile-t nevezte, elégtételt vegyen. Basile-nak jó oka volt javítani ezen az áldatlan helyzeten, ami láthatólag kikészítette, de mivel a felzabált ajándékokat nem adhatta vissza, értelmi képességei meg egyébre nem predesztinálták, jobb híján hálásan és hangosan kacagott, ha Marie-Cécile valami vicceset mondott. Így esett, hogy amikor Ludivine cigarettát kuncsorgott, és Marie-Cécile csúfondárosan kinevette, Basile is teli szájjal hahotázni kezdett. De elszámította magát, mert Marie-Cécile-t ingerelte az ostoba és szervilis hahota, és vastagon ráförmedt, így Basile a hálás közönségnek remélt elismerés helyett a durvaság ágyútüzét kapta. Marie-Cécile a kirohanás után váratlanul megenyhült Ludivine iránt, és odakínálta a doboz cigarettát azzal, hogy vegyen belőle egyet, s tartsa is meg, lássa, hogy kivel van dolga! Ludivine azonban balgán visszaélt a hirtelen jött szerencsével.

– Ludivine, a hülye, stikában két ingyencigit akart szakítani, mikor én egyet adtam neki, azt hitte, nem veszem észre?! Engem akar átverni ez a képmutató, idiótá-

nak tetteti magát, aki nem tud háromig számolni, hát persze, hogy ráüvöltöttem, megeszem elevenen! Évek óta nem adok senkinek semmit, és mikor végre megszánok valakit, rögtön át akar verni az állatja! Ez meg ijedtében nekiesett a kávéstargoncának, az összes kanna feldőlt, magát is leöntötte. Most meg úgy néz ki a szerencsétlen, mint Maya, a macskám! – és Marie-Cécile-ből újra recsegve kitört és tombolni kezdett a vad és csúnya kacagás, és amikor ránéztem a sírdogáló Ludivine-re, csak küszködve álltam meg, hogy el ne nevessem magam, mert a megszólalásig olyan volt, mint egy háromszínű macska a hosszúszőrű, sárga-fehér pulóverében, amire jókora sötétbarna foltokat festett a kávé, de már késő volt. Ludivine meglátta a nevetést a tekintetemben, és keserves bömbölésbe kezdett. A könnyei lecsorogtak az arcán, és mint egy ezüst fényfüzér, felsorakoztak a bajsza szélén, mert szegény lány endokrin zavarban is szenved, és jókora bajusza van.

Marie-Cécile Seine-Saint-Denis-ben, Párizs északkeleti külvárosában született, és Bobignyban meg a Saint-Anne kórház nyílt és zárt pszichiátriai osztályain töltötte el élete 27 évét, amikor is Bretagne-ba költözött, mert munkát talált egy carhaix-i gazdaságban. Ez volt az előregyártott és csomagolt verzió, amit a számtalan kórházi felvétele során egyre enerváltabban adott elő, ha olyan orvosba botlott, aki rögzíteni óhajtotta az életútját, akárcsak a HR-es a párizsi multinacionális cégnél, ahol a kézbesítői karrierje három nap alatt bevégeztetett. Volt ezen felül elővárosi boltokban, bárokban, lebujokban és benzinkutaknál mindenes, dolgozott háztartási kisegítőként és takarítóként, sőt egyszer felvették a Monoprix-ba árufeltöltőnek, de pályafutásai rövidek voltak, mert felmondtak neki, ha erre módot adott, ugyanis legtöbbször arrafelé sem ment részegen, vagy maga vágta be az ajtót, mihelyst sértve érezte magát.

– Torkig vagyok az emberek gonoszságával és butaságával, mind képmutató! – Marie-Cécile bizonyos tekintetben már megbízhatónak tartott, és hajlandó volt alkalomadtán válaszolni a kérdésekre, amiket óvatosan, mintegy véletlenszerűen szúrtam be a pragmatikus dolgaink közé, úgymint gyógyszerdózis, székrekedés és kimenők. Az idő előrehaladtával kevesebb lett a dühkitörése, és ritkábban inzultált, ha firtattam a dolgait, mert jobbára megszokta a képemet, és legalább nem kellett egy sokadik orvost elviselnie. – Remélem, nem lépik le egyhamar, és húz el innen, mint a többi orvos, bírja még ki egy darabig a kurva életbe', mert elegem van abból, hogy folyton más teszi fel a hülye kérdéseit!

Lépésről lépésre, mint egy dilettáns, rövidlátó régésznek, aki vaktában ide-oda bököd egy réteges és ingoványos masszában, a töredékekből és forgácsokból sikerült összeraknom a történetét. Persze azt az epizódot, hogy megverte az anyját, aki alkalmasint részegebb volt, mint ő, majd Bretagne-ba szökött, még sokáig nem említette, minthogy azt sem, hogy a szökése után hónapokig bujkált egy huelgoat-i kempingben, majd egy piszkos vendégházban, amíg egy alkalmi ismerősével egy carhaix-i környéki tanyagazdaságba nem költözött. Itt találkozott egy évvel később

az alkoholista és leukémiás Williammel, élete szerelmével. De Marie-Cécile leginkább megveszekedetten türelmetlen és robbanékony maradt, ha meg akartam tudni valamit róla.

– Fel nem foghatom, hogy miért érdekli, meg mit számít az, hogy mennyi idős voltam, amikor a szemét anyám alkoholista kurvát csinált belőlem, hogy jön ez a bogyóihoz?! Mondtam már, hogy az én rohadt életem nem turkáló, amiből kedvére mazsolázhat, én sem foglalkozom vele, akkor magának se legyen vele dolga, írja fel a kezelését, és hagyjon engem békében! Írja csak fel kérdezősködés nélkül, én meg beszedem, legfeljebb megint nem szarok másfél hétig, mint a múltkor, mert csak ennyit tudnak, maga és az összes nagyokos, még szarni sem hagyják rendesen az embert! Méghogy orvosok! Farizeus mind! Azt hiszik, hogy mindent tudnak, és a biztonságuk magaslatából osztják az észt! Ittam, erőszakoltak és vertek, erre szedették a rohadt gyógyszereiket, meg szétszúrták a sovány seggemet, eszébe ne jusson injekciót adni, mint azok a szemetek a Saint-Anne-ban! Belémnyomták a sok szart, mert őrjöngtem, persze, hogy őrjöngtem, mikor nincs az a mocsok, amiből ne jutott volna ki, hát mi van itt, amiről beszélnem kellene? És még azt kérdezi, hány éves voltam, meg hol éltem ekkor meg ekkor?! A pokolban, ha tudja, mi az! És megmondtam, hogy ezt ne nevezze életnek, csak elbaszott időnek, elbaszott, érti?! Csak annyit éltem, amennyit Williammal éltem, azalatt orvost sem láttam, de ő meghalt, és nem hagyott mást nekem, mint a rohadt macskát – szünetet tartott, majd nyugodtabban folytatta. – Meg amíg a nagyanyám nevelt, mielőtt visszakerültem anyámhoz.

– Na mit akar még hallani?! Nyolc évesen kezdem inni, kiitam, amit anyám a poharában hagyott, ő meg álmélkodott és röhögött. Tizenkét évesen alkoholista voltam, tizenöt, amikor részegen megütöttem egy rendőrt, na, ezt kurva jól tettem, hát bezártak a Saint-Anne-ba... Hagyjon engem békén, én nem vagyok magának turkáló – kiköp oldalra, aztán felpattan a sárga fotelből, és kimegy.

Ilyen egy beszélgetésünk Marie-Cécile-lel. De megint az a hibbant versenyfutás van az égen, rohannak a felhők egymásba, toprongyos, piszkos és zilált mindenik, s a tétován előbukkant, páváskodó napot, mint éhségtől megvadult közmunkások, leterítik és felfalják sugarastól.

A Colley fivérek középiskolában kerültek Finistère-be Észak-Angliából. Élnek szép számmal angolok Bretagne-ban, de inkább Côte d'Armor-ban, angol meg amerikai kolónia is van Vannes-ban, Finistère azonban a világ vége, ide nem tolonganak a britek, és mások sem. Akárhogy is van, a Colley család a kilencvenes években telepedett le, miután az apa egy bresti hajózási társaságnál kapott állást, majd az eltemetett családi hagyományok iránti vonzalmát felfedezve magában, megvásárolt egy Morlaix és Carhaix között félúton elterülő régi breton farmot, otthagyta a hajózást, és gazdálkodásba fogott. A fiai érettségi után szintén bekapcsolódtak a gazdaságba. De nem az idősebb Marc Colley volt a dolgok lelke, egyébként is nemsokára meghalt

hasnyálmirigyrákban, hanem az ifjú Marc, a zömök, tagbaszakadt, szangvinikus nagyobb fiú, aki elébe ment a korszellemnek, ösztönösen és leleményesen fejlesztett, terjeszkedett, vezetett be avagy számolt fel technológiát, gépesített vagy ellenkezőleg, váltott vissza hagyományos módszerekre, és lett elsők között első a biotermelésben is e vidéken. A gazdaság fellendült, a saját kukoricán tartott sertés és baromfi iránt egyre nőtt a kereslet, belevágott a tejfeldolgozásba is, sajtjait és zöldségeit pillanatok alatt felvásárolták a morlaix-i, landerneau-i, carhaix-i és quimper-i piacokon, egyre több alkalmazottal dolgoztak. Marc Colley felismerte, hogy a méhészet a rovarirtás miatt veszélyben van, és mivel kiterjedt vegyszermentes területeken gazdálkodtak, felvásárolta a környékbeli méhészetet is, amit Williamre bízott, akárcsak a ménes dolgát. A magas, vékony testalkatú, introvertált William Colley mind fizikumában, mind temperamentumában különbözött a bátyjától. Lassú felfogásával, rugalmatlanságával, a megszokotthoz való viszkózus ragaszkodásával, nyomott kedélyével erősen elütött az élénk, vállalkozó szellemű, mozgékony Marc-tól, de különösképpen egzaltált, szélsőségesen teátrális anyjától, aki értetlenül állt, és leplezetlen ellenérzéssel viseltetett a kisebbik fia, és annak minden dolga irányában. Tagadhatatlan, hogy Anne Colley kifejezetten kellemetlen perszóna volt, Marc Colley egyáltalán nem túlzott, amikor az anyjukat így jellemezte, de ezt magam is megtapasztalhattam a dolgok furcsa, sorszerű alakulása során, csak éppen Anne Colley-t már Madame Price-nak hívták, én azonban nem megyek a dolgok elébe.

Marc nem értette az öccsét, aki semmiben nem hasonlított rá, mert valami egészen másfajta minőségű, sérülékeny szubsztanciából alkották, emiatt folyton beteg volt, és baleseteket szenvedett, és elméje, akár a nagyon régi, törékeny kelmék, egy meggondolatlan érintéstől is beszakadt. Az élénk, tevékeny, energikus ember nem tudott mit kezdeni William indokolatlan hangulatzavaraival és kínlódásaival, amikor hetekig nem lehetett őt szóra bírni, hozzáférhetetlen és piszkos volt, tűrhetetlenül elhanyagolta magát. A vadság és a szenvedés ezen időszakaiban William senki emberfiát nem viselt el, némán foglalkozott a lovaival és a méhekkel, a köztes időben pedig konokul és szakadatlanul ivott. A lehangoltság poklát mérgező alkoholos víziók mosták el, s alighogy hézagosan oszlani kezdett a részegség, megint betört a sötét depresszió apokalipszise, s az egész kezdődött előről. A ciklusok csak akkor enyhültek, amikor William megismerte Marie-Cécile-t abban a carhaix-i gazdaságban, ahol akkor az asszony élt, és ahol lószerszámok ügyében William Colley-nak dolga akadt. A találkozás sorsdöntő volt, mert Marie-Cécile valami mondvacsinált ürüggyel még aznap Williammal tartott, nem tért vissza Carhaix-ba, és nem is hagyta el többé Williamot. William halála után Marc, a sikeres gazdálkodó-üzletember minden bizonnyal lekörözte az öccsét ivászatban, mert olyan masszív alkoholizmust, mint Colley esetében, nemigen láttam.

– Az ember nem egységes konstrukció, alkotóelemei disszonánsak, így az ember ellentétes erők között vergődik, miközben az útját keresi, és mindegyre elárul önmagából valamit, bármerre lépik – magyarázta Marc Colley az intellektuális önref-

lexió igényével, amikor a literszámra megivott whisky, rum és kölnivíz együttese miatti 4,8-as véralkoholszinttel bevitték, egyébként nem először, a sürgősségre, majd detox után az osztályra. Még egészen friss voltam Morlaix-ban, és szoknom kellett, hogy az addiktológia helyett errefelé a krízisosztályokon mennek az elvonó kezelések. Ide torkollott egyébként is mindaz, amiben pszichét sejtettek, így olyan volt ez az elmeosztály, mint az emberi nyomorúság tarka patchwork-je, a testi-lelki nyavalyák kommunája, a kínlódás folyton frissülő kollekciója, szóval volt itt minden és mindenki, kivéve éppen Marie-Cécile-t a kacagásával, mert ő két hónappal később került a képbe.

– Kölnivizet? Hogy tudja meginni?

Colley úr csak bólintott, nem méltatta válaszra a kérdésemet, minthogy nem volt arra érdemes, hiszen ha megitta, akkor meg tudja inni. Viszont beszélt az öccséről, sőt leginkább Williamról beszélt, aki mindenben más volt, mint ő, mintha a kaleidoszkópnak olyan elemeiből alkották volna, ami belőle hiányzik. William halála egyébként Marc Colley-t és a gazdaságot külsőségekben nem rendítette meg, látszatra stabil maradt, sőt prosperált tovább. Mégis úgy érezte, hogy állandó lélektani hiánygazdálkodásba ment át, mióta az öccse és vele együtt mindaz, ami nehézkes, irracionális, sötét és problémás, elment. A rugalmas és ellenálló, életképes emberpéldány itt marad, mindenben sikeres, mégis gyötrődik valami megnevezhetetlen, értelmetlen hiány miatt. A gyakorlatias Marc Colley ezt sehogy sem értette, és szenvedett a jelenség érthetetlenségétől, ezért egyszerre kezdett el gondolkodni, hogy magyarázatra leljen, és inni, hogy az ismeretlen lelki nyavalyától megszabaduljon. De egyik sem sikerült, egyrészt mert nincs észszerű és könnyen konzumálható magyarázat minden nyomorúságra, másrészt az alkoholbőség, mint valami szellemi ártérbe öntött fáradt olaj, csak reménytelenül szétteríti a mentális hordalékot.

– Ha sokat iszom, kissé azonosulni tudok az öcsémmel, vagy azzal, ami William volt. De ehhez tényleg sokat kell innom, a whisky és rum sem elég. Bizniszmen vagyok, megtehetem, és tisztában vagyok mindennel. Ne is gondolja, hogy megérthet engem, vagy bárki más az itteni orvosok közül – Marc Colley önérzetesre itta magát, angol szavakat is csomagolt a franciák közé, és leplezetlenül csodálkozott, hogy még mindig értjük egymást.

– Azért megpróbálhatom, ha segít nekem, Mister Colley – mondtam neki ezúttal az anyanyelvén, és Marc Colley ekkor levedlett néhány álarcot, amit viselt.

– Ezt nem lehet megérteni, legfeljebb együtt élni lehet vele, erre nincs megoldás. Ne ajánljon nekem semmit, nincs szükségem másra, mint az elvonóra, majd hagyjon elmenni – ezúttal én bólintottam válasz nélkül, mire a fedezékek mögül végre előbújva, Mister Colley magától elbeszélte a dolgokat.

– William igazán boldog volt azzal a nővel, akit történetesen Marie-Cécile-nek hívnak, pedig William leukémiás volt, depressziós és lerongyolt alkoholista, a nő pedig egy szerencsétlen sorsú nincstelen. És én keserűen, fájóan irigyeltem és irigylem most is heves vonzalmukat és idomítatlan, vad szenvedélyüket, azt a mélységet,

amit én nem tudhatok megélni. Mert az embernek vagy egy sikeres cég profitja és a cégfejlesztés izgalma, vagy a nagy szenvedélyek izzása jut. A szenvedélyhez pokolrajárás kell, a könyvelés és a technológiai fejlesztés nem erre az útra visz. Tudja, szerintem anyám, aki nem bírta elviselni Williamet és hevesen gyűlölte Marie-Cécile-t, szóval azt hiszem, hogy anyám is egyszerűen irigyelte őket. Persze alig találkoztak, mert anyám közönséges, betolakodó, haszonleső prostituáltnak tartotta a nőt, és megszakadt minden kapcsolat köztük, de anyámnak nem volt igaza, mert lehet, hogy Marie-Cécile hajdanán kurva volt, de haszonleső nem, hiszen nem akart semmit magának, csak Mayát, a macskát tartotta meg, amikor William meghalt. És ez a nő, akit anyám züllött ribancnak nevezett, az egyetlen, aki enyhülést hozott William számára, aki egy pillanatra sem hagyta magára, és az öcsém boldogabban élt és halt meg, mint én remélhetem.

– Nem tudok anyámnak megbocsátani – folytatta remegve Marc Colley, mert a brutális dózisú antideliráns kezelés mellett is voltak tünetei, fejbúbja viaszosan fényleni kezdett a verejtéktől, de ragaszkodott, hogy befejezze – addig fenyegette és gyötörte Marie-Cécile-t, míg az öcsémmel el nem költöztek egy huelgoat-i szobakonyhás lakásba, ahol a nő segélyéből éltek, és ahol William öt évvel ezelőtt meghalt egy földre fektetett matracon. Semmit el nem fogadtak tőlem. Anyámmal megromlott a viszonyom. Egyébként nemrég újra férjhez ment, feltételezem, hogy új tárgyat talált a gyűlöletének.

Marie-Cécile mostanában több időt töltött a kórházban, mint kívüle, ezért néha kimenőt kért, hogy Huelgoat-ba buszozzon, és gondját viselje a macskájának, akit a kezelések idejére egy nagy halom krokettel meg a zuhanytálcába engedett vízzel egyszerűen bezárt a lakásba. Maya morózus és szeszélyes állat volt, William halála óta kelletlenül járt fel s alá a szobában, ki nem állhatta a helyet és a szűkösséget, s ha a gazdája arra vetemedett, hogy hozzáérjen, hát jól belemart. Marie-Cécile legutóbb majdnem kidobta az emeleti ablakon.

– Elegem van ebből a szép dögből, ez egy kurva, nem kell magának? – szegezte nekem a kérdést kimenőt kérve, és én könnyedén adtam, ha a macskáról van szó – biztos jobb dolga lenne, kapna libamájat meg mittudoménmitesznekmaguk, hát nálam nem kap, legfeljebb a pofájára, ha nem eszi meg a krokettet. Mit is képzel ez magáról?!

Nem jöhetett szóba a macska adoptálása, mert az örökös két- meg háromosztatú élet Franciaország, Magyarország és Erdély között, az állandó nyughatatlanság és a kényszerutazások miatt csak nyűg volna neki a lét velünk, különben is a macska annak való, aki valahol otthon van, a világ meg nem egy kordé, hogy ide-oda guruljunk benne, s ha már nem voltam képes egy rendes szakmát választani, hadakozzak csak idegen bolondokkal! Eszembe jutott anyám, és elkomolyodva válaszoltam:

– Nem vagyuk eléggé megállapodva egy macskához – mondtam mindenféle szofisztikált magyarázkodás nélkül. Marie-Cécile egy szót sem szólt, megszokta már

a hozzám hasonlók fellengzősségét, másnap meg állítóag kimenőre ment, hogy ellássa Mayát.

Négy felvétel volt délután, két öngyilkossági kísérlet egymás után, jelesül egy önakasztás és egy gyógyszermérgezés, volt egy mániás furor, és Madame Price a negyedik. Léon úr féltékenységi tébolyában ezúttal a nyolcvankét éves nejét akarta konyhakéssel lekaszabolni, majd a garázsban felkötötte magát, de a gyilkosságot megúszó feleség szerencsére levágta a kötélről. A gyógyszermérgezett beteg még aluszékony volt, a mániás viszont sokáig őrjöngött az elkülönítőben. El voltam velük rendesen foglalva, és még hátra volt Madame Price. Érthető, hogy ezek után alig vettem tudomást jelentéktelen osztályos ügyekről, például arról, hogy Marie-Cécile mégsem ment el kimenőre. Ugyanis a bejáratnál összeakadt Madame Price-szal, akit éppen az osztályra hoztak, és akiben azonnal felismerte William anyját. Price-né viszont nem ismert rá a régen látott menyére, akit a csillapíthatatlan szenvedés, a sokéves elhanyagoltság, a bőrbaj és az alkohol soványra és kéregszerűre cserzett. Marie-Cécile ekkor visszafordult az osztályra, és a macska sorsa egy időre eldőlt.

Madame Price rettenetes perszóna volt, rövid idő alatt kiborította az egész osztály sokat tapasztalt gárdáját, beleértve a legjámborabb ápolókat is. Öngyilkossági szándékát hangoztatva beszállíttatta magát a sürgősségre, ahol elegáns retiküljéből kifordított néhány üres gyógyszeres flakont, bizonyítandó, hogy ezek tartalmát mind bevette, és kijelentette, hogy mindenképpen megöli magát, az ok azonban nem tartozik senkire. Átirányították tehát a pszichiátriára. A szobáját szűknek találta, megfullad benne, de így legalább nem kell magát elemésztenie, mondta, ha megtesszük mi helyette, ezért az egyágyas cipősdobozból kétágyas kórterembe került, amihez négy másik beteget kellett átmozgatni. Nem volt hajlandó a többi beteggel egy légtérben étkezni, mert ilyen szörnyű társaságban átható rettegést érez, és tartott a hirtelen szívhaláltól, amint ellentmondást nem tűrve kinyilvánította. A szobájába kérte a vacsorát, amire az ápolók fellázadtak, én pedig kénytelen voltam Madame Price-ra ráparancsolni, hogy fáradjon ki az étkezőbe, mint minden rendes beteg az elmeosztályon.

– A következményekért Önt terheli a felelősség, tanú van rá, hogy erre kényszerített – közölte velem csukott szemmel és a legteljesebb megvetéssel, kizárólag angolul Madame Price, mivel nem volt hajlandó franciául megszólalni, noha huszonöt éve itt élt, és pompásan tudta a nyelvet – egyébként rendkívül ellenszenvesnek találom Önt – folytatta ugyanazzal a tónussal. Majdnem szép nő volt, közelebb a hatvanhoz, de alig látszott ötvennek, mert finom szerkezetű arca a diszkrét súlyfölöslegnek köszönhetően még nem esett be a járom- és az állcsont között, s a kesernyésen lefelé húzódó száj nem annyira rosszindulatot, mind inkább durcás jelleget adott neki. Aranyszegélyű pulóvert viselt, választékos darab volt, üdítően hatott az errefelé trendi igénytelenségben. Mereven ült, mozdulatlan, ápolt, kissé párnás ke-

zeit az íróasztalomra helyezte. Az aranypaszomány körbefogta a csuklóit és a nyakát, akár egy könnyed és divatos kaloda.

– Nincs ezzel semmi gond, Madame Price, az ellenszenv emberi dolog. Más orvossal viszont nem tudunk szolgálni, kénytelen lesz velem beérni, ezért próbáljunk szót érteni. Mindenesetre az étkezőben kell ennie a többiekkel, nincs okunk arra, hogy eltérjünk ettől. Madame Price nem nyitotta többé szóra a száját, és őszinte csodálkozásomra képes volt behunyt szemmel az ajtóig elmenni anélkül, hogy csak elbizonytalanodott volna. Igaz, mindössze két lépés a távolság, olyan kicsi az orvosi.

Még azon este elájult az étkezőben, mikor vacsorára kikényszerítették a szobájából, és olyan szerencsésen zuhant el, hogy nem sérült meg, viszont nagy riadalmat és felfordulást okozott. Ugyanez megismétlődött másnap reggel és ebédkor is, úgymint jelenés az étkezőben, szívre szorított kéz, ájulás. Jött a zaklatott ápolói delegáció, tarthatlan a helyzet, mit tegyünk, mert már kegyetlen bánásmódot emlegetnek némelyek. Kénytelen voltam a tüneteket a legkomolyabban venni, és szigorú ágynyugalmat elrendelni Madame Price-nak, aki ezentúl nem hagyhatta el a fekhelyét. Price-né lehunyt tekintettel feküdt, a szenvedés rezzenetlen maszkja alól kitűnő parfüm és diszkrét sóhaj elegye szállt fel, a diadal kellemes esszenciája. Ettől kezdve tálcán kapta az ennivalót, amit Jean-Jacques elkészített, és hol maga a segédápoló, hol egy nővér tolta be uzsonnáskocsin, ritkábban valamelyik beteggel küldette be. Marie-Cécile a Ludivine-nel esett kávés história óta sokat legyeskedett Jean-Jacques körül, hogy kiengesztelje, igaz, repetát soha nem kért, hiszen alig evett, olyan volt, mint egy két irányból bemetszett faág a vékony végtagjaival, csak a domború hasa emelkedett el rajta, mivel örökösen székrekedése volt. Rengeteg hashajtót követelt mostanában, s mintha a napokban még fokozódott volna az igénye. Egyik étkezéskor Jean-Jacques a szokásosnál is nagyobb lobogásban volt, hajtotta magát s a népet is, hogy mindenki igyekezzék, mert dolga van, és ideje nem lévén, rábízta Madame Price ebédjét Marie-Cécile-re. Marie-Cécile szó nélkül, készségesen elindult az előétellel, lecsóval, hallal, desszerttel és kávéval megrakott étkezőkocsival Price-né szobája felé, a hosszú és keskeny, beláthatalan folyosón, ami ráadásul kétszer is kanyarodik, amíg a tizenhatosba nem ér az ember, így már a kezelő mögött elveszett szem elől.

Mintegy másfél óra múlva egy sikoltás, majd szaladgálás kezdődött az osztályon, s úgy tűnt nekem, mintha pusmogást meg néha kuncogást is hallanék. Majd egyszerre két ápoló rontott be az orvosiba, és tájékoztattak, hogy Madame Price-nak borzasztó hasmenése van, elnézést kérnek, de nem tudják másként fogalmazni, kegyetlenül összecsinálta magát, két széles csíkban az ágyától a toalettig, és mivel attól tart, hogy itt megmérgezik, azonnal haza kíván távozni.

– Megoldható a dolog – nyilatkoztam –, mihelyst enyhül a hasmenése, kérésére hazaengedjük. Addig is adjanak neki szenet.

Hazafelé menet belebotlottam Marie-Cécile-be, ült a hegyoldalba vágott lépcső felső fokán, sodort cigarettával a szájában, s nézett valamerre az igazgatóság méhkaptár formájú épülete irányába. Mikor észrevett, kajánság csillant a tekintetében, de hallgatott.

– Most hallom Marie-Cécile, hogy nem ment kimenőre a múlt héten, ahogy megbeszéltük. Mi lesz akkor azzal a szegény macskával?

– Mi lesz, mi lesz? Megnevelem én, végre rendet tanul, s megeszi a régi krokettet is, ha nincs új! Fejcsóválva indultam volna tovább, mire utánam szólt:

– Mondja doktor, Anne Colley tényeg két csíkban fosta össze a helyet? Másfél heti hashajtómba került, de megérte! – dobszerűen kiemelkedő hasára csapott, és tölgyfakéreg arcában a száj, mint egy fejszével szakított hasadék, szétnyílt, s torokszaggató nevetése, akár a fából kiszabadult vadállat, sokáig kísért a hegyről lefélé.

Morlaix-ban bezárt az utolsó műkereskedés is, ahol vásznat és festéket lehetett venni, így kénytelenek vagyunk művészkellékért Carhaix-ba utazni. Morlaix és Carhaix között rendkívül kanyargós az út, a kétoldalról árkádszerűen összeérő hatalmas lombkoronák között szaggatottan ugrál a beszűrődő fény szerpentineken át, pokolian rosszul vagyok mindig ezen a szakaszon, hányingerem van. Hogy össze ne hányjam az autót, legutóbb meg kellett állnunk egy öbölszerű kiboltosulásnál, Morlaix-tól huszonhat kilométerre, ahol jobbra hegyesszögben leválik az út, és a stoptábla mellett egy szögben elfordult másik tábla áll. Oda sétáltam, és így el tudtam olvasni a feliratot: miel, alatta honey, legalul William Colley.

JENEI GYULA

A biztonsági őr

az amerikai nagyvárosban akkoriban létesült
az öreg park, mikor nagyanyám született, az
ezernyolcszázkilencvenes évek közepén. a zöld
növénnyel befuttatott kovácsoltvas kerítést
méltóságteljes téglaoszlopok tagolják. két
kapu mellett is elhaladunk – mindkettő zárva,
délelőtt, hétköznap –, végül a harmadikon,
amelyiken jelentős az autóforgalom, besétálunk.
a parkban patinás épületek, azok mellett
gépkocsik, beljebb szobrok, virágágyások.
elkattintom a fényképezőgépet, mire feltűnik
a hatalmas termetű biztonsági őr. fehér, kopasz
férfi, tarkóján is hurkát vet a súlyfölösleg. ez
magánterület – valamilyen cég központja –,
mondja szigorúan. nem szabad fényképezni.
de amit már elkattintottam, megtarthatom.
csak az internetre ne kerüljön föl. megkérdi,
honnan jöttünk. ő egyszer járt a tengeren túl.
erős, harsány a hangja. norvégiában voltak, és
megálltak nézelődni londonban is. a felesége
visszamenne európába, de drága az út.
két gyerek mellett nem jut rá.

A sofőr

az amerikai nagyvárosban kétszer is kinézek
a szálloda parkolójába, megérkezett-e a taxi,
amellyel a repülőtérre megyünk, de csak
egy jókora fekete autó várakozik ott fekete
sofőrrel az elsötétített ablakok mögött. sárga

kocsit vártam, nem olyat, amilyennel itthon
az alvilág másodosztályú tagjai furikáznak,
ám végül kiderül, mégis az a mi autónk,
és a gépkocsivezető sem afroamerikai, hanem
negyvenes latin-amerikai bevándorló, akinek
bőrszíne és kékesfekete szöghaja – utóbbi
magán viseli valami pacsuli és a fésű nyomát –
indián ősöket sejtet. a visszapillantó tükörről
kereszt lóg. nem ültem még ilyen hatalmas
kocsiban. nem mai járgány persze, de látszik,
karbantartja a gazdája, akinek kifogástalan
öltönye, frissen vasalt inge is az üzlethez,
a munkához elengedhetetlennek vélt
ápoltságról tanúskodik, de ha szemügyre
veszem tiszta, halványkék ingének
gallérját, látom, kissé kibolyhosodott rajta
az idő. arra gondolok, ahogy a reptérre
suhanunk, hogy a férfinak ez a kocsi
a vagyona. ez a gyára, amelybe reggelente
beül dolgozni. övé a vállalkozás, a rizikó,
övé a haszon. nem téveszthet, mert kevés
a tartalék, és otthon sok a gyerek. széles,
soksávos autópályán haladunk, egymás
fölött és alatt kanyargó betoncsíkok, kapuk,
le- és felhajtók. hamarosan megérkezünk
a repülőtérre. egy hasonlón tévedt el harminc
éve kedvenc regényhősöm, harry angstrom,
a negyedik kötet elején.

SZIJJ FERENC

Ritka események

AZ ELEFÁNT

Azzal jöttek, hogy éheznek az állataik,
adjunk nekik enni, kifizetik.
Hát jó, adunk, de csak ekkor derült ki,
hogy kutyák, farkasok és oroszlánok is vannak,
azoknak hús kell, meg van egy elefánt is,
annak egy szekérderéknyi zöldség.
Aztán amikor jóllaktak az állatok,
közölte az igazgató, hogy kész, vége,
feloszlatja a cirkuszt, mehet mindenki,
amerre lát, és az ennivalóért se tud fizetni.
Merthogy, mondta, az embereket már
nem érdeklik az ilyen dolgok, mint kötéltánc,
bohóctréfa, az idomítás csodája,
hanem az egyre szaporodó kocsmákban
játékgépekbe dobálják bele a pénzüket.
Hát jó, hússal nem sokáig bírtuk,
a kutyák, a farkasok és az oroszlánok elpusztultak,
de az elefánt dinnyehéjon is elél,
az megmaradt a gyerekek örömére,
akik naphosszat kihegyezett botokkal szurkálják
a lábait, és nézik, kitépi-e dühében a diófát,
amihez erős lánccal hozzá van láncolva.

SÖTÉT HAJÓ

Berontottak a gyerekek a kocsmába,
hogy egy sötét hajó közeledik felénk.
Hitetlenkedve kászálódtunk fel,
hogy talán csak egy antennás teherautó,
amivel az ellenséget akarják lehallgatni

a hegyek túloldalán, de odakint egy hosszú padra
sorban felállva tényleg egy sötét hajót pillantottunk meg,
amely akkor már a szélső házakhoz ért,
a kéménye füstöt okádott, és még imbolygott is,
mintha nagy hullámok ostromolnák kétfelől,
nem pedig szilvafák között haladna.

TITOKZATOS VADÁSZAT

Vadászpuskával jöttek, de kiderült róluk,
hogy valójában tengernagyok, hajóskapitányok
és fürdőmesterek. Akkor mit akarnak itt,
kérdeztük, ahol nincs semmi víz, az egyetlen kutat
a kocsma előtt a kocsmáros vagy megnyitja,
vagy elzárja, ahogy épp kedve tartja.
Hiszen láthatjuk, hogy puska van náluk,
mondták, akkor nyilván vadászni fognak.
És valóban, éjjel a környező erdőkben
lövések durrantak, zengett a völgy, de reggel
a tengernagyok, hajóskapitányok és fürdőmesterek
ahogy jöttek, puskával a vállukon, és üres kézzel
utaztak el, és az erdőkben sem találtunk utánuk
elejtett állatokat, de még egy árva nyulat se.

FINÁNCOK ÁLRUHÁBAN

Hallottunk már olyat, hogy a finánc
álruhában jöttek, tollfelvásárlónak,
üstfoltozónak vagy nyakkendőárusnak
adták ki magukat, és meresztgették a szemüket,
nincs-e valamelyik háznál titkos borkimérés,
nem szárad-e valahol dohánylevél,
szívták az orrukat, nem éreznek-e cefreszagot.
Úgyhogy mi nem engedünk be ide senkit,
aki venni vagy eladni akar, vagy ha látszik rajta,
hogy nem a megszokott ruháját viseli.

BERTA ÁDÁM

Gergelyhajlítás

(RÉSZLET A REGÉNYBŐL)

Újra Szegeden. Beindul a tanév, még jó idő van. Kivételes alkalmakkor se mehetek suliba biciklivel. Harkai Gegéhez se mehetek át biciklivel, mert nem mehetek keresztül a városon. A nagykörút túloldalára se mehetek. Elvileg nincs kifejtve, milyen messzire mehetek, de gyakorlatilag úgyis érzem, ha túl messzire merészkedtem. Nagyjából a lakótelepünkre vagyok korlátozva, jobb is nem tisztázni a pontos határokat, a végén még kiderülne, hogy eleve túl tágan értelmeztem a szabadságot. A házunk mögött van a Sárga Iskola, azon túl kezdődik a Kiserdő. A Kiserdőben egy csomó útvonalat ismerek, ha átérek a túloldalára, miután elfogytak a fák, újabb lakótelep kezdődik.

Télen nem járhatok dzsekiben, mert az csak derékig ér, muszáj combközépig érő, halálbéna télikabátot viselnem. Kapok egy dzsekit, amikor nincs nagyon hideg, hordhatom. Az előzőt kinőttem, a csuklómnál látszik, mindig felcsúszik az ujja. Az új dzseki nagyon tetszik. Szürke, és többféle színű vízszintes csík fut a mellrészen, két helyen vé alakban megtörik. Világosabb szürke és élénkpiros. Ráadásul az ujját le lehet cipzárazni, átmeneti időben mellényként hordom. Menő.

Faterasz, muterosz sehol, Ari mami szemrehányóan néz rám. Járatok és útvonalak. Ari mami munkahelyén a nagy irodai szobát könyvespolcokból épített falak tagolják, az egyes munkaállomásokat valóságos labirintuson keresztül kell megközelíteni. Amint belépsz, rögtön döntened kell, hogy a helyiség közepe felé indulsz, vagy egy polcsor és a fal között jobbra kerülsz, így közelítve meg a következő ajtónyílást – maga az ajtó le van szedve, a túlsó oldalán újabb polcok szeparálják egymástól a kollégákat. A könyvekkel telezsúfolt polc viszonylag tökéletes válaszfal. Az előbb azért beszélgettem ezzel a nyájas idős nénivel, mert elzarándokoltam a fali csaphoz, ehhez először vissza kellett térnem a bejárathoz közelebbi helyiségbe, és át kellett vágnom a másik oldalra, hogy megközelítsem a túlsó oldalról nyíló szobát. Egész messzire jutottam, és kacskaringós útvonalat jártam be, de Ari mami fülét valahogy mégis megütötte, miről beszélgettem a nyájas nénivel. Megvádol, hogy falánknak tüntettem fel magam, amitől összezavarodok.

– Van testvéred? – kérdezte az ősz hajú néni, a munkaköpeny úgy állt rajta, ahogy a gangokon törlőrongyot rázó öregasszonyokon a nejlonotthonka szokott.

– Nincs – felelem.

– Szeretnél egy kishúgot?

– Bátyot inkább.

Nem tudom rekonstruálni, hogyan és melyikünk kezdeményezésére váltottunk témát. Mire felocsúdok, már hangosan, diadalmasan bizonygatom a kolléganéninek, hogy:

– Igen, én mindent benyomok, aztán mindig kérek repetát is. Nem számít, mi a menü. Egyik édességet jobban szeretem, mint a másikat.

Ari maminak kell kimentenie a helyzetből. Lehet, hogy ő az, akiből ellentétes érzelmeket vált ki a kajálás? Amikor kettesben vagyunk, folyton édességekkel traktál. Most, utólag, harmincévesen ugrik be: nem kizárt, hogy csak szerepet játszott. Összeszorított foggal, akarata ellenére kevergette a tejbegrízt, és sütötte a palacsintát, mert le akart kenyerezni. Nem kizárt. Ha átverés volt, akkor bizony sikerrel járt, mert gyerekkoromban még nem voltam paranoiás.

Amikor végre elválnak a szüleim, faterasz visz a bíróságra, illetve valamilyen igazságügyi gyermekszakértő intézetbe, ami a híd lábánál van, kábé átellenben a múzeummal, nagyjából a hangoskönyvtár környékén. A szakértőnél le kell rajzolni a családot, rengeteg időt hagynak rá, kábé hússzor annyit, mint amennyire szükség lenne, talán más feladatok is vannak. Utána kérdések. Megfigyelik, kit mekkorára rajzoltam, de hiába, mert előre tudom, hogy ez lesz a szempont, gondosan ugyanakkorára rajzolok mindenkit. (Amúgy rajtam is ragadt a jó szokás azóta is, vegyük úgy, a francia forradalom eszméi, tesóm ugyan nincs, de huszonvalahány nap évi szabadságom az van a melóhelyen, na és itt az óriás nagy egyenlőség, szóval biztos lehetsz benne, ebben a szövegben is meg fogom számolni, hogy darabra ugyanannyi említés szerepeljen fateraszról és muteroszról, arra az esetre, ha valaki ebből akarna következtetést levonni.) Én vagyok középen, egyik oldalamon muterosz, a másikon faterasz, de nem lehet következtetést levonni abból, hogy most például melyiküket említettem előbb, mert ezt is folyton váltogatom. Kínosan ügyelek, hogy semmiből ne lehessen. Mármint következtetést levonni. A család ágai. Aki apai ágra tartozik, az faterasz túloldalán áll, aki pedig anyaira, az az övén. A nagyszülők. Négyből kettő él, faterasz édesapja, név szerint Rata, és muterosz anyja, Ari mami. A másik nagyanyám, aki a kerek asztalon levő terítőt hímezte, már meghalt. Miért versengenek egymással a nagyszülők? Vajon kíváncsiságból vetettem fel kiskölyök koromban, hogy a két eredeti házaspárból életben maradt egy nő és egy férfi miért nem házasodnak össze egymással, vagy pedig vágyakozva, reményteli kérésként adtam elő? (Muterosz! Faterasz! Bárcsak összeházasodna Rata és Ari mami. A szülők kitágult tekintettel merednek egymásra, aztán rám, erre per pillanat nem tudnak mit mondani.) Ahogy növök, lassú körökben, áttételesen rakódik rám az információ, hogy a házasságoknak praktikumhoz, főképp: az unoka szempontjából megállapított praktikumhoz nincs sok közük.

Ari mami angol nyelvórát tart, külön nekem. Az óra azzal kezdődik, hogy benyomok egy túrós táskát meg egy adag ribizlit. Máskor Rigó Jancsit kapok a Jégkunyhó presszóból. A Prince and the Paupert olvassuk Mark Twaintől, és apró betűkkel magyarul fölé írjuk a szövegben az ismeretlen szavakat.

Egy boszorka van. Három fia van. Iskolába jár az egy. Másik bocskort varrni megy. A harmadik itt a padon a dudáját fújja nagyon. De szép hangja van. Danadanadan. Nem angolul van, de ezt a dalt is tőle tanultam.

Eljutni Ari mamihoz, illetve angol után tőle hazajutni: verseny. Mérem az időt az órán, számolom a másodperceket, a trolinak csak akkor van esélye, ha nem minden megállóban szállnak le vagy fel emberek. Ha jó időeredmény készül, akkor a megállótól hazáig rohanok. Tizenkét perc alatt jöttem, rikoltom, amikor bevágódok az ajtón. A verseny hevében simán elfelejtem, hogy a trolin akartam megcsinálni az angol házit. A trolipótló kék busz gyorsabb, mint a troli, állapítom meg.

Rata pingpongozik. Tizenhárom éves vagyok, hetek óta pingpongütővel járunk suliba, szünetekben forgózunk, néha ebéd után is bent maradunk játszani az épület mögötti két pingpongasztalnál. Most kitört a nyári szünet, Ratával kettesben nyaralunk egy SZOT-üdülő-féleségben, simán megver pingpongban. Összevissza ugrálok az asztal körül, ő egy helyben áll. Amit onnan középről nem ér el, azzal nem foglalkozik. Így is simán megver.

Van a kaszáspók, a keresztespók meg a sima pók, mondta. Amikor eltelt két hét, és hazaértünk, óriási hőség volt. Kivitt a folyópartra.

– Ha kijössz a házak közül, itt hűvösebb van – közölte. – A házak közt kicsit langyosabb, itt meg hűvösebb. Aztán visszamész – tette hozzá kis szünet után –, és ott újra langyosabb.

Faterasz a frissen szerzett feleségével másik SZOT-üdülőbe vitt. Egyszeri kísérlet, nincs folytatás. Az új feleség előtte leakasztott nekem egy krokodilos pólót valami butikból, el kellett telnie a nyárnak, és csak tanévkezdés után derült ki, hogy a többiek krokodilos pólójának nincs zsebe. Ebben a SZOT-üdülőben is forgóztunk, mint az iskolában, volt ott egy csomó gyerek. Odakeveredik mellém az egyik lány, barátkozunk. Magas, nagydarab, kiderül, hogy a szomszéd szobában laknak. A nyaralás végén címet cserélünk, a lány otthonról ír egy hosszú, unalmas levelet, főleg arról van benne szó, hogy ki kell engednie a szobájából éjjel a macskát, vagy éppenséggel vissza kell engednie, ha a macska meggondolta magát, és ettől nem tud aludni. Egy sorban válaszolok: a macskád éjszakánkénti nyávogását fájlalom. Utána fasza gyereknek érzem magam, ezt jól megoldottam. Még ott az üdülőben faterasz megkérdi, tetszik-e nekem ez a lány. Kitérő választ akarok adni, úgyhogy azt felelem: nem az én méretem. Faterasz nagyon nevet. Közli, akkor lehet, hogy az ő mérete.

A Kárász utca közepén, ahol később emeletes McDonalds étkezdét nyitottak, a nyolcvanas évek közepén a Korzó cukrászda volt. Két nagy hűtőpultban tartották a fi-

nomságokat, az egyikben édességek voltak, ezt könnyen el lehet magyarázni, Fatörzs, Sarokház, Alagút meg a többi krémes-piskótás torta. Viszont amit a másik pultban árultak, annak a nagyja mára teljesen kiszorult az emberi étrendből. Aszpikba öntött falatok voltak, például néhány csirkemell-forgács, egy szelet főtt tojás, mirelit zöldborsó és répa. Az ember éhes volt, benyomott egy ilyen aszpik izét, és ment tovább, viszonylag érthetetlen. A kaszinótojás és a torma- meg sajttekercs még ma is tartják magukat, talán a pickszalámis-uborkás szendvics is (egy pötty pirosarannyal), de az aszpikfalatok méltán kihaltak.

Tamáska nem csukja be a száját, mindenhova csorog a nyála. Vendégség lesz, őt is hozzák a szülei, a lego űrrepülőt eldugom a ruhásszekrénybe, mielőtt megjönnek, nehogy szétbarmolja. A gyerekszoba a lakás túlsó végében van, a felnőttek kiterelnek a nappaliból.

– Ne zavarjatok bennünket, játsszatok szépen. Te vagy a nagyobb, te vagy az okosabb, ne veszekedj Tamáskával, hagyj rá mindent.

A szabályokat viszont be kell tartani. Első szabály: Tamáska nem játszhat az űrrepülővel, ezért dugtam el a ruhásszekrénybe. Második szabály: muszáj a szobámban maradnunk, nem lehetünk a nappaliban. Amikor megérkezett, a szekrényre bök.

– Abban mi van?

Azt felelem:

– A ruháim.

Három perce sincs a szobában, amikor Tamáska a ruhásszekrény ajtaját lendületből kivágja, és rámutat az űrrepülőre.

– *Ezzel* játsszunk *ott*.

A nappali irányába bökdös.

– Nem lehet – mondom, és lágyan visszacsukom az ajtót.

Még három órán át kell valamivel lekötni a figyelmét. Snitt: Tamáska az ágyon ugrál, egy finn népművészeti-imitáció fémdobot ver, finn vendégektől kaptuk, nyilvánvalóan dísztárgy, soha senki nem próbálta ki. Fülsiketítő hangja van. Tamáska a hasa és a fal közé szorítja, úgy püföli, a festett fémhenger széléről egyből kezd lejönni a festék, türkizszínű nyomokat hagy a tapétán. Minthogy Tamáska ugrál, sok nyomot hagy. Aztán éveken át nézem a ronda falat.

Tízévesen pár hétig vagy talán egy hónapig naplót írtam. Kis, kapcsos füzet volt, majdnem olyan, mint egy címkönyv. Belerajzoltam, mit szeretnék karácsonyra. Simson motort. Beleírtam a disznó vicceket, amiket az iskolában hallottam. Az első lapjára azt írtam, titkos napló. Faterasz egyik nap már eleve ideges volt rám, hosszasan korholt, aztán egyszer csak a képembe vágta:

– Tudom, milyen disznó dolgokon jár az eszed, ismerem a titkos naplód.

Elhűltem. Jó ideje alakoskodhattam előtte, érthető tehát, hogy rosszul esett, amikor kiderült, hogy mindent tud, pedig ezek a dolgok elvileg egyáltalán nem tartoznának rá. Egy pillanat alatt megbántam a naplóbeli őszinteségemet. Muterosz nem olvasta, eddig nem tudott a létezéséről, most viszont csillapíthatatlanul kíváncsi lett. Kidobtam a kapcsos füzetet, mert így már nem tudtam elviselni, hogy naplóm van. Olyan érzés, mintha faterasz megerőszakolta volna. Leszerepelt, elvesztette az intimitását, így már nem kellett. Muterosz ki akarta szedni a kukából, de nem hagytam. Fölháborító, hogy már a szemetesvödörben sincs biztonságban a kíváncsi szemek elől. Leveszem a kukáról a fedőt, nagy csomó tűlevél van benne. A naplót a tetejére teszem, aztán vissza a fedőt a helyére, és spurizok kezet mosni, mert kuka után kézmosás. Az én szemetem, én dobtam ki, miért nem elég a szimbolikus gesztus, hogy ott maradjon?

Három napig tart az elhatározás, hogy soha többet nem írok naplót. Negyedik nap viszont megbicsaklik a szándék, de az előzményekből okulva nem azt írom az első oldalra, hogy „titkos napló", hanem azt, hogy „ekkora tapló". Utóbbi fordulatot a dedikáció őstípusának is tekinthetjük. Gyenge az író, de azt biztos nem akarja, hogy bárki is olvassa a művét. Az olvasó csakis dúvad lehet, baljós agresszor, testtömege többszöröse az íróénak, bármi hajtja is, végeredményben biztos erőszakot tesz az eredeti szándékon. Abban a drámai három napban viszont, amíg sikerült a napló koncepcióját elhajítanom, készre írtam a Dr Jekyll és Mr Hyde gyermekmese-változatát. Cím: Szappankacsa és véregér.

Bármerre mégy a lakótelepen, előbb-utóbb találsz egy temetőt. Van egy a Rózsa utcában, aztán kicsit odébb, a József Attila sugárúton egy másik. Ha az ellenkező irányba indulsz a házunktól, elhaladsz a hőközpont mellett, aztán ott is egy temető, amelyikbe már biztos nem temetnek. Nem gondozzák a sírokat, a terep gazos, teljesen elvadult a növényzet. De a másik kettő sincs sokkal jobb állapotban. Tizenöt perc gyaloglással hármat lehet érinteni. Ha panelházban laksz, ezek szolgáltatják az ellenpontot.

Szegeden nincsenek hegyek. A panelházak tetőit leszámítva a város egyik legmagasabb tereppontja az árvízvédelmi töltés, ezen szánkózik telente a közeli lakótelepek apránépe. A Vér-tó környéke azonban kiváltságos, mert a tó mellett nagy földhányás áll, akkora, hogy beillik szánkózódombnak. Most kaptam egy menő új dzsekit, de szánkózni a régi kinőttben kell menni, utálom, hogy a csuklómnál mindig felcsúszik az ujja. Muterosz szerint a szánkó másik neve: ródli. Gyerekkorában ő is ezzel szánkózott, vagyis ugye ródlizott, vasalt a talpa, olyan lapos, hogy pont be lehet tenni a lakásajtó külső oldalán található villanyóraszekrénybe. Felöltözöm, fogom a ródlit, indulok a szánkózódombra.

Nem tudom, miről kapta a nevét a Vér-tó, de az biztos, hogy nyaranta a lakótelep melletti kiserdőből tódulnak a szúnyogok, márpedig a szúnyog vérszívó. Nem csak elméletben, minden egyes éjjel a fülembe zümmög és a véremet szívja. A Vér-tó

közvetlenül a kiserdő túlsó oldalán helyezkedik el. Térképet rajzolsz a vadászterületről, határai: egyik oldalról a sugárút, két trolimegálló. Aztán a Sárga Iskola, a Kiserdő. Hátul a hőközpont, mögötte elhanyagolt, gazzal benőtt sírkert, amely Darvasi László „Kalaf áriája" című novellájában is szerepel. A mi házunk, a szomszéd ház. A házunk előtt az óvoda, a szomszéd ház előtt a bölcsőde. Az óvoda és a bölcsőde között széles, aszfaltozott gyalogút vezet, ennek bal oldalán fabarakk áll. A Maszek bolt. A házunk és a szomszéd ház mögött két U alakú ház. Nagyjából ennyi. Beljebb, a város felé, a Rózsa utca túloldalán már régi házak állnak, itt nálunk kezdődik a lakótelep. Északi városrész, I/A ütem. A ródli nyilván költözéskor tűnik el, talán ott maradt a villanyóraszekrényben, senki nem gondolt rá, hogy ki kell venni. Nem télen volt a költözés, eszünkbe se jutott a ródli. A lakást a felső szomszéd veszi meg. A csengőjükön az áll: Kátai. Muterosz és faterasz mindig úgy emlegetik őket: Kuka Pistáék. Visszagondolva tök normálisak voltak. Mi jóval kevésbé. Unikális élmény felidézni az azóta elporladt, teljesen irracionális nézőpontot, amelyből muterosz és faterasz normálisabbnak tartotta magát, mint egyik-másik szomszédot.

Vásárolni megyünk faterasszal a Napsugár áruház sportosztályára. A pult mögött fiatal csaj ácsorog, faterasz barátságtalanul ráförmed.

– Adjon ennek a gyereknek egy fürdőruhát.

Az eladó egyrészes cuccot tesz a pultra. Elszégyellem magam. Faterasz agyát elborítja a gőz.

Mitől van, hogy bizonyos becenevek megragadnak? Rajtam maradt a Talp, a vezetéknevemből, az Alapiból. Ánuszon, Busán is tartósan megtapadt a becenevük. Ánuszt ráadásul vezetéknévvel együtt emlegettük, egyszerűen lecseréltük a keresztnevét. Búzás Ánusz. Mint valami különleges kulináris teljesítmény. Mintha egy szürreális étlapról olvasnám. A jól eltalált becenév évtizedeken át nem kopik le.

Nagyon kicsi voltam, amikor faterasz öccse fagyit vesz nekem a strandon. Annyira ízlik, valami frenetikusat, tovább fokozhatatlant akarok mondani rá.

– Ez a fagylalt primitív! – rikkantom elfúló hangon.

A minap álmomban egy bizarr, vasútikocsi-szerű járműben találtam magam. Nem fülkés, termes. Muterosz az egyik végében, én a másikban. A kocsi furán megnyúlik, még jobban megnő köztünk a távolság. Muterosz eleinte háttal, aztán lassan megfordul. Az arca fekete. Egyre erősebben kell néznem, szuggerálnom, hogy muterosz arca kivilágosodjon. Reggel azt mondja a barátnőm, hogy nagyon nyüszögtem álmomban.

Az étkezőasztalnál ülünk, a tányéron rántotta. Reggeli közben ismeretterjesztő cikket olvas tabletről, félreteszi.

Van egy zúgás, mondja komoly arccal, amely hosszabbá teszi az alváson belül a deltahullámokat. Ez egy idegesítő zúgás. Emlékeztet a tenger morajlására, de gyorsabb.

Arra gondolok, milyen, amikor a ventilátor zúgása elfedi a szúnyog zümmögését. Amikor a ventilátor kikapcsolása nélkül nem lehet megállapítani, hallunk-e egyáltalán zümmögést.

A zümmögés talán képzeletbeli, írom a szalvétára egy kezem ügyébe kerülő ceruzavéggel, hálóját az álom szövi.

Csak nemrég tűnt fel, milyen furcsa; jó darabig semmi különöset nem láttam abban, hogy gyerekkoromban – nemcsak táborozáskor, hanem otthon – éveken át hálózsákban aludtam. Ha belegondolok, soha nem is táboroztam. Vajon miért volt hálózsákom, mikor és milyen célra kaptam? Imádtam belebújni, és egyszerűen nem voltam hajlandó paplannal aludni. A zsák alatt szépen meg volt ágyazva lesimított, betűrt lepedővel, a fejemnél párnával. A paplan elviselhetetlensége abból fakadt, hogy nem záródott, az ember lába bármikor rést nyithatott vagy kibukkanhatott a hideg éjszakába. A párnára is kényes voltam. Nagypárna nem lehetett, mert az túlságosan megemeli a fejet. A kispárnának viszont hátránya, hogy széltében nem ér végig az ágyon. Végül nagymama külön elkészít egy speciális, az ággyal egyező szélességű, a kispárnákhoz hasonlóan vékony, egyedi párnát, és varr két huzatot, hogy legyen váltás. Az egyik halvány drapp alapon barna rombuszmintás, a másik halványkék alapon sötétkék rombuszmintás. A kétféle színű huzat mintájának egyezése kielégíti szimmetriaérzékemet.

Tudtam, hogy a hálózsákban biztonságban vagyok, megfelelően elszigetel a környezettől éjszakára, a fényhiányból adódó kiszolgáltatottság óráira. Viszont nagyon kicsi voltam, ezért a zsák alsó harmada hosszú faroknak tűnt, amellyel Moby Dickként csapdostam az álom viharaiban. Muteroszt és fateraszt aggasztotta, hogy lecsúszik rólam a zsák, és ha a felsőtestem kilóg, megfázom. Elölre két gombot varrtak, hátulra pedig két, nadrágtartószerűen előre kanyarodó pántot erősítettek. Amikor bebújtam, a pántot a vállamra gombolták, hogy ne csússzon le rólam a síkos orkánzsák. Ezt az újítást nagyon gyorsan fel kellett számolni, mert alvás közben újra és újra letéptem a pántokat, gombokat. Amikor letettek a rögzítésről, a klausztrofóbiás álmok azonnal megszűntek.

Nagymama hazajön bevásárlásból, mézkúpot is hozott. Azt mondja, egy kisfiú lelépett a járdáról, és áthajtott a lábfején egy Tatra teherautó. A lába ezer darabra tört, mondja átéléssel, pedig nem szokása túlzásokba esni.

2000-ben leszek huszonhat éves. Ezt gyerekkoromban sokszor kiszámoltam. A huszonhat éves kor felnőttkornak tűnt. A tizennyolcat, a nagykorúságot is felnőttségnek hittem. Tizenöt-tizenhat környéke volt a határeset. Szóval, gondoltam magam-

ban, kétezerben huszonhat leszek. Két gyerekem lesz, dolgozni fogok, családi házban lakunk, szőke feleségem lesz, és lesz kocsink. Ebből persze semmi nem jött össze, de kétezerben ez nem is tűnt problémának. Pénzt kerestem, nyelviskolában dolgoztam, lejártam Szegedre, hogy eleget tegyek a doktorképzéssel járó óratartási és órahallgatási kötelezettségemnek, összevissza csajoztam, elvoltam, mint a befőtt. Valósnak tűnt 2000, nem úgy, mint az a szegedi ábránd, amit a nyolcvanas évek elején szőttem.

Ne akard mindig a könnyebbik végét megfogni a dolgoknak, erősködik faterasz. Rata pedig az egyik munkatársát idézi: Kartácskám, hozzál már a kutyának ilyen végeket, bassza meg a fene egye meg. Ez mindig arról jutott Rata eszébe, amikor a hentesüzlet előtt sétáltunk el. Egyszer azt is hozzátette, arra gyanakszik, a munkatársának nem is volt kutyája, ő ette a szalámivégeket, mert olcsóbb volt, mint a rendes szalámi. Muterosz mindig így kezdte a mondatait: „a mi családunkban...”

Most az egyszer lenyúlom a receptet: a mi családunkban a férfiak életükben egyszer rúgtak be, aztán a hátralevő időben ennek a mitikus, meglepetésszerű berúgásnak a sztoriját színezgették, nem kommentálom.

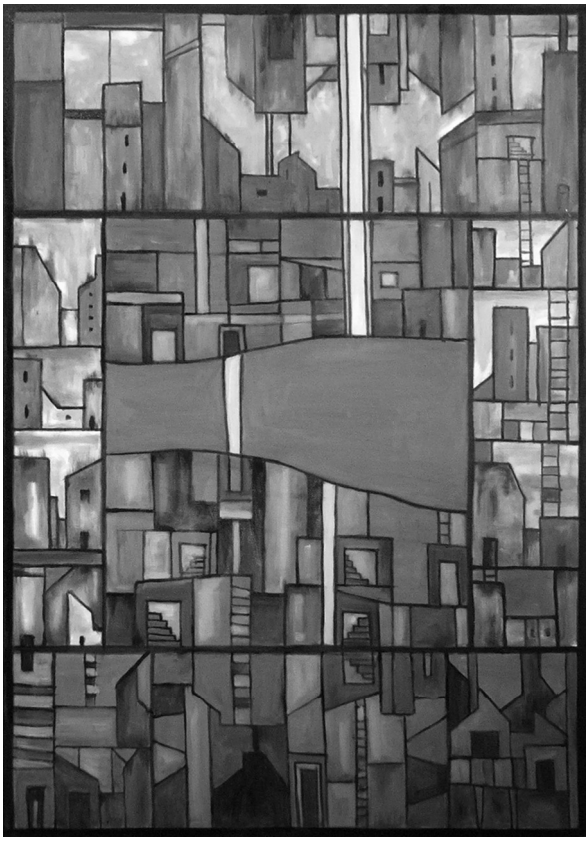
Rata élete egyetlen berúgására a lépcsős kocsmában került sor, még huszonéves korában. Összefutott az utcán egy rokonnal, aki berángatta a sörözőbe, nekilátott iszogatni, és Ratát is itatta, aki már az első sörtől kikészült. Ráadásul két vendég összezördült, az egyik teljes erőből hozzávágott a másikhoz egy korsót, de szerencsére elvétette a célt. A teljesen kómás Ratát a rokon hazatámogatta, lefektették, épségben megúszta. A sztori viszont vele öregedett, az évek során vadnyugati dimenziókra tett szert. Itt jegyezném meg, hogy Old Shatterhand egy alkalommal összeszólalkozott egy fejvadásszal. A fejvadász kint állt a kocsma előtt, Shatterhand a hátsó asztalnál, a fal mellett ült. A fejvadász Shatterhandre uszította a kutyáját. A nagytestű kutya – feltehetőleg szelindek – acsarogva rárontott Shatterhandre, aki az utolsó pillanatig kivárt, és csak akkor állt félre, amikor a habzó szájjal rohanó kutya már csak centiméterekre volt tőle. Villámgyorsan elkapta a két hátsó lábát, és az állat lendületét kihasználva a falhoz csapta a kutyát. A szelindek a következő másodpercben összetört koponyával, élettelenül hevert a kocsma padlóján.

Egybehangzó információkat találtam *Ju-jutsu* című puhatáblás könyvemben is, amelynek borítóján két kimonós férfi állt, egyik támadó, a másik védekező pózban. Kemény testrészre puhával – például tenyérpárnával – ütünk. Ha az ellenfél nagy lendülettel támad, nem állunk elé, saját lendületét kihasználva mozgása irányát eltérítjük.

Ezzel együtt figyelemre méltó, hogy Shatterhandnek jobbak voltak a reflexei, mint a vérszomjas kutyának.

Muterosznak vettem valamit karácsonyra, már nem emlékszem, mit, faterosznak nem. Szentestén, a gyertyák fényében, miután lecsengett a mennyből az angyal, és

jött az ajándékok átadása, szánalmasan nyafogva mondtam: Majd szerelünk. Egy kartondobozt vittem át hozzá, addig nálam állt, kacatok voltak benne, mackó, vegyes apróságok. Apró, tépett cetlit tettem a tetejére, ceruzával ráírtam, APUKÁNAK, hogy látsszon rajta, ajándék. Bizonyos szinten nyilván tudtam, hogy nem lehet belőle semmit összerakni. Az ünnep után hetekkel vagy hónapokkal egyszer beóvakodtam a szobájába, hogy újra magamhoz vegyem a kacatokat tartalmazó dobozt. A regresszió tette, hogy nyöszörögve hagyták el a torkomat a hangok? Szerelni – ez egy dolog volt. Sokszor megbeszéltük, hogy ő meg én majd szerelünk. Férfiak így kapcsolódnak egymáshoz.

Földalatti város 2. olaj, vászon, 100×70 cm, 2017.

FALUDI JULIANNA

Fókusz

A recepciós az előtérben ültetett le, ott vártam a kisasztalon elém tolt kávéval és vízzel. A falakon kreatív díjak és egy-egy kampány plakátja voltak kifüggesztve. A kis folyosó egybenyitott térbe torkollott, itt ültek az account menedzserek és az asszisztensek. Ádám hangját hallottam kiszűrődni az egyik boxból.

– Ez így nem ér semmit, az egész hazugság. Hazudik a termék, és hazudsz te is. Hiteltelen és haszontalan, nem így használjuk, és nem mond el magáról semmit – jól tagoltan mondta, hogy mindenki megértse. Kissé előredőltem, és láttam, hogy az öcsém fenséges pózba húzta ki magát a terem közepén.

– Ez olyan, mintha nem hinnél a saját termékedben, ami miatt nap mint nap bemész dolgozni – kelt ki magából kikerekedett szemekkel az íróasztala mögül egy piros blézeres lány.

– Miért hinnék benne, ha szar? – folytatta az öcsém – Ugye nem mondod komolyan, hogy te hiszel abban, amit eladsz?

– De igen!

– A fenét! A fizetésedben hiszel, meg a görgős székedben, amibe beleülsz minden reggel. – A lány sértetten hátat fordított, és többé nem méltatta válaszra az öcsémet. – Mirelit *melegítsd fel*, *vak szerelem* nincs olyan ember, aki ekkora baromságot bevenne! – okoskodott.

– De van! – hallottam egy másik hangot. A csészém fölött láttam, hogy a kreatív igazgató lépett be, pont olyan sármos volt, mint a honlapon, amit megnéztem, mielőtt bejöttem a próbanapra. – Ezt a dumát nem veszik meg, de egy nagyon hasonlót igen. Legalábbis az ügyfél. A lényeg, hogy legyen miből válogatnia, úgyhogy megtartjuk.

A piros blézeres lány diadalmasan nézett ki a képernyője mögül, az öcsém pedig kijött a szobából, és nem vett észre, csak, amikor erőteljesebben rápisszegtem.

– Bébi, mi van?! Kire vársz?

– Behívtak egy próbanapra, nem emlékszel?

– Ja, tényleg, ma van. Csak lazán, jó?!

Akkor kijött a piros blézeres lány, kedvesen köszönt, és a kezembe nyomott egy rövid összefoglalót, rajta dátummal, a megrendelő nevével és a témával: *Samponfogyasztás a luxustól a prémiumig*. Az összefoglalón továbbá meg voltak jelölve a fontosabb kérdések és témakörök, amiken az öcsémnek végig kellett mennie. A pi-

---

Részlet a Kalligram Kiadónál őszre megjelenő regényből.

ros blézeres lány a szomszéd szobába vezetett, amit tükörfal választott el a teremtől. Leültem a székre, a lapot pedig az ablaknak tűnő tükörfal előtti pultra helyeztem magam elé. A piros blézeres lány elmondta, hogy mire figyeljek, és bátorított, hogy készítsek jegyzeteket. Hangja kedves volt, és az egész lénye nagyon megnyerő. Búcsúzásként még elém helyezett egy tányér pogácsát. A tükörfal túloldalán megláttam az öcsémet, ahogy a lapokat az asztalra helyezi, és leül a hét nő közé. Ádám bemutatkozott, majd üdítővel és pogácsával kínálgatta őket.

– Köszönöm, hogy eljöttek! Ha nem bánjátok, tegeződjünk, köszönöm, hogy eljöttetek. Ma az egyik legintimebb és legtitokzatosabb témáról foglak titeket kérdezni. Bevallom, engem férfiként különösen izgatott mindig, hogy mitől lesz a nőknek elegáns megjelenésük, szép arcbőrük, gyönyörű hajkoronájuk, hogy a természet ajándékait hogyan tudják ilyen csodálatosan elénk tárni. Elég csak körbenéznem, hogy csillogó, selymes hajakat, gyönyörűen ápolt fejeket lássak trendi hajvágásokkal, és bevallom, szinte irigykedem, hogy ilyen sokféle módon tudjátok a hajatokat, arcotokat és az alakotokat viselni. Mindebben a tudás segít titeket, az apró trükköknek tűnő fogások, a titokzatos krémek és csodaszerek, a különleges fogások, minden, ami a szépség tudománya – mondta el székfoglalóját, anélkül hogy a jegyzeteibe nézett volna.

A nők valóban egytől egyig szép hajúak voltak, látszott, hogy nagyon ügyelnek a kinézetükre, a ruhájukkal is a különböző stílustrendeket képviselték. A koruk az elém helyezett összefoglaló szerint 23 és 35 év közötti volt, a tükörfalon át úgy láttam, leginkább 23-25 évesek lehettek. Az összefoglalón leírt szűrő szerint mindannyian magasabb jövedelműek voltak, hajadonok, a fővárosban éltek, és magasabb árfekvésű parfümöt használtak. Az öcsém úgy ült köztük, mint egy kitárt tollazatú páva. Az arca fennkölt volt, a megértést és az ünnepélyességet sugározta, mintha a nők mind az ő személyes meghívására érkeztek volna erre a különleges alkalomra. Keresztbe vetett lábára helyezte a köteg papírt, majd belevágott az első témablokkba.

– Tehát az elkövetkező másfél órában lazuljunk el, érezzük magunkat a zuhany alatt vagy a fürdőkádban, és képzeljük el, hogy eljött az a pillanat, amikor a fejünkhöz érünk, amikor a varázslat megtörténik. Ilyenkor az ember pulzusa lelassul, a vérnyomása alacsonyabb lesz, az arca kisimul, vagy éppenséggel ellenkezőleg, izgatottá válik, mert egy különleges alkalomra készül, energetizálódik. – „Az öcsém kiesik a szerepéből", firkáltam fel a papírra. Egy-két sóhaj hallatszott, hajak csillantak meg a mesterséges lámpafényben, a lányok mozgolódtak a székekben.

– Mit éreztek hajmosás közben? Mikor mostok hajat? Szoktatok ilyenkor masszírozni? Milyen a kedvenc samponotok? – kérdezte szuggesztív hangon az öcsém, simára borotvált arcán érdeklődést mímelve. „Egyszerre sokat kérdez, kapkod", jegyeztem fel. A csöndet egy szőke loknis lány törte meg, ujjbegyével érzékien masszírozva a fejét:

– Későn érek haza, nekem az esti hajmosás a kikapcsolódás. Még edzés után is otthon mosok hajat. Az elsőnél finoman megmasszírozom a fejem, azután hajszesz-

pakolást teszek rá, majd lemosom egy újabb masszázzsal – mondta, és végigsimított szőke haján.

Láthatólag nem tudták, hogy az üvegfalon keresztül figyelem őket. Az öcsémet nézték, és egymást méregették, titokban a tükörbe tekingetve. Ösztönösen hátrébb húztam a székem, onnan figyeltem, mint egy páholyból. Nem vágtak egymás szavába, illedelmesen megvárták, hogy megkapják a szót. Biztosan tudtam, hogy ki fog megszólalni, mert az öcsém is felvette velük a szemkontaktust. Például a fekete nő a szőke loknissal pont szemben ült, és látványosan előredőlt, hogy az öcsém észrevegye. Ádám ránézve bólintott, amit a többiek is láttak, a szőke loknis pedig levitte a hangját és elmosolyodott. A fekete hajzuhatag a nő bőrdzsekis hátára csapódott, és az ál-luxus világába repített minket:

– Mintha kaviárt tálalna fel nekem egy izmos meztelen férfi a testén – búgta öblös hangján. – Az esőcsepp-zuhanyrózsából a víz finoman pereg, a hajam sima, mint a selyem, a bőröm puha és illatos – behunyta a szemét, majd lassan kinyitotta, a tekintetével pásztázta a teret, látszott, hogy a teremben beállított kamerának beszélt. A teremben beállt a csend, a megfagyott teatralitásban nem volt, aki folytatni szerette volna a beszélgetést. Az öcsém nagyon komoly arccal bólogatott, a lány bőrének emlegetésére megváltozott a testtartása, és pár irányított kérdéssel igyekezett átlendíteni a beszélgetést.

– Szerintem egy jó hajmosás a nap fénypontja, ledobom a ruhámat, és beállok a zuhany alá, enyém az a húsz perc a napból – a farmeres lány után sorban nyíltak meg egymás után a nők, úgy meséltek a samponozásról, mintha máris reklámfilmben szerepelnének. A képtelenség kényszerébe zárva ültem a tükörfal mögött, és visszafojtott lélegzettel hallgattam a külvilágnak eljátszott kitárulkozás színes formáit.

– Én szilárd sampont használok, gyengéden habot képzek a kezemben, majd a fejbőrömbe masszírozom. Sokkal természetesebb tőle a hajam, mint az adalékanyagoktól hemzsegő samponoktól, amik túlságosan lesimítják a hajamat – a lánynak dús és hullámos, derékig érő sötétszőke haja volt, mintha az *Aranyhaj* című meséből lépett volna elő.

– Nekem olyan, mintha luxusszalonban kényeztetnének – mondta egy kiskosztümös lány. – A fürdőszobámban kizárólag gyönyörű csomagolású termékek vannak, illatos gyertyák, luffa-szivacs és finom szappanok – kezdtek belejönni, Ádám igyekezett mindenkit bevonni a beszélgetésbe.

– Milyen az a sampon, amire vágynál? – fordult egy hallgatag, vörös hajú lányhoz.

– Hát... Legyen krémes, sűrű, ami jól habzik, ne legyen erős illata, inkább kifinomult, a hajmosás pedig olyan, mint egy ölelkezés – pirult el a lány. Majd a tükörbe nézett, azt hittem, észrevesz, de csak a saját arcát kémlelte, hogy mennyire látszik rajta a pír.

– Én gyerekként utáltam a hajmosást, a szemembe csöpögő samponos vizet. Most is csak olyan sampont veszek, ami nem csíp, és könnyű kinyomni a tubusból. – Az öcsém „mély" tekintetet erőltetve magára, tenyerét háromszögben illesztette a mellkasa elé. Az otthoni hajmosások jutottak eszembe, mindig az anyám fürdetett meg minket, egymás után. Először az öcsémet, hogy korábban kerüljön ágyba, mert amíg az én félhosszú hajamat mosták, azalatt az ő fiúloknijai megszáradtak. Az öcsém fürdetése viszonylag gyorsan történt, tíz-tizenöt percnél tovább nem játszott a kádban, és ki nem állhatta, ha a samponos víz lecsorgott az arcán, a szemét két csíkba szorította, két kezét a fülére tapasztotta. Az apánk nehezen viselte a visítozását, emlékszem, ahogy összerándult az arca az öcsém hangjától, amikor a nappaliban legóztunk. A sírást gyengeségnek tartotta, amit – úgy érezte – nem tudott ellensúlyozni a nevelésével. Anyám számára a sikítozás ugyanolyan természetes volt, mint bármilyen más gyerekhang, nem törődött vele különösebben, nem lendítette ki abból az egyenletes gondoskodásból, amivel körülvett minket. Az anyám büszke volt az öcsém hosszabbra hagyott sötétszőke loknijaira, az apám azonban rendszeresen szóvá tette, hogy Ádámnak le kéne vágatnia a haját, aztán ráhagyta ezt is, mint oly sok minden mást, az anyámra.

A tükör mögött az öcsém fotókat dobott ki az asztalra, amiből a lányok válogattak, és összerakták a saját történetüket, amit egyesével elmeséltek. Egyre inkább úgy tűnt, hogy az öcsém hipnózisba kergeti őket, a lányok szinte transzba estek egymás hajmosási történeteitől. Egy pink blúzos lány izgatottan felemelkedett a székből, szőkésbarna haja sátorként takarta arca jobb felét, ahogy íves műszempillája alól búgta:

– Én a talpamban érzem a hajmosást. Ha a fejbőrömhöz érek, a vádlimtól lefelé bizsergek. – Az öcsém ragadozóként hordozta körbe tekintetét az átszellemült lányokon, ahogy a samponok rejtelmeiről faggatózott, mint aki uralja őket. – Korán felfedeztem, hogy érzékeny vagyok a tapintásra – folytatta a lány. – Ha kezet fogok valakivel, rögtön tudom a rezgés minőségéből, hogy kivel van dolgom.

Ádám teljes testében előredőlve a legkomolyabb arcával figyelt. Egy másik lány is transzcendentális, érzéki tapasztalatokról számolt be.

– Néha apró tűszúrásokat érzek magamon, hangyabolyként terjednek egy pontból többfelé, de előfordul az is, hogy mély hullámok vonulnak végig rajtam, amitől meghajlik a derekam. – A teste jól láthatóan beleremegett, ahogy mondta. – A sötétkék emberekkel értem meg magam a legjobban, az ő hatásuk egészen különleges, apró kisüléseket érzek a vádlimban, és közben forróság borítja be a hátam egészen a vállamtól kezdődően. – A teremben mozgolódás támadt, a lányok mocorogtak a székeken, a pogácsa elfogyott, így a kólásüveget adták körbe.

A papírra néztem, a megjelölt kérdésektől egyre távolabbra került a beszélgetés. Már kezdtem kétségbeesni a helyzettől, amikor Ádám az online vásárlásra terelte a szót. A vörös hajú lány és a fekete hajú nő bizonyult a legaktívabbnak a témában, számos oldal és márka tapasztalatát osztották meg.

Végül rövid levezető után Ádám ajándékcsomagokat nyújtott át mindenkinek, egy utalványt és egy hajápolási szettet. Az íves szempillájú lányt a legvégére tartogatta, vele még negédesen csevegett, majd előkapták a telefonjaikat egy számcserére. A nők még búcsúzóul a tükör felé fordulva igazgatták a ruhájukat, rendbe szedték a hajukat. Ismét hátrébb húzódtam, a tükör túloldalán olyan volt, mintha egyenesen felém tartanának, mintha nekem akarnának megnyerőek lenni. Az öcsém önelégült fejjel újra kikezdett a munkahelyén egy nővel, én pedig a tükörfalon át néztem az egészet. Hülye egy nap volt.

Eltűnt idő nyomában 2. olaj, vászon, 100×70 cm, 2019.

SZIL ÁGNES

Keresem azt a lányt

Laci azt gondolta, hogy megmarkolja a valószínűtlenül fehér csípőt, a hús úgy válik ketté előtte, mint a menekülők előtt a Vörös-tenger, és amíg mozog fölötte, és a nyelvét a szájába fúrja, az egyik keze külön életre kel, megragadja hátul a lány nyakát, amaz meg, mintegy válaszul, egy sóhajjal erre élvez el, aztán meg másodjára is, mire ő komótosan, öregurasan el meri engedni az öntudatát, elégedetten, de arra nem gondolt, hogy a kis nő az éj közepén visszaveszi magára az imént lesodort bugyit, magára kapkodja a ledobott ruhát, és még ennél is megdöbbentőbb módon a farzsebéből az ágy mellé dob kétezer forintot, és azt mondja, ez a Kurvatanya szobaárának nagyjából fele. Semmi kérdésre nem válaszol, a titokban megejtett hívásokra sem, hanem kisétál, azzal, hogy akkor ez ennyi volt, erre az egy alkalomra szólt. A lány kilép odalent az üvegajtón, amíg ő kapkodva öltözik, és Laci később hiába próbálja majd elkapni tekintetét a munkahelyi liftben, magyarázni, ő hogy is gondolta pont, elhívni még egyszer egy kényszeredett randira, vagy meginni legalább valamit együtt a földszinti büfében; csak magyarázkodhat ennek a másik nőnek, aki itt mellette a Kings-meccs második harmadában vasalni bír, hogy Peti, tudod, a cégtől, csontrészeg volt aznap éjjel, lélegezni alig tudott, mellette kellett maradnia. Próbál közben nem gondolni a lányra, de már a sorozat utáni stáblista megy, Esther, Esther, Esther, milyen gyakori név ez angolul, teljességgel indokolatlan: tehát szereti.

Eszter közben metróra ült, azon a korábbi, már valószínűtlennek tűnő éjszakán, pedig Laci adott volna pénzt taxira, meg persze a kétezret is vissza, ha egyáltalán felfogja, mi történik, a lány hova szalad. A szerelvényben szemközt ülő fiatal srácot nézi, hosszasan és minden részletre kiterjedően: zöld szeme van, amennyire meg lehet állapítani ebben a gyér világításban, hosszú, gesztenyebarna haja és kis szakálla; még a régi, zöld metró-fémskatulyák ezek, kivesz a táskából egy lapot, és megírja: sose találkozott még ilyen gyönyörű férfival, nagyon szeretne vele szeretkezni, sőt, tulajdonképpen szerelmes lett bele, reméli, hogy összehozza még vele a sors. A legközelebbi állomáson leszáll, odadobja a lapot az értetlen srác ölébe, aki a következő öt hónapban mindenhol őt keresi. Végigplakátolja a vonalat a lány ügyetlenül megrajzolt képével és egy óvatlanul megadott telefonszámmal, amelyen sok-sok nő jelentkezik, például egy könnyűbúvár lány is, akivel a fiú nagyon-nagyon sokára végül összejön, együtt merülnek majd Phuketen. A srácnak tulajdonképpen nincs esélye: Eszter többnyire busszal közlekedik, és amúgy is rohadt válogatós.

A tévé egyik idióta műsora épp most játssza be a srác plakátjainak egyikét, rátapadnak ilyenkortájt a szerelemre, Laci pedig kétségbeesetten nyomja meg a távirányítót, felismerte a lány kézírását, hogy őt illetné a lány cetlije, neki, neki kellett volna ezt megírnia, az ő mellkasán kellene szétterülnie ennek a vállig érő, gyönyörű vörös hajnak. Még az sem vigasztalja, hogy Eszter a levett hangú képsoron, amíg az asszony kiviszi a kamrába a kurva, recsegő vasalódeszkát, tágra nyílt pupillával elmondja Laci fejében, hogy nincs miért aggódnia, ezt a fiút sosem fogja látni többé, hogy felszáll az ellenkező irányba tartó szerelvényre, és hogy értse már meg, Laci nem a kibaszott élete szerelme, ő csak egy késői szerda esti randi, és mosolyogva közli, hogy szerinte kapcsolatukból sikerült a lehető legtöbbet kihoznia. Laci szeretne valami magyarázatot, hogy igazolni tudja magát, miért is nem működik ez, de Eszter soha többé nem fog vele érdemben szóba állni, hiába említi meg a férfi, amikor egy pocséknak ígérkező kedd délelőtt odanyújtja a lánynak a büfében az édesítőt, hogy reméli, a kávét is beleszámítja a kalóriáiba, mint az esténkénti két deci vöröset, a lány kecsesen, mint egy ragadozó, lecsúszik a székről, föl se néz, és a férfi az állát dörzsölgetve kidobja a két műanyag poharat.

Laci csak nagyon ritkán szörfözik a neten, legfeljebb ha megnézi az új autóreklámokat, facebookja sincs, de azért fölmegy néha, ellenőrzi a gyerekeket, a felesége vagy az anyja nevén jelentkezik be, így aztán egy esős szeptember éjjel, amikor nem bír aludni, visszapörgeti a felesége idővonalát, valamikorra a Kurvatanya utáni hétre: a sok elkóborolt kutya után ő is megosztotta az Esztert kereső képet a neten, azzal a felirattal: milyen romantikus, ahogy az élete szerelmét keresi ez a drága, drága, cuki fiú.

DERES KORNÉLIA

Traumland

„Szüleim (…) 1928 telén váltak el (…)
Tízéves, hideg, hogy ne mondjam, jéghideg
természetű kölyök lévén, a nagy változást
– legalábbis tudtommal –
minden különösebb megrázkódtatás nélkül vészeltem át."

Rád zárták végül ezt a könyvet, mint egy
koporsót. Gyufásdobozt. Nem sercensz.
Évekre leoltottad magad. Titkon azért
vársz valami csodásra, ami lerángatja
rólad a hullamerevséget.
Ütni kéne valamit, de nagyon hamar,
ütni ököllel, karral, tenyérrel, hátha
visszafelé is áramlik a véred,
hátha képes. A menyasszony végül kikúr a földből.

Látod, hogy keményen próbálkozom.
Hegyezem a fogakat.

Te meg közben nyelvet vesztesz az ötvenhatodik
utcában, de a kilencvenegyediknél még mindig
szovjet ízű a salátád. Bárki bármit mond.
Fiúkat lődözöl játékból. Álombiztonsági átvilágítás:
Holden, Patrick és Clayton futnak előled,
rémisztően ölős a kedved. Kikapart arccal
szabályokat számolsz: ne engedj be szellemet a szádon,
se szégyent. És vesd le ezt a koszos nyúlmaszkot.
Gyerek vagy.

Arcodba harapok. Ízed jéghideg.

Otthon, édes

Ne tegyünk már úgy, mintha ez az éktelen dobolás
a szomszédból jönne. Nincs több kifogás, félmosoly.
Térképem elkészült a belül futó csatornákhoz,
hiába tekeregnek szeszélyesen, a házfoglalók
mozgásáról katasztert vezetek. Akkurátus téridő.
Célunk elérni a fegyverszünetet.

Ez egy kísértetjárta haza, és én vagyok
a szellem. Ruhámon azok a pöttyök
nem csillagok, hiába szeretnéd.
Vállapjaimat letépte valami förtelmes
szél. Időjósaimban sem bízhatok.

Áruló: így nevezik azt, aki otthona ellen felkel.
Miért betegíted hát meg magad?
Bajonettel vágom ki a képed
arról a régi családi fotóról. Ne dudorássz.
Tudod, milyen nagy szükség van a szünetekre
ebben az országban, még itt,
a militáris költészet hajnalán.

Hunok ura

Te csak röhögsz. Én Kölnben is
mindig barbár lábammal
érkezem a földre, és pirosat fogok,
ha tűzoltók húznak el. Jégre teszlek,
félés. Zsebemben kontroll-kocka.

A várost Szent Ursula védi, korai
nőharcos, mártírpálma,ráncos hárító.
Nyíllal a húsában halt meg, suttog
szegény azóta is. A galériában látni,
hogy a felsebzett testekből vérfonalak

szöktek az égbe, egyenesen az Isten
szájába. A sok ezret hamm, bekapta.
Etel atyácska küldte fel neki. Mi urunk.

Az ellenségnek más a szaga, ezt minden kényszeres
jól tudja. Babonákkal fenntartott kiskirályság,
a szorongás ellenszere. Helyismeret, regulák,
szelíd addikciók. Szinte el is hiszem: jól vagy.
Szinte már el akarom.

Lehetek egy egész állam haragosa?

Térkép-nő 4, olaj, vászon, 100×90 cm, 2014.

DEMUS GÁBOR

csábít, pontosabban, folyton piszkál,

nem megyek

bele az „eleve elrendelés”
kérdésébe (még versben sem, ahol
lehetőségeim szerint legtágabbra igyekszem
nyitni a kitettségem).
az valami agyaló örvény – kezdesz
belecsúszni minősítéssel az érvelésbe.

volt a MŰOSZ-iskolában egy „univerzális
probléma”: „ha fotósként látod, hogy ég a ház,
azt rögzíted, vagy mentesz?”

s még egy harmadik, amit erre a kaptafára
veszek: „honnan kezdődik
a sznobizmus?, valahonnan/valahogyan tudtad,
hogy ezt és ezt kell/fontos/gazdag/érdemes olvasni,
látni, megélni. ilyetén
óhatatlanul sznob vagy.”

életem során biztosan volt több is,
de azokat még/már „nem vettem
a szívemre”: valami végtelenítő iparral
aprózni, aprózni, aprózni a határt.

Juhász Gyuláról olvasok, közben

Juhász Gyulát is. mindenki a „depressziót”
mantrázza, nincs okom
kétségbe vonni: csak
az a billenés,

ahonnan ez gazdag, zsebre van téve.
vagy azzal a mozdulattal
az asztalra van csapva. *ez mindent visz.*
ni a faszom a *de* és a *presszió*?

le-nyomás, le-nyomottság.
és mikor ebből föl- vagy kibukik,
kicsit remekművet ír? alig-alig van módja
mérlegelni: jön jégtáblák közt a lék,
levegőt kap, kikönyököl,
ripsz-ropsz ír?
majd újra tolulnak
a táblák? lökik, vonják, végül le-
nyomják. ott dereng a dermedt
idegenben a következő felbukkanásig?

mintha nem egy vérből lennénk,
s a *depresszió* nem lenne véres.

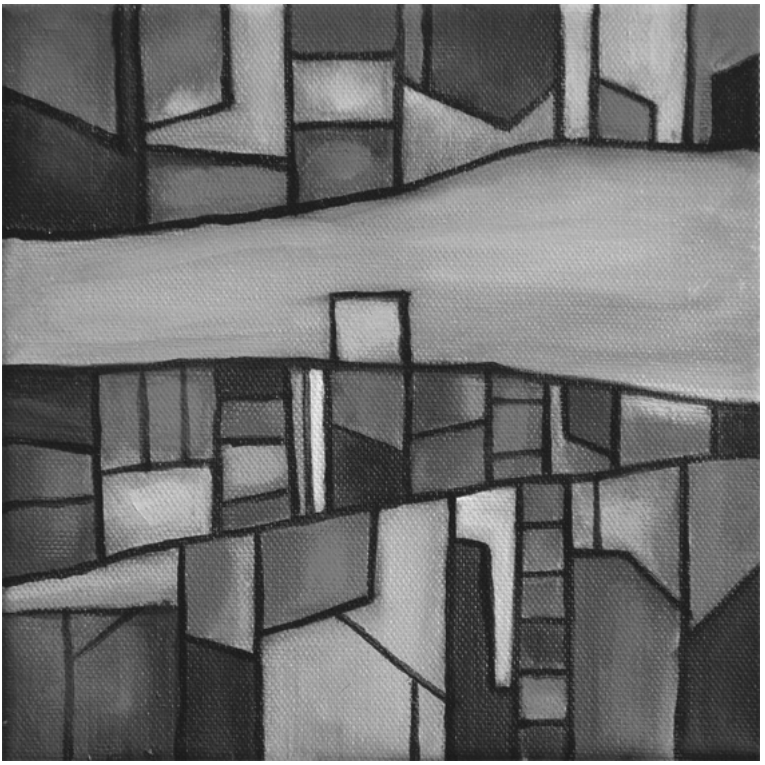
van valami furcsa negyvenöt után,

sokkal több a szemlélődés, kevesebb az akarás”,
igen, igen, de megkettőzve lettem.

az egyik nézi, ahogy a másik
elviseli a *dolgokat*,
ahogyan *dolgozik*,
ahogyan családapa (picit anya),
ahogy dolgozzák a gyászok,
dolgozik a gyásszal.

figyeli a stációkat.
(melyeket egy *rendes kis világ*
enged kifutni – úgy is épp elég tragikus.)

az egyik látja, a másik csinálja.
ami legalább három: kell legyen, aki a kettőt
szóvá hidalja-feszegeti vagy engedi
két partra hullni.

Létrák az erdőben 21. olaj, vászon, 20×20 cm, 2019.

FECSKE CSABA

Nem történt semmi

szerintem máig se tudsz róla
vagy ha igen akkor jól titkolod
hogy én akkor – egyszer valamikor –
meg akartalak csókolni
de a nagy zajban a sűrű cigarettafüstben
valahogy eltévedt a szándék
bár a vágy gyújtózsinórja sisteregve égett
elkísértél a buszmegállóig mintha mi sem
történt volna (nem is történt)
egy jól szigetelt köszönéssel váltunk el egymástól
nélkülem mentél haza az otthoni sötétbe
tiszafád oltalma alá nélküled mentem én is
mintha veszendőbe szánalmasan lötyögött rajtam
a langyos nyári levegő a sarkon egy bakfis felajánlotta
szolgálatait háromezerért te szerencsétlen szépség
gondoltam számomra egy nő megfizethetetlen
minimum egy életbe kerül
este lett mire haza- és magamhoz tértem

HARCOS BÁLINT

YÁrva

Beteljesülök –

Elitlakópark
teraszok
erkélyek
patiók
szövevénye

(egy meredek letörésű hegygerincen”

hullámzik

kecses hideg –
virágok nem, de
rengeteg fény

fakónarancs
türkiz
mélybordó

///Siklórepülőmből az öblöt?

egy skandináv főváros templomtornyai???

sziklacsipkék
tenger

(Fuvalom.

„és a legszebb kolonnád, amely kialakításra, mint a Berninié
„hatalmas mészkőfilagória

kúszónövények is?

))világvégÁrkádia

Itt!!!
itt van mindenkim

„és az oszlopok lábát (»a pár higgadt márványfokot«)
már a tenger locsolgatja

majd: le a vízre a v í z alá

h á r m a n

majd: kazamatában ajzott bolyongás

én

(csatlakozni az ÜNNEPhez

egy ismeretlen („lány”?!)
én és
/*ő*

,beteljesülök

,igen, ő

mozgólépcső (!föl a fénybe

akkor eltorlaszolta az utamat
…1 őr
fizetek 3unkért

///föl
közben ,föl

,rossz sejtelem, belenézek a
(táskámban

hiszen /a pulóver ,bekészítettem
/kasmír vörösarany

s e h o l

gyötör„Várjatok,

ezt most

))bekopogok???

sötétüvegajtó?!
FELÜGYELET

csak résnyire nyitották ki

kétes várakozás
*,köz*ben,) őrá
látok ,és a barátnőre

„rám vártak hogy mehessünk tovább

és a lábánál a földön a
táskám
rajta egy köteg pénz

Huzat van. Átfúj
a hideg
az épületen

és/ A személyz. tagjai?)///

amikor) váratlan feltűnik a szépf i ú j a
,és odalép hozzá

nem moccanhatok el a sötétüvegtől

amikor egymás nevetését eszik, és a
fiú lehajol, és

)a huzat belekap a kötegbe
mindjárt ,idegesen
,remeg

;Itt!!?

(megfeledkezni a személyzetről?

lárvaarccal a f i ú h o z:

mit?// Lopsz a pénzemből?!

:beteljesülök

érzem ,az ő tekintetét

most csak ,*ez most* csak ez számít

„!megtört örömmel?
újra engem csodált???

de én, nem én
nem

Viszonoztam

/a fiú m e g s e m m i s ü l

vissza ,a 3 ezrest

és én

///hűvös)megvetés)egyedül ki
A föld alól

egy nagy ,kihalt város szélén/

beford. egy
utcába

,csak egy házsor választja
el a

érezni ,a
kültelki levegő kívülállása

)nedves
kövekre avar
tapad

)),amikor

„mindössze a térdemig ért

egy korhadt faszerkezet
kinyitva egybetört
,roncs

ázik

,Amikor Megláttam a rácsán
gondosan összehajtva barna ,kopott pulóvert

„a csavart mintái a közepén

de hisz///

még gyerek voltam)

ez/
az én

a bolyhai közt csillog)vízpermet

?És ki hajtogatta össze, és ki
tette ide ki

egy Fiatal férfi ;el
,hátrafordul

Régi osztálytárs a diszlexiás Barna Tibi

24 fő előtt 14 ember

:Hegel
tákolmánya

a falra nézek ,utca neve:

YÁrva

)mellette
rózsaszín jel

n e m látom

TÖNKÖL JÓZSEF

Még csak fél hat

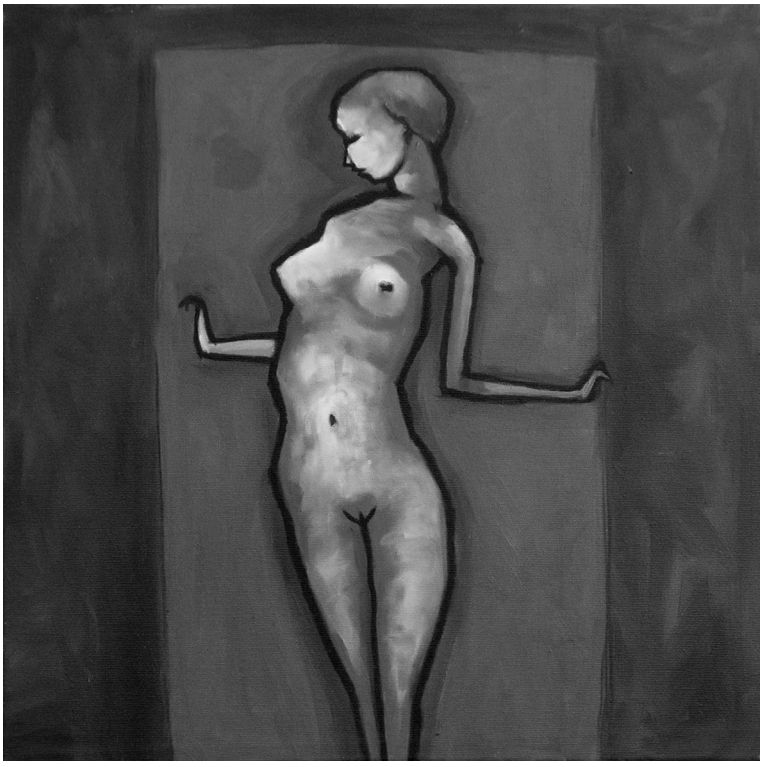
Még csak fél hat, és teljesen beborult, lebbenti szárnyával
az utcát a hegyen lelt Éliás, a vizet, s mindent, ami mozdul,
mintha csendesebb lenne a zörgés, mondja Tandori Dezső
a föld alól, vagy a nagyobbik szobából, két ajtón keresztül,
még csak fél hat, s még nincs itthon a felügyelőné,
időnként ránéz az órára és a kalitkákra,
elfelejtve az imént kinyitott könyvet,
szemére reggel ráröppen ismét Szpéró, fülére a föld alatt
a nyári tenger majd odacsap, hozzám hét éjszaka az út,
de újságpapírral terített asztalomnál mindig találsz helyet,
hogy megváltozott minden, mondod, de hogy,
saláta, sajt és köles, a vár, a Lánchíd, a fűhozó szatyrok,
Ágnes, Crikvenica fátyolos lámpái a sétányon,
lebukott tornyaikkal a templomok,
hát ezt tudod, mint éneklő madár nyomát a gép hengerén.

Úgy is meghalhatunk

Simon Lajosnak, valahová az égbe

Úgy is meghalhatunk, hogy kezünk közül fejsze zuhan,
szorongásos állapotot vált ki egy hirtelen hóesés,
egyszerre félni kezdünk az ágytól és az álmoktól,
lelkünk, mint a venyigeláng, lobog ismeretlen hegyen,
elváltozott arcunkat senki sem ismeri meg,
az olcsó szállodából a gyöngybagoly éjféli hangja
velünk vándorol, kuszán járkálunk a városban, a téren,
úgy is meghalhatunk, a homokszemekkel, páskomokkal,
hogy nem ért semmit ez a felőrölt élet,
számolunk újra s újra holtakat és eleveneket,

minden lépésünk nyomaszt,
sok volt a hazug ünnep, kilépünk a pillanatból,
áldozati ingben hallgatunk egy Miles Davis-lemezt,
miután elmúlt a fájó nyomás a mellcsontunkról,
a másiknak azt mondjuk, nem haragszunk,
ki az, aki megbocsát? ugyan, ki volna?
pálinka robban szájpadlásunkon,
jöjjön hát az éjszaka, a csillag-csokrok terhe, könyörgés,
úgy is meghalhatunk, hogy mikor kenyeret dagasztunk,
talpon, ahogy éltünk, mint az anyánk, jelekre mit se várva.

Kis madonna 1. olaj, vászon, 50×50cm, 2019

Teljes odaadásra van szükség

TÜSKÉS GÁBOR IRODALOMTÖRTÉNÉSSZEL LENGYEL RÉKA BESZÉLGET

Tüskés Gábor Klaniczay-, Tarnai- és Humboldt-díjas irodalomtörténész, egyetemi tanár, az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének osztályvezetője, tudományos tanácsadója. 2013 óta a Szegedi Tudományegyetem Habilitációs Bizottsága Irodalomtudományi Szakbizottságának külső póttagja. Nemzetközileg számontartott eredményeket ért el az egyházi irodalom, Zrínyi Miklós, Mikes Kelemen és II. Rákóczi Ferenc életműve, a német–magyar és francia–magyar irodalmi kapcsolatok, a tárgytörténetet, a neolatin irodalom, a tudomány- és kritikatörténet, valamint az imagológia kutatásában. Idegen nyelvű kötetei rangos külföldi sorozatokban, tekintélyes kiadók gondozásában láttak napvilágot.

A beszélgetés abból az alkalomból készült, hogy szerkesztésében és Tüskés Anna sajtó alá rendezésében 2020 szeptemberében megjelent egy válogatás az általa egyedül vagy másokkal közösen írt, szerkesztett, társszerkesztett, sajtó alá rendezett, előszóval vagy kísérőtanulmánnyal ellátott könyvekről készült szakkritikákból.[1] A nyolc tematikus fejezetben negyvennyolc kiadványról összesen közel százhúsz írás található nyolc nyelven. A terjedelem több mint egyharmadát nemzetközi szakfolyóiratokban közölt bírálatok teszik ki. A kötet különleges keresztmetszetet ad az irodalomtörténész eddigi munkásságáról.

– 2013-ban már közreadott egy hatvan tételes válogatást a saját szakkritikáiból.[2] Ez a mostani összeállítás kétszer annyi írást tartalmaz, csaknem kétszer akkora terjedelemben. A kritikák egy részét nemzetközileg elismert szakemberek írták. Mi indokolja a gyakran alábecsült műfaj ilyen magasra értékelését?

– A tudomány- és kritikatörténet a művekkel szorosan összefüggő, azoktól el nem választható hagyományt alkot. Ha lemondunk a szakkritikák korpuszának módszeres beemeléséről az irodalom- és kultúratudományi diskurzusba, a tudományban kötelező önreflexió egyik alapvető forrásáról mondunk le. Új kutatási témák felvetése gyakran ezekben az írásokban történik. Az idegen nyelvű kritikákból a nemzetközi elvárások mellett kirajzolódnak egy, a külföldi olvasók számára elkészíthető magyar irodalom- és művelődéstörténet körvonalai. A szakkritika nem abszolút értékmérő, mint ahogyan a hivatkozási számok és a rájuk épülő mutatók sem azok, ezek együtt azonban már megengednek bizonyos következtetéseket. A most megjelent kötet dokumentálja az Irodalomtudományi Intézet XVIII. századi osztályán végzett alapkutatások generációkon átívelő folyamatosságát, s reflektálja a közös gondolkodás lépéseit. Számvetést ad az általam végzett, irányított, támogatott és napvilágra segített kutatások

---

[1] *Critica. Források az irodalom- és kultúratudományi szakkritika történetéhez 1986–2020 / Sources for the History of Criticism of Literary and Cultural Studies 1986–2020,* vál., szerk. / ed. by Tüskés Gábor, s. a. r. / compiled by Tüskés Anna, Reciti, Budapest, 2020, 470 l. (https://www.reciti.hu/2020/6043)

[2] Tüskés Gábor: *Hagyomány és kritika. Könyvek, könyvbírálatok a kora újkori európai irodalom és művelődés történetéhez.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2013.

eredményeinek szakmai értékeléséről, s megjeleníti az eltérő, néha ellentétes véleményeket. A gyűjtemény betekintést ad a munkámat segítő, azzal szoros kölcsönhatásban álló műhelyek tevékenységébe, megjeleníti az állandó és egy-egy feladatra kiválasztott munkatársak együttműködését, s elősegíti az eredmények tágabb, nemzetközi összefüggésekbe helyezését.

– A különleges műfajú kötet eddigi pályájának keresztmetszetét is adja. Ennek tükrében mit tart a legfontosabb tudományos eredményeinek?

– A forráskiadások közül a barokk kori kisgrafikai ábrázolások korpuszát, Esterházy Pál és Jordánszky Elek egy-egy nyomtatott munkájának, valamint a *Törökországi levelek* autográf kéziratának kísérőtanulmányokkal ellátott hasonmás kiadását, a *Magyarországi gondolkodók 18. század: Bölcsészettudományok* két kötetét, a *Törökországi levelek* francia és orosz nyelvű, II. Rákóczi Ferenc két önéletrajzi műve angol nyelvű fordításának megjelentetését, valamint Rákóczi *Confessio peccatoris* (Egy bűnös vallomása) című munkája XVIII. századi francia fordításának kritikai kiadását. A monográfiák közül kiemelném a barokk kori mirákulumirodalom történeti antropológiai és Nádasi János jórészt latin nyelvű munkásságának irodalomtörténeti, irodalomszociológiai és kommunikációtörténeti feldolgozását. A Knapp Évával közösen írt kétszerzős monográfiák és tanulmánykötetek közül a *Volksfrömmigkeit in Ungarn*, *Az egyházi irodalom műfajai a 17–18. században*, a *Populáris grafika a 17–18. században*, az *Emblematics in Hungary*, a *Germania Hungaria litterata*, *A* Fortunatus*tól a* Törökországi levelek*ig* és a *Litterae Hungariae* című kötetek lehetnek időállóak. A hazai és külföldi kollégákkal szerkesztett tematikus tanulmánykötetek közül hosszabb távon is diskurzusképesnek tartom a kora újkori Magyarország-képekről, a XVIII. századi *historia litterariá*ról, a két Zrínyi Miklós európai recepciójáról, a nemzetközi elbeszélő témák német és magyar irodalombeli megjelenéséről, Mikes Kelemen életművéről, valamint a XVIII. századi társaságok irodalom- és tudományközvetítő szerepéről készült összeállításokat. Másfelől úgy gondolom, kutatásaim akkor bizonyulnának igazán sikeresnek, ha könyveim – Tarnai Andor egyik nevezetes mondatát variálva – rövid idő alatt válnának elavulttá.

– Kivételesen széles, több korszakot átfogó érdeklődése alapján kézenfekvő a kérdés: mi az irodalom?

– Az irodalom fogalmát különböző szempontokból lehet megközelíteni, s számos, egymást részben átfedő, sőt egymással ellentétes meghatározás van használatban, az irodalomtudományban is. Nincs tértől és időtől függetlenül érvényes definíció. Márai Sándor tömör definíciója értelmében például az irodalom az emberi fantázia médiuma. Egy másik, széles körben elfogadott elképzelés szerint a puszta közlésen, vélekedésen, érvelésen, kifejtésen, magyarázaton, bemutatáson vagy érzésen túlmutató, sajátos nyelvi megformáltságukkal hatni tudó szövegek együttese „az" irodalom. A régebbi korokban irodalom lehet minden, írásban rögzített szöveg, de le lehet szűkíteni a fogalmat a poétikai igénnyel készült szövegek korpuszára. A poétikai igénnyel írt szövegek saját esztétikai minőséget hordoznak, ez azonban nem jelenti autonómiájukat. Minden részletükben történetileg meghatározottak, átfogó eszmetörténeti, társadalmi folyamatokba illeszkednek, azokat reflektálják, és egyben alakítják. Számos szállal kötődnek a nem poétikai megfontolásból született szövegekhez. Az „autonóm esztétikai megjelenés", az „eredetiség" eszménye és az „irodalmi élmény időtlen tere" mesterséges, jórészt a romantika örökségéhez tartozó konstrukciók. Az irodalomtörténet nem csupán a saját korukon túlmutató, tisztító energiát hordozó remekművekből tevődik össze. A ma kevéssé ismert,

de a saját korukban jelentősnek vagy ismertnek számító szerzők munkásságának feltárása is hozhat új felismeréseket, például arról, hogy mit jelentettek koruk számára, és milyen volt az az időszak, amelyben éltek, dolgoztak.

– Meg lehet-e határozni az irodalmi mű kritériumait?

– Nincs általánosan elfogadott kritériumrendszer. Szokás említeni a többrétegűséget, a megformáltság módját, mértékét és adekvát voltát, az érzés vagy gondolat mélységét, gazdagságát, valósággal való telítettségét. Szempont lehet az olvasó felelősségtudatának, átélő képességének közvetett vagy rejtett megszólítása. Vannak időlegesen ható és vannak hosszabb időtávon, több évszázadon át hatni képes művek, s vannak az eleve tömeges fogyasztásra szánt, rövid életű alkotások. Az irodalmi mű fogalma ugyanakkor nem tágítható a végtelenségig, s nem terjeszthető ki – különösen az újabb korokban – a speciális irodalmi minőséget teljességgel nélkülöző, egy adott kort jellemző minden nyomtatott munkára. Az irodalmi mű nem légüres térben keletkezik és hat, hanem szoros egységben más művészeti és kulturális megnyilvánulásokkal, s megértése is csak ezek figyelembevételével lehetséges. Az írói munka lényege az újkortól kezdve a folyamatosan változó valóság egyéni nyelvvé alakítása, az élet kis és nagy kérdéseinek, tapasztalatainak és az ember világgal kapcsolatos problémáinak személyes hangú, plasztikus ábrázolása.

– Melyek az irodalomtudomány más tudományágakkal közös sajátosságai?

– Az irodalomtudomány hagyományos kérdésfeltevései történetileg nagyon különböző tárgymeghatározások kapcsán fogalmazódtak meg. Mint minden tudományág, az irodalomtudomány lehetőségei és feladatai is elválaszthatatlanok a történeti folyamatoktól, ezért változásnak van alávetve. Amint nem határozhatók meg „a tudomány" abszolút kritériumai, úgy nem rögzíthetők az irodalomtudomány változhatatlan elvei sem. Mint minden más jelenséggel, az irodalommal történő tudományos foglalkozás is térhez, időhöz, gyakorlati élethelyzetekhez, a társadalmi, gazdasági és kulturális környezethez, intézményi és más feltételrendszerekhez, valamint a kutatók személyiségéhez kötött tevékenység. Más tudományterületekhez hasonlóan az irodalomtudomány előrelépésének is alapvető feltételeihez tartozik a tudomány történetének vagy legalább az adott kérdéskör múltjának módszeres kritikai reflexiója, a korábbi felismerések értékelése és a használható eredmények beépítése az új kérdésfeltevésekbe. Közös sajátosság, hogy maradandó tudományos értéket az irodalomtudományban is kizárólag a pillanatnyi haszontól független, megfelelő módon finanszírozott, hosszú távra tervezett, fáradságos kutatómunkával lehet létrehozni. Bármivel foglalkozunk, teljes odaadásra van szükség. Minden érvényes gondolatnak, minden alkotómunkának azonos az ára: türelem, szenvedés, munka, összpontosítás és szívós küzdelem a felismerésért.

– Hogyan lesz valaki irodalomtörténész?

– Hivatásos és a szakma által megbecsült irodalomtörténésszé válni hosszú folyamat, következetes és nehéz munka eredménye. A tudományág egyik alapja a filológia művelése életformaként. Ennek olyan összetevői vannak, mint a figyelmes, alapos és folyamatos olvasás, az adott tárgyon „túlolvasni tudás", a pontos gondolkodás és kifejezés képessége, az anyanyelv és a nyelvek szeretete. Ezek nem csupán egy hivatás alapelvei, hanem bizonyos értelemben erkölcsi döntések is, melyek formálják a személyiséget. A filológia egyfajta ellenállást is kifejez a szövegek bőbeszédű parafrázisával, felületes vagy rapszodikus magyarázatával, a pontatlan beszéddel és írással, a retorizált semmitmondással szemben. A filológiának mint élet-

formának veszélyei is vannak, mert gyakorlatilag lehetetlenné válik az ún. ártatlan, spontán vagy műkedvelő olvasás, másfelől fennáll a pedantéria, a filológiai pozitivizmus veszélye. A kutatónak mindkettőtől óvakodnia kell. Olyan, más tudományágakban is fontos tulajdonságokra is szükség lehet, mint az állandó törekvés nagymennyiségű és sokoldalú ismeretanyag megszerzésére, a nyitottság, az elfogulatlanság, a saját felfogással szembeni távolságtartás, a kritikai szemlélet, türelem, alázat, az összetett tényállások felismerésének és egyszerű kifejezésének képessége. A kutatónak gondosan ügyelnie kell arra is, hogy az éppen adott hatalmi viszonyok és gyakran tudományos mezben jelentkező ideológiák ne épülhessenek be a gondolkodásába.

– Mi lehet az irodalom szerepe ma?

– Az irodalom az antik gyökerű humanista műveltség közvetítésének és átadásának privilegizált médiuma volt egészen a XIX. század végéig. E műveltség társadalmi jelentősége különféle okok miatt azóta folyamatosan csökken. Az irodalom legfontosabb hordozója, a könyv szerepének kétségbevonása 1970 körül vetődött fel először, azóta ez a tendencia egyre erősödik. Mint minden művészetnek, az irodalomnak is az a feladata, hogy szembesítsen önmagunkkal, az élettel és a világgal, formálja az egyén és a társadalom önértelmezését, s kapcsolatot teremtsen emberek és korok között. Az irodalom ma is olyan felismeréseket közvetíthet, amelyeket más úton, más forrásokból, az új formában megjelenő önértelmezési kínálatokból nem vagy csak nehezen lehet megszerezni. Ismeretlen belső és külső világokat fedez fel, ábrázol és fejez ki nyelvi eszközökkel. Ráirányítja a figyelmet az emberi mivolt kiteljesítésének rejtett lehetőségeire. Segít a világot megváltoztatható valóságként megérteni, képes szabad teret nyitni a gondolkodásnak, az ellenszegülésnek, az önmegtagadásnak, a játéknak, a kételynek, és sok minden másnak. Serkenti a különböző nyelveket beszélő, eltérő kultúrákhoz tartozó emberek, népek és társadalmi csoportok kölcsönös megértését. Kritikai ismereteket közvetít a társadalmi valóságról a fikció és a szimbolikus utalás törvényei szerint, képzőművészeti, zenei és más referenciák segítségével. Hozzájárul a modernitás által okozott károk és a kulturális elsivatagosodás mérsékléséhez, a társadalom mentalitásának alakításához, a globális problémák megoldásához szükséges kulturális kompetenciák fejlesztéséhez, komplex összefüggések felismeréséhez. Előmozdíthatja a politikai dezinformáció, manipuláció és propaganda modern eszközeinek felismerését, tudatosíthatja a természet iránti óriási felelősséget. Az irodalmi emlékezet alapfeltétele az egyéni és közösségi identitások megalkotásának, fenntartásának és továbbadásának. A fikciós szövegek képesek hatni a valóság észlelésére és alakítására, például különféle szerepminták létrehozásával, norma- és értékrendszerek közvetítésével, rejtett valóságok feltárásával, lelki folyamatok árnyalt bemutatásával. A művek válaszolnak a nekik feltett kérdésekre, felkínálnak különféle változtatási javaslatokat, s az emberi lét új lehetőségeivel kísérleteznek. Az irodalom valósága nem alacsonyabb rendű például a gazdaság vagy a jog valóságánál, csak más a formája és a jelentősége. Vannak történelmi időszakok és társadalmi szükséghelyzetek, amikor a versek, regények, drámák többet jelentenek, mint „pusztán" irodalmat. A magas szintű humán – azon belül az irodalmi – műveltség közvetett befolyása a természettudományokra megkérdőjelezhetetlen. Az irodalom értelmező, valóságot megváltoztató képességét soha nem lehet teljes mértékben kiszámítani és irányítani. Az, hogy az irodalom be tudja-e tölteni a feladatait, jelentős mértékben az olvasón is múlik.

– Melyek az irodalomtörténészi munka önmagán túlmutató feladatai?

– Az irodalomtörténész maga is részese a művek befogadástörténetének és az adott társadalom kulturális emlékezetének. Ideális esetben különleges történeti áttekintéssel, a leírás és értelmezés pontos módszereivel rendelkezik. A művek keletkezésére, jelentésére és az irodalom működésére irányuló kérdéseket összekapcsolja a közvetítés és a befogadás módozatainak és feltételeinek problematikájával. Kiemelten fontos feladata, hogy hozzájáruljon a tudatosság általános szintjének emeléséhez és a realitásokon alapuló gondolkodás térnyeréséhez. A feladat része az is, hogy az irodalomtörténész nem élhet vissza az egykor élt szerzők és műveik kiszolgáltatottságával, s minden lehetséges eszközzel szembe kell szállnia a különféle visszaélési – például kisajátító, aktuális célok szolgálatába állító, fedezékként használó vagy elhallgatási – kísérletekkel. A nemzeti irodalmi és más hagyományokat következetesen nemzetközi keretek között, kellő távolságtartással célszerű bemutatni. A feladatok közé tartozik, hogy a művek teljesebb megértése és új összefüggésekbe állítása révén szélesítse az értelmi tisztázás lehetőségeit, differenciálja az önértelmezési képességet, érzékenyebbé tegye a tapasztalást, új területeit tárja fel a megismerésnek és az önismeretnek, s megkérdőjelezze vagy legalább elbizonytalanítsa a megkövesedett elképzeléseket és előítéleteket. Az irodalomtörténésznek bárki által ellenőrizhető és belátható módon, esztétikai minőségtől függetlenül meg kell tudni mutatnia, miben rejlik egy mű egyedisége, csak rá jellemző megalkotottsága, s miben, hogyan kapcsolódik más művekhez. Fel kell tárnia az irodalom létét és az irodalmi élet működését meghatározó vonatkozási rendszereket, elemeznie kell azok struktúráit, történeti változatait, s folyamatosan reflektálnia kell saját kategóriáinak érvényességét. A filológia és az irodalomkritika közös feladataihoz tartozik az irodalom létének védelme, megbecsültségének növelése, és az is, hogy határozottan szembeszálljon a szakma hitelét kívülről vagy belülről rontó különféle törekvésekkel. A megkülönböztetésen és minőségen alapuló kiválasztás és értékrend, a történeti és irodalmi emlékezet középpontba helyezése életbevágó lehet a kultúra fennmaradására nézve.

– Milyen veszélyei és kockázatai vannak ennek a munkának?

– E kérdésről Szegedy-Maszák Mihály fejtette ki részletesen több évtizedes nemzetközi tapasztalatra alapozott véleményét, mellyel messzemenően egyetértek. Meglátása szerint a hagyomány és eredetiség viszonya rendkívül összetett az irodalmi folyamatokban. „Régi" és „új", „klasszikus" és „modern" mindig viszonylagos fogalmak, az értelmezés függvényei, s kölcsönösen föltételezik egymást. Merev szembeállítások és elkülönítések helyett változásokat és folyamatokat érdemes tételeznünk. A fejlődéstörténeti feltevések lényegében mindig az értelmező távlatának függvényei. Az irodalmiság esztétikai felfogása csak rövid időszakokkal kapcsolható össze. Nem elhanyagolható kockázatot jelent a különféle irodalomtudományi irányzatok divatszerűsége, továbbá az, hogy az értelmezések tanulmányozása gyakran a szövegek alapos ismeretének és megértésének a rovására érvényesül. Szegedy-Maszák Mihály hívta fel a figyelmet arra is, hogy nagyon eltérő a magyar irodalommal foglalkozó értelmezői közösségek értékrendje, szemléletmódja, szókincse és nyelvhasználata, s kevés kölcsönhatás és átjárás van a magyar irodalomtörténet-írás és az ún. modern filológia között. Tisztában kell lennünk azzal is, hogy a „piaci érték" és az elismertség az irodalomtudományban sem feltétlenül azonos a valós tudományos érdemmel. A politika különféle értékrendek alapján igyekszik alakítani a tudományos munkát, az eszmei, ideológiai elkötelezettségek, politikai vagy társadalmi elképzelések jegyében folyó irodalomtörténet-írás és irodalomkritika érvé-

nye azonban erősen korlátozott. Számolni kell azzal is, hogy az irodalom – és annak értelmezése – erősebben kitett a helyi hagyományok korlátainak, mint a többi művészeti ágban folytatott alkotó tevékenység.

– *Van-e saját kutatói módszere?*

– Mindig vonzottak az olyan témák, amelyeknek nem akadt gazdája, izgattak az olyan kérdések, amelyek csaknem megoldhatatlannak látszottak, s érdekeltek az olyan fehér foltok, amelyeket a kutatás szinte véglegesnek gondolt. Munkám kiindulópontja, hogy az irodalom mibenléte, létezésmódja történetileg folyamatosan változik. Az időbeli távolság a művektől szükségképpen befolyásolja az értelmezés módját, s az értelmezésnek fontos része a keletkezés-, a hatás- és a befogadástörténet. Az értelmezés és kommentár mindig adott feltételek szerinti olvasást, részleges megértést jelent, teljes értelmezés nem létezik. Az értelmezés lényegénél fogva történetileg meghatározott, lezáratlan, önmagát szüntelenül megcáfoló és megújító folyamat. Az értelmezések az időben átminősülnek, a művek jelentése függ a változó körülményektől, adottságoktól. Egy-egy mű, műcsoport vagy egy hosszabb irodalomtörténeti periódus megértését nagymértékben segíti a forrásokhoz és a tárgy szükségleteihez szabott, azokra érzékeny, megfelelően kiválasztott módszer. A kiválasztás gyakran ösztönösen megy végbe, de elméleti divatok is szerepet játszanak ebben. Soha nincs egyetlen „üdvözítő" módszer vagy elmélet; eleve adott módszerek dogmatikus alkalmazása rendszerint tévútra vezet. Az iskolázott józan ész, a művek által felvetett és a forrásoknak jól feltett kérdések, az irodalom történeti-kontextuális szemlélete mindig fontosabbak, mint egy doktrína vagy a múló módszertani divatok. A legtöbb ún. módszer és elmélet néhány kiváló, valamivel több figyelemre méltó és óriási számú kevéssé hasznos vagy haszontalan, az épp divatos szakzsargont követő munkát eredményezett. Igyekszem messzemenően tiszteletben tartani a „tény" és az „elmélet" közti határt. Ez nem jelent elméletellenességet, épp ellenkezőleg. Az elméletekre nagy szükség van; mindegyikre a maga helyén. A jelentős irodalomtörténeti munkákban a jól kiválasztott módszerhez, az ismeretek széles köréhez, a kivételes értelmi belátáshoz, ösztönhöz és invencióhoz tudományos becsületesség kapcsolódik, amely nem hallgatja vagy ferdíti el a koncepcióba nem illeszkedő tényeket. Az én „módszerem" fő sajátossága a szöveg- és műközpontúság, a történeti szemlélet, az analízis, a viszonyítás és a törekvés a felhalmozódott kutatási egyoldalúságok kiküszöbölésére. Ehhez járul az irodalom és az eszmetörténet összekapcsolása, továbbá a történeti, művelődéstörténeti, társadalmi, életrajzi és más referenciák bevonása az értelmezésbe. Igyekszem egy ideig teljesen a választott szerzők, művek között élni, rájuk összpontosítani. Magát a forrásanyagot nézem, a tényekből és realitásokból indulok ki, nem elvekből, tételekből és általánosságokból. Ez a nehezebb út, de erre van a legnagyobb szükség. Egyaránt fontosnak tartom a nagy összefüggések, kontextusok és az apró részletek pontos feltárását. A ma könnyen hozzáférhető forrásokon, divatos témákon túlmutató, félirodalmi és az irodalmiság határán elhelyezkedő jelenségek problematikája, feltárása és bemutatása foglalkoztat elsősorban. Az óvatos értékelés mellett a megértésre, az alkotások több irányú megközelítésére, a „honnan tudom, amit tudok" kérdés középpontba állítására helyezem a hangsúlyt. Fő célom, hogy ne elzárjam, hanem megnyissam a lehetőséget az új kérdésföltevések és másféle állásfoglalások előtt. Igyekszem pontosan bemutatni a következtetésekhez vezető utakat, a zsákutcák és az eredménytelen kísérletek tanulságait is, mivel ellenőrizhető bizonyítás nélkül a legcsillogóbb, meggyőző retorikával előadott ötlet az irodalomtudományban sem ér semmit. Fontosnak tartom az

integrált kutatást, azaz az egymástól látszólag vagy ténylegesen távoli területek, jelenségek összekapcsolását.

– *Mi lehet az irodalomtudományi kutatás szerepe ma?*

– A növekvő specializálódás és az elektronikus médiumok előretörése következtében az irodalomtudományban is folyamatosan zajlik a kánonok, módszerek és terminológiák újragondolása, a tárgykörök újrarendezése és a más diszciplínákkal fennálló kapcsolatok újrameghatározása. Az Európa-központú látásmód fokozatosan a háttérbe szorul, s kiépülőben vannak a kapcsolatok a kultúra-, a gazdaság- és a társadalomtudományokkal, valamint a természettudományokkal, az utóbbiakon belül például a kognitív idegtudományokkal. A nyelv- és az irodalomtudomány 1960-as évektől bekövetkezett eltávolodása a két szakterület messzemenő autonómiáját eredményezte. Ez a tendencia egyrészt szükségszerű volt, másrészt mindkét félnek nem kis veszteséget okozott. Megújuló együttműködésüktől jelentős eredmények várhatók, például az irodalmi nyelv története és az írói szótárak készítése terén. A mesterséges intelligenciával kapcsolatos kutatások gyors előrehaladása rövid időn belül időszerűvé teheti olyan fogalmak újradefiniálását, mint például az akaratszabadság, személy, autonómia, cselekvés, felelősség, értelem. E fogalmak fontos szerepet játszanak az irodalmi művek nem elhanyagolható részében, ezért az irodalomtudomány jelentős mértékben hozzájárulhat az újraértelmezésük körül kibontakozó vitákhoz. Továbbra is megmaradnak a „hagyományos" feladatok, mint például a tágabb értelemben vett történeti tudat fenntartása és alakítása társadalmi méretekben, különös tekintettel a bevett sztereotípiákra, eddig figyelembe nem vett vagy nem kellően figyelembe vett életművekre, folyamatokra. Az elvégzendő feladatok közé tartozik a társadalmi, politikai erőszak különböző formáira épülő diktatórikus rendszerek irodalomra és irodalomtudományra gyakorolt hatásának a módszeres feldolgozása és reflektálása. Sok tennivaló van az irodalom, a színház, a film és az új médiumok közti kapcsolatok feltárása és elemzése, valamint a külföldi irodalmak magyarországi hatás- és befogadástörténete terén.

– *Mennyit változtak az irodalomtörténészi munka feltételei az utóbbi évtizedekben?*

– A tudás virtuális mobilitása és a digitalizáció az utóbbi két évtizedben megváltoztatta magának a tudásnak a formáját, befolyásolta a kutatás szerkezetét, módszereit és minőségét, átalakította a kutatói gondolkodást és mentalitást. Polányi Mihály megkülönböztetésével élve, felértékelődött a világosan meghatározott, reprodukálható, digitális úton jól közvetíthető explicit tudás, de a kutatásban ugyanilyen fontos a személyes minőséget, karaktert hordozó ún. implicit tudás, a korábban bevált kutatói gyakorlatok, módszerek és informális eljárások szerepe. Az analóg és digitális kutatási források, hálózatok és eljárások, a fizikai és virtuális mobilitás egyaránt fontosak, és csak együtt, egymásra épülve vezethetnek megalapozott eredményekre. Az elektronikus dokumentumok hatalmas tömegéhez való hozzáférés jelentősen megkönnyítette és időtakarékossá tette a kutatást. A világháló mint a tudományos megismerés új eszköze, a digitális szövegelemzési módszerek kifejlesztése és elterjedése nyomán módosult az irodalomtudomány tárgya, átalakult a szöveg fogalma, kibővült a kérdésfeltevések horizontja, megnőtt a kérdések megbízható megválaszolásának lehetősége, növekedett bizonyos típusú kutatási eredmények pontossága, időállósága. A magas minőségű digitális kritikai kiadások révén lehetővé vált számos életmű mélyebb megismerése. Biztatóak például a korpusz alapú metaforakutatások és a szemantika gépi támogatású vizsgálatainak

eredményei. Ugyanakkor az adatbázisok minőségét és élettartamát alapvetően meghatározza – többek között – a rendelkezésre álló anyagi forrás és idő, az alkalmazott technika színvonala és a bevitt adatok hibátlansága, a munkatársak képzettsége és elkötelezettsége, a történetileg felhalmozódott problémák kezelésének módja és a nem digitalizálható tudás integrálásának szintje. A digitális bölcsészettudományokban nem teljesen megoldott a minőségbiztosítás kérdése. A történeti folyamatok kutatását célzó digitális archívumok gyakran eleve meghatározott irányba terelik a feltehető kérdéseket, s korlátozzák a levonható következtetéseket. Egyértelműen negatív irányba befolyásolta a kutatómunka feltételeit az adminisztratív terhek jelentős mértékű megnövekedése, a kutatást közvetlenül támogató személyzet minimálisra csökkenése vagy eltűnése, az alapkutatásra fordítható anyagi források szűkössége és a pályázati rendszerekben felerősödött korrupció. Ha azt tekintik normálisnak, hogy például egy kutató otthoni számítógépén sokkal komolyabb szoftverekkel, jóval nagyobb sávszélességgel rendelkezik, mint a munkahelyén, hogy kvóta korlátozza a havonta kinyomtatható oldalak számát, hogy fizetéséből kényszerül festékkazetták vásárlására a működőképesség fenntartása érdekében, legalábbis elgondolkodtató. Ha egy egy-másfél éves munkával tervszerűen felépített, nemzetközi publikációkkal előkészített és visszaigazolt pályázat itthon nem kap támogatást, a kutató ma csupán kettőt tehet: vagy lemond a terv megvalósításáról, vagy megpróbálja a fizetéséből, illetőleg külföldi forrásból előteremteni a szükséges fedezetet. Egy esetleges kutatói béremelés önmagában nem old meg mindent; az alapfeladatok régóta ellehetetlenült finanszírozását is meg kellene oldani. Nagy hagyománya van nálunk az irodalmi életben jelentkező viták kihasználásának politikai célok érdekében, s jól ismertek a tudományos kutatás politikai szempontok szerinti átalakításának különféle gyakorlatai is. A tudományhoz túlságosan közel férkőző politika, a szellemi alkotást megvető, történeti tudat nélküli bürokraták, a kizárólag gazdasági és technikai racionalitásokra épülő döntési mechanizmusok, a látszólag objektív tényállások túlértékelései minden korban óriási károkat okozhatnak. A Magyar Tudományos Akadémia, a kutatóintézetek és a kutatók megváltozott helyzete, a körülöttük eluralkodott szellemiség és az új „normalitások" adminisztratív bevezetése nem mindig a jót hozta ki a munkatársakból. Girolamo Cardano önéletrajzi feljegyzéseit idézve, az igazi felfedezésekhez nyugalomra, lelki békére és megalapozott gondolkodásra van szükség, valamint tapasztalatra, aminek egytől egyig a magány, nem pedig az állandó nyüzsgés a feltétele.

– Milyen feladatok váltak könnyebben vagy nehezebben elvégezhetővé, s mely okokból?

– A digitalizáció jelentősen megkönnyítette a szeriális forrástípusok, így például kisebb-nagyobb levélkorpuszok, album amicorum-bejegyzések, kéziratos dedikációk közzétételét, feldolgozását. Jóval könnyebbé vált bizonyos fajta jegyzetelési munka a szövegkiadásban, s könnyebbé vált különféle forráskorpuszok létrehozása. Óriási mennyiségű adatbázis áll a kutatók rendelkezésére, melyek között nem mindig könnyű eligazodni. Az ezekben található adatok minősége igen különböző. Egyszerűbbé vált a releváns források megtalálása a hálózati és a személyes kapcsolatok révén. Megszűntek az ún. „foglalt témák", nagymértékben kibővültek a publikációs lehetőségek, felgyorsult a közlési folyamat. Ma már nemzetközi pályázatok is segíthetik a magyar és a magyar vonatkozású irodalomtörténeti témák feltárását. A digitalizáció nyomán könnyebbé vált a szövegstruktúrák feltárása, a különböző jelentésrétegek meghatározása, a nyelvi, kulturális és más kontextusok feltérképezése. Az automatizált lekérdezés számára előkészített irodalmi szövegek más diszciplínák számára is hozzáférhető-

ek. A digitalizációval a hagyományközpontú megközelítés mellett megjelent az irodalomtudományban is a formális gondolkodás; a tudományágak határai módosulnak. Átértékelődik a tudás diszkurzív funkciója, amennyiben az objektív valóság létét tételező kritikai látásmóddal szemben egyre nagyobb teret nyer a tudás esetleges jellegét, kommunikáció általi meghatározottságát hangsúlyozó perspektíva. Ugyanakkor sok olyan feladat van, amire a digitalizáció nem jelent megoldást, illetőleg amelyek megoldásához jelenleg hiányoznak, és belátható időn belül nem is lesznek meg a technikai feltételek. A digitális ismeretek avulási ideje egyre rövidebb, s egyre több idő kell az ilyen típusú ismeretek szinten tartásához, fejlesztéséhez. A megváltozott technikai környezet új problémákat hoz létre, melyek kezelése új megoldásokat és jelentős többletforrásokat igényel. Számos fontos nemzetközi adatbázis Magyarországról legálisan nem elérhető. A „digitális bölcsészet" önálló szakterületté, helyenként önálló egyetemi szakká válása szükségszerű, ám valószínűleg átmeneti jelenség. Maradandónak bizonyuló eredményei és módszerei várhatóan idővel beépülnek a különféle szakterületek tudás- és eszköztárába. Az előrelépést nehezítő körülmény, hogy a korábbi kutatásokat felülíró, új tudományos eredmények elfogadása és elterjedése nem mindig magától értetődő módon megy végbe. Nem megoldott a csúcskutatás és a kiemelkedő kutatók munkájának kompromisszumok nélküli támogatása. A felismerés, mely szerint az alapkutatás nem privát hobbi, hanem minden innováció kiindulópontja, beleértve az irodalomtudományt, még nem vált általánossá.

– A kötetben megjelent bírálatok tükrében milyennek látja a magyar irodalomtudomány jövőjét?

– A megújulás egyik lehetősége a komparatisztikai szemlélet következetes alkalmazása, a magyar irodalom más nemzeti irodalmakkal fennálló szinkron és diakron összefüggéseinek a módszeres feltárása. Nagy szükség van a magyar irodalomtörténeti hagyományban kellően meghatározottnak vélt szerzők, művek, témák, intézmények, fogalmak és funkciók, a túlnyomórészt a nemzeti önértelmezés által indukált kategóriák és konvenciók áthelyezésére nemzetközi koordináták közé. A nemzeti irodalmak szoros kapcsolatban állnak egymással, önmagukban csak nehezen érthetők meg. A nemzetközi szempontok érvényesítése a magyar irodalom tanulmányozásában is – ismét Szegedy-Maszák Mihályt idézem – alapkövetelmény. A megértéshez elengedhetetlen a világirodalmi kapcsolatok beható ismerete, a nemzetek fölötti perspektíva következetes alkalmazása minél több területen. Az önmagukba bezárkózó nemzeti filológiák jövője bizonytalan, értelme megkérdőjelezhető. A nemzeti irodalom fogalma XIX. századi fikció. Minden nemzeti irodalom, köztük a magyar, egyedül a világirodalom kontextusában érthető meg és mutatható be a maga teljességében. Az utolsó összehasonlító szempontú, teljes magyar irodalomtörténet közel nyolcvan éve készült, Hankiss János munkájaként, amely mára teljes egészében túlhaladottá vált. Az összehasonlító irodalomtudomány nemzetközi távlatú, igényes magyarországi művelése egyaránt létfontosságú a magyar irodalom nemzetközi megismertetése és a nemzeti irodalomtörténeti hagyomány teljesebb megértése és megújítása szempontjából. Ennek egyik fontos feltétele a magyar irodalomtörténeti és a modern filológiai képzések kettősségének, továbbá az egyszakos képzésnek a megszüntetése. A magyar irodalom leendő kutatói csak így szerezhetnek összefüggő képet legalább egy másik európai irodalomról. Így érhető el, hogy el tudjanak végezni más nyelvű irodalmakat is érintő összehasonlító vizsgálatokat, s a germanisták, romanisták, anglisták stb. így lehetnek képesek behatóan foglalkozni a magyar irodalommal is. Azokban a doktori

eljárásokban vettem részt különösen szívesen – az utóbbi időben például az Andrássy Egyetemen Lénárt Orsolya, a Szegedi Tudományegyetemen Aradi Csenge esetében –, ahol ez az igény valamilyen szinten megvalósult. Ösztönözni kell a jó minőségű műfordításokat, folyamatosan reflektálni kell ezek külföldi recepcióját, de nem elég lefordítani a műveket, hanem tudni kell azoknak érvényt szerezni. A nemzetközi szaknyelv fogalmai csak nagy körültekintéssel, a helyi sajátosságok figyelembevételével adaptálhatók. Nem elegendő meghívni neves külföldi előadókat, hogy beszéljenek a saját témájukról, hanem el kell tudni érni, hogy érdemben foglalkozzanak a magyar irodalom őket érdeklő jelenségeivel. Applikatív jellegű tanulmányok helyett a magyar irodalom sajátszerűségeit nemzetközi összefüggésben bemutató vizsgálatokra lenne szükség.

– Az egyetemi oktató munkában milyen célokat tűzött maga elé?

– Kiindulópontom, hogy minden felemelkedés a minőségi oktatással kezdődik. A tanítás fő céljának a hallgatók szabad szellemi tevékenységre ösztönzését, az olvasni tudás képességének elmélyítését és az irodalmi kultúra emlékezetben tartását tekintettem. Az általam elképzelt és közvetíteni próbált olvasni tudás túlmutat az irodalmi felismeréseken, s magában foglalja a kultúra mibenlétének, összetett rétegződésének tudatosítását. Az ilyen típusú tanítás ma számos akadályba ütközik. Ezek közé tartozik a hagyomány által biztosított összefüggések ismeretének alapvető hiánya, a gyakori visszaélés a megelőlegezett önállósággal, a legkisebb erőfeszítés hajlamának eluralkodása, a szabadság és alárendelés dialektikájának az ismeretlensége, a médiakörnyezet tetszőlegessége, középszerűsége. Az egyetemi félévek nem adhatják meg azt a hallgatóknak, amit tanulásban eltöltött korábbi életéveknek és generációknak kellene előkészíteniük. Az élő irodalmi, kulturális és tudományos örökség átadásának folyamata történeti okok miatt a II. világháború után ismét törést szenvedett, és évtizedekre megszakadt. Ehhez járul, hogy a foglalkozás az irodalommal mint önmagunk és a világ megismerésének módjával az egyetemi oktatásban gyakran háttérbe szorul a különféle irodalomtudományi módszerek és elméletek elsajátíttatásával szemben. Fontosnak tekintettem az együttműködést a hallgatókkal az irodalomértelmezői hagyomány átadásának, korrekciójának, szelekciójának, gazdagításának és átalakításának folyamatában. Megpróbáltam érzékeltetni, hogy értelemmel olvasni és újraolvasni, rácsodálkozni és meglátni tudni, új felismerésekre jutni rengeteg időbe és fáradságba kerül. Igyekeztem megvilágítani, hogy a magyarázat és annak meghallgatása nem azonos a megértéssel.

– Milyen megfontolások vezették a kutatói utánpótlás nevelésében?

– A kutatói és tanári munkának különösen fontos része az utódnevelés. Ez egy hosszú, szerteágazó, többlépcsős folyamat. Az alapképzés mellett ösztönző hatása lehet a fiatal kutatókra a tudományos művekben megjelenő teljesítménynek és a teljesítmény minőségének, de ez nem szükségszerű. A személyes munka- és életstílus átadásánál fontosabbnak tartom a feltétlen bizalmat a fiatalokban, továbbá hogy azt csinálhassák, amit akarnak, tudnak és pontosan ismernek. Kapjanak esélyt arra, hogy legyenek bátrak, kíváncsiak, kreatívak, eredetiek és kitartóak abban, hogy ne csupán a munkájukból, hanem a munkájuknak is éljenek. Fontos célom önmagamnál jobb, messzebbre jutó kutatókat nevelni, s igyekszem személyre szabottan azt adni, amire az illető fogékony, vagy épp szüksége van. Mindig a kutató saját útját és fejlődését próbálom szem előtt tartani. A posztgraduális képzés egyik nehézsége, hogy a kutatójelölti státuszt elfedi a „fiatal kutató” divatos fogalma, ami gyakran megtéveszti magukat a je-

lölteket is. Megfigyelőkészségre, érzékenységre és megértésre csak korlátozott mértékben lehet ösztönözni. Igyekszem megtalálni a helyes arányt az együttműködésre és munkamegosztásra épülő közös vállalkozásokban való részvétel és az egyéni felelősséggel járó, önálló munka között. Megpróbálom biztosítani a felelős kísérletezés és a tévedés kockázatát, s igyekszem a kontraszelekció, a tudomány területén is létező különböző érdekcsoportok ellen hatni. Előfordultak visszaélések, szereptévesztések és téves önértékelések is, de nem ez volt a jellemző. Sokan nem tudják, hogy a szabadság, beleértve a kutatói szabadságot, viszonylagos fogalom, s a szabadságnak korlátokra és meghatározottságra is szüksége van ahhoz, hogy tartós szellemi értékké váljon. A kutatói hivatás tisztes „kézműves" alaprétegen és tárgyias szerénységen nyugvó, fokozatos kibontakozása ma nem túl gyakori, pedig többnyire ez az, amiből – igen ritkán, szerencsés esetben – kinőhet a tudósi nagyság. A kezdő kutató valamikor odaszegődött egy jó mesterhez, alulról kezdte megismerni a szakmát, majd öt, tíz év múlva, ha jól dolgozott, fokozatosan önálló lett. Ma az énnel, az önállósággal, az emancipáltsággal, a szabadsággal és korlátozatlansággal kezdődik a dolog. Kívánatos lenne, hogy a kutatói szabadság és emancipáltság a folyamat végén legyen, ne az elején, hogy szerénységből és önként vállalt kötöttségből sarjadjon. A nagy tudósi életművek rendszerint szerény szándékok és szívós munka eredményeként jönnek létre. Más a szakma hosszú távú érdekeit szem előtt tartó felelősségérzet, és más az egyéni siker múló tömjénfüstje. A becsvágynak nem a mű előtt van a helye, hanem a művel együtt kell növekednie. A tárgy elé vágó, önmagáért való, teljesítménytől független kutatói becsvágy hamis, egyben óriási teher az érintettnek és környezetének egyaránt.

LENGYEL ANDRÁS

Network-elemzés III.

A „SZERKESZTŐI" KAPCSOLATHÁLÓ

A hálózatkutatás egyik megoldandó alapfeladata a kapcsolathálót alkotó, összetartó szereplők számbavétele. Ez különösen a történeti dimenzióban jelenthet gondot. Vannak azonban források, amelyek viszonylag könnyen fölhasználhatók egy-egy network szereplőinek fölméréséhez. Ilyen például valamely folyóirat közleményei, szerzőinek névsora. A szerzők neve és közleményeik száma, időrendje szinte automatikusan kirajzol egy networköt. A network középpontja persze ilyenkor nem pusztán az intézmény, hanem az intézményt működtető szerkesztő, aki értelemszerűen kapcsolatot tart szerzőivel: fölkéri őket, hogy írjanak a lapba, a meg- és beküldött kéziratokat elolvassa, megítéli, s vagy a közlés mellett vagy ellene dönt. Az elutasított kéziratok látszólag nem látszanak meg a lapon (hisz nem jelennek meg), valójában a közléspolitika szerves alkotórészei ezek is – s így vagy úgy, pótlólagos munkával, tetten is érhetők. Az a tény pedig, hogy egyes szerzők sok írással s nagy súllyal szerepelnek a folyóiratban, mások ellenben ritkábban kapnak nyomdafestéket, mutatja a network-pozíciók súlyát és szerepét. Itt persze tudni célszerű, a szerkesztő személyi szimpátiája és lapprofilt alakító szerkesztői preferenciái nem föltétlenül esnek egybe. Egy dolog a barátság és rokonszenv, s másik dolog az intézményi érdek, amelyet a szerkesztőnek a szerzők és közlemények megválogatásakor figyelembe kell vennie. A szerencsés, szerkesztői szempontból, az a helyzet, mikor szimpátia és érdek egy irányba alakítja a szelekciót, amikor azok, akiket közlök, egyben a barátaim is.

Szimpátia és érdek széttartó ereje azonban nem változtat a lényegen: az a network, amelyet a lap közleményei rajzolnak ki, a döntő: ez adja az elemzendő network kemény szerkezetét.

Kérdés: mi van akkor, ha a szerkesztés nem egyszemélyes, hanem kollektív: két, három vagy több személy végzi? Bizonyos, egyszerűbb a helyzet, ha a szerkesztés egyszemélyes, mint ahogy például a Nyugatnál hosszabb ideig Osvát Ernő, a Korunknál Gaál Gábor vagy a hetvenes évek első felében a Tiszatájnál Ilia Mihály gyakorlata példázza. Ilyenkor a network középpontja automatikusan azonosítható a szerkesztő személyével. A többszemélyes, kollektív szerkesztés azonban, ha tartósan fönnmarad, fönn tud maradni, maga sem olyan komplikált, amilyennek elsőre gondolhatja valaki. Ilyenkor, mint a tartósság jelzi, a szerkesztésen belül kialakul egy viszonylagos konszenzus. Így a munkatársak valamennyien a szerkesztőség networkjét alkotják. A szerkesztők együtt is, külön-külön is a network személyi központjaként foghatók föl. Csak leírástechnikai kérdés, hogy a szerkesztőséget ilyenkor egyetlen szimbolikus középpontnak tekintjük-e, avagy egy több tagú, rétegezett középponttal operálunk. Az igazi probléma a dualista – s az esetek többségében egymással rivalizáló, egymás ellen dolgozó – szerkesztőséggel van. (Gondoljunk például Babits és Móricz kettősére.) Ilyenkor nincs szimbolikus egység, a lapban megjelenő szerzők, esetleges egyéni rokonszenvüktől

függetlenül, egyik vagy másik szerkesztő „emberei", s annak a szerkesztőnek releváns networkjét alkotják. Ez pedig külön filológiai munkát igényel; az ide vagy oda tartozás (ha sejthető is) nem evidens. Ilyenkor, a plusz munka ellenére, célszerű két párhuzamos networköt rekonstruálni.

*

Ha egy-egy ilyen network körvonalazódik, valami lényeges máris tisztázódott. Az egyes network-pozíciókat már egyszerű megkonstruálnunk.

A kapcsolathálót alkotó nevek adottak. A névsort a lapban publikáló szerzők alkotják. S néhány adatuk viszonylag egyszerűen összeszedhető – mondhatnánk, csak fenék kérdése. Alapadat, hogy egy-egy szerző mettől meddig publikált a lapban, ezen belül mely években – s hányszor. Mindez már kirajzol egy erősort. Az alkalmilag, csak egy-kétszer publikálóktól a hosszú időn át, rendszeresen és sok írással szereplőkig.

Egy-egy „név" mellett így a következő adatok sorakoznak: hányszor szerepelt a lapban, mely évtől mely évig, évenként hány írással. Egy ilyen adatsor, amelyet most fiktív számokkal jelzünk, így nézne ki: 80, 1908/1918, 1908: 10, 1909: 12, 1910: 20, 1911: 20, 1912: 13, 1913: 2, 1918: 3.

Értelemszerűen valamennyi szerző bekerül a névsorba. De milyen rendbe álljanak a nevek? Az ábécérend világos és áttekinthető rend, s nagy hagyománya is van. Itt azonban nem célszerű, hiszen a rend, amit ad, mesterséges és valódi összefüggéseket elfedő. Helyesebb, ha a szereplések száma és/vagy az első és az utolsó publikáció közötti távolság nagysága alakítja ki az erősorrendet. Ilyenkor nyilvánvaló, a legtöbb írással és leghosszabb ideig szereplők alkotják a legerősebb network-pozíciókat. S a csökkenő számok a pozíció gyengülését jelzik. Az irodalomtörténet-írás számára bizonyos szempontból a legerősebb network-pozíciók a legfontosabbak – ők adják meg a lap irányultságát. De, paradox módon, a gyöngébb pozíciók is legalább annyira érdekesek lehetnek a mi szempontunkból. Ezek a lapba bekerülő súlytalanabb vagy akár már a peremen elhelyezkedő törekvéseket jelzik. Azt a szélső határt, ameddig a lap elment, amely azt jelzi, mi volt a még vállalható törekvés a szerkesztő számára. Értsük jól: egy-egy vezető szerző, például a Nyugatban Ady, majd Babits, vagy a Szép Szónál József Attila, meghatározza a fősodor alakulását, de maga a lap, mint egész, ennél több és komplikáltabb: marginális elemek is jelentkeznek benne. S ezek, egy későbbi periódusban, nemcsak más irányba vihetik a gondolkodást, de dominánssá is válhatnak. S a szerkesztői network-pozíciók közül ezek, éppen a lehetséges későbbi fejlemények miatt, fölértékelődnek. Vannak folyóiratok, amelyek tudatosan, különféle áramlatok integrálására törekszenek, ennek következtében szerzői gárdájuk összetétele is ezt a „koalíciós" szerkezetet mutatja. Itt a network tehát nem csak egy fősodor/perem logika szerint tagolódik, hanem a fősodron belül markáns különbségek észlelhetők, és a fősodor és a perem között is széles átmeneti zóna húzódik meg.

A network szereplői többféle adatbázisba is rendezhetők, illetve írhatók le. Célszerű legalább kétféle adatbázist elkülöníteni: egy, mondjuk így, „szociokulturális" és egy „irodalmi" adatbázist.

Az első, a szociokulturális adatbázis a szereplőkről a következő adatokat rögzíti: születési év, születési hely, lakhely, a földrajzi mobilitás (addigi) állomásai, „igazolt tudás", azaz iskolai végzettség (itt elég a legmagasabb szint jelzése, például érettségi vagy egyetemi diploma, de ha több azonos szintű, párhuzamos végzettsége van – például zeneművészeti és bölcsész dip-

loma – ezek regisztrálása is informatív). Jelölendő az egzisztenciát adó állás/foglalkozás, a kettősséget is jelezve: például újságíró/író vagy tanár/író stb. Ha valaki tőketulajdonos vagy földbirtokos, az is releváns információ, Hatvany Lajos esetében például így: tőketulajdonos/író, Czóbel Minka esetében földbirtokosnő/költő. Jelölendő a vallásfelekezet is, jóllehet figyelembe veendő, a XX. században a vallásfelekezethez tartozás ereje csökkenőben volt, miközben egyes periódusokban bizonyos felekezet mégis stigmává vált, mások pedig kurzuslegitimáló ideologémává (például „keresztény-nemzeti"). Bizonyos helyzetekben szerepe lehet a manifeszt politikai preferenciák regisztrálásának is, ám a jellemző többnyire ezek implicitté válása, rejtettsége. A „politikától" való távolságtartás, azaz egy negatívum.

A másik adatbázis „irodalmi" jellegű. A network tagjai ugyanis – írásaikban – bizonyos irodalmi jellegzetességek, megoldások képviselői. Egy-egy költő regisztrálásakor például releváns lehet írásainak verstani besorolása (időmértékes, ütemhangsúlyos, szabadvers vagy éppen prózavers az, amit művel), versformája (például ballada, szonett) stb. A networktagokra is jellemző, hogy mi az, amit képviselnek, s mi az, ami hiányzik produkciójukból. De a próza esetében is célszerű bizonyos distinkciókkal élni. A lélektani próza, a naturalista próza vagy éppen a szociográfia szignifikáns különbség. S a próza esetében – horribile dictu! – bizonyos tematikai különbségek regisztrálása is releváns szempont. A tematizált társadalmi rétegek (például nagyvárosi polgárok és kispolgárok, dzsentrik, ipari munkások – „prolik" –, parasztok, akár belső tagozódásukig elmenően) megkülönböztetése informatív. Előfordulásuk, időben és mennyiségben (arányaikban) a network révén az adott irodalom jellegzetességének föltárásához szolgáltat adatokat. S az is releváns, ha a prózatermésben ez a „szociológiai" dimenzió hiányzik, ha szociológiai jelzés nélküli „emberi" (antropológiai vagy lélektani) dimenzió veszi át a vezető szólam szerepét. Releváns megkülönböztetés lehet a szociológiai értelemben vett realisztikus beszédmód jelenléte – vagy éppen annak hiánya –, a logikai értelemben vett irrealitás, abszurd, s a valóságtalanítás egyéb módja. Külön regisztrációt érdemel például a testtapasztalat és a szexualitás leírásának eltérő megjelenítése is. (Vö. például: „lágy, meleg öl" és/vagy „vaginamonológok"). Ilyenkor az eltérő megoldásokat, értelmezéseket külön meghatározás szerint kell felvenni. Például eufemisztikus, metaforikus, illetve direkt leírás.

A felbontás lehetőségei természetesen gyarapíthatók. Kimutatásuk mindenképpen irodalmi jellemző szereppel bír.

*

Egy-egy adott folyóirat munkatársi gárdája természetesen nem fedi le az egész egyidejű – „aktuális" – irodalmi és szellemi élet személyi állományát. Az egészhez, a teljes mezőnyhöz mérve önmagában legföljebb egy-egy fontos izolátumot képvisel; buborék, amely körülveszi és bezárja szereplőit. Mi lehet itt az egészet megtestesítő kontrollanyag, amely az egészbe kapcsolja be, az egésszel hozza érintkezésbe az adott lap kapcsolathálóját?

Szoros értelemben véve csak az adott korszakban szereplő szerzők egyenkénti számbavétele, a teljes körű rekonstrukció a megoldás. Ez azonban oly nagy és nehéz munka, hogy a jelenlegi viszonyok között gyakorlatilag megoldhatatatlan – „nem éri meg". Két pragmatikus megoldás azonban lehetséges, bár ezek is munkaigényesek.

Az egyik lehetőség az olyan típusú nagy bio-bibliográfiai adattárak hasznosítása, mint a „Szinnyei" vagy/és a „Gulyás" (pontosabban: „Gulyás–Viczián"). Ezek nagyon széleskörű anyaggyűjtésre épülnek, „mindenkit" regisztrálnak, ha olykor hiányos adatokkal is. A feladat

itt „csak" annyi, ki kell gyűjteni belőlük a bennünket éppen érdeklő korszakba tartozó írókat, s adataikat – úgy, ahogy az adott folyóiratnál is tettük – adatbázisba rendezzük. Az így nyert „teljes" adatbázis szembesítendő azután a kiindulási networkünkkel. (Hogy hogyan, arról alább még lesz szó.)

A másik lehetőség korlátozottabb körű, de bizonyos értelemben gyorsabb és – kis megszorítással – relevánsabb eredményre vezet. Ilyenkor nem az ideális (abszolút) teljességet, hanem csak a reprezentatív teljességet célozzuk meg. Azaz a folyóiratunk networkjével a rivális folyóiratok szerzőgárdáját vesszük számba – folyóiratonként, egyenként, s esetleg ezeket pluszként egy egyesített adatbázisba is rendezzük. Például: ha a Nyugat vagy valamelyik nagy periódusa (1908/1919, illetve 1920/1941) a kiinduló anyagunk, akkor pár rivális/konkurens lapot is számba veszünk. Az 1908/1919-es periódushoz az Új Idők és a Magyar Figyelő, valamint – „saját" oldalról – a Renaissance, az Esztendő vagy a nem irodalmi, de irodalmi szempontból is releváns Huszadik Század gárdáját. (Itt nehezen áthidalható probléma, hogy a napilapok, például a Pesti Napló, Az Est, Az Újság, maguk is nagyon jelentős – és minőségi – irodalmi anyagot közöltek, elég széles szerzőgárdából. Ezek irodalmi szempontból voltaképpen folyóiratértékűek és -szerepűek, de szerzőik adatbázisba gyűjtése és rendezése technikailag elég nagy munkát jelent.) A kontroll-lapok szerzőgárdájának számbavétele viszont egyszerre ad fölvilágosítást az irodalmi-szellemi élet érintkezési viszonyairól és pontjairól, valamint tagolódásáról. – Ugyanez, részben más szereplőkkel megvizsgálható az 1920/1941-es Nyugat esetében is. 1919 után például olyan új folyóiratok léptek föl, mint az ellenoldalon a Napkelet, a riválisok között pedig a Ma, Dokumentum, Munka, 100%, Válasz, Kelet Népe, Szép Szó s hasonlók. Ekkor már nagyon szóródott és tagolt a mezőny.

Akár az első, akár a második változat mellett döntünk, az adatbázisok létrehozása után az érintkezési/kapcsolódási pontok számbavétele az elsődleges feladat. Magyarán: kik azok a szerzők, akik itt is, ott is föltűnnek, és jelenlétük a folyóiratok (kapcsolathálók) között hogyan oszlik meg. Hol vannak „otthon", és hol „csak" kiegészítő emberek, alkalmi közreműködők. Ezek a figurák, egyéb szerepük mellett, az átjárás, a közvetítés szerepét is betöltik. S így az eszmék áramlásának jól azonosítható aktorai. Azok, akik csak itt vagy ott vannak jelen, azok – éppen jelen nem létükkel – a szembenállásokra, de legalábbis a már releváns tagolódásra irányítják rá a figyelmet.

A második változat, mint megoldás, nyilvánvalóan csak megközelítő eredményt hozhat. (Főleg, ha a kontrollapok körét „gyakorlatiasan" leszűkítjük.) Ez a megközelítés azonban nagyon élesen kiugrasztja, kiemeli a szellemi élet tagolódását, ellentéteit. Ez az összefüggés azonban, minden esetleges látszat ellenére, nem, vagy nem csak „negatív" adat. Paradox módon, de ez is az átjárást, az érintkezést dokumentálja. De egy más folyamat keretében, más módon. Az 1919 utáni Nyugat és a Napkelet szerzőgárdájának összevetése során például szembesülünk az egymásra figyelésnek egy speciális formájával, amely a respektálás és az ellenségeskedés elegye. Tormay Ceciléknek például kellett volna Babits, meg is akarták nyerni maguknak, a „nyugatosokra" viszont mint kulturális ellenségeikre figyeltek – bennük az „ellenséget" tartották szemmel. Bármily paradox is, de ez is a szellemi érintkezés egy formája. Erre példaként pedig hozhatnánk a „kommunista" 100% és a szocialista/avantgárd Munka viszonyát, éles polémiákba torkolló ellentéteit. A 100% és a Munka összeütközései, nem is kétséges, mind a „moszkvai vonal" híveiben, mind az ellenzéki, „független szocialista" törekvések képviselőiben komoly nyomot hagyott. Az eszmék, inverz formában, áramoltak köztük.

(Nota bene: a XIX. századi pestisjárvány kialakulását, s így például Hegel halálát a szembenálló, harcoló orosz–lengyel, majd lengyel–porosz csapatok érintkezése és – földrajzi értelemben is vett – mozgása váltotta ki. Magyarán az ellenségeskedés, *a harc is az érintkezés egy formája,* az eszmék és/vagy fertőzések áramoltatója.)

*

A szellemi élet érintkezési viszonyainak, az érzületek, szimbolikus reprezentációk, intellektuális technikák, előítéletek és meggyőződések, röviden szólva: az eszmék áramlásának rekonstrukciójához nem vezet kényelmes, királyi út – az eredményekért meg kell dolgozni. De az a network-elemzés, amely a szerkesztői network néven foglalható össze, lehetővé teszi e folyamat szerkezetének és jellegzetességének viszonylag finom szerkezetű leírását. Az elemzés átfogó jellege, szerkezetérzékenysége, továbbelemezhetősége a hagyományos, izolált „hatásnyomozó" filológia lehetőségei fölé emeli ezt a módszert.

Márpedig nem árt emlékezetbe idézni, az intellektuális és művészi teljesítmény mindig kollektív eredetű és természetű. A „zseni" is csak médium – a kanalizáció, a sűrítés és a szelektáló kifejezés médiuma –, amelyen keresztül a kollektív erőfeszítések sorozata elnyeri alakját.

Térkép-nő 1, akril, karton, 100×70 cm,

KŐBÁNYAI JÁNOS

Az ifjúság humusza

TURCSÁNY PÉTER, 1951–2015

Minden írást az első mondata határoz meg, legyen az tárca, politikai cikk vagy akár egy (nagy)regény. A leütött akkord – dúrban vagy mollban – már szinte minden segítség nélkül maga görgeti tovább a témát mint dallamot. S amit nehezebb észrevenni – pedig ez a lényegi elem a kezdőmondat (-akkord) és a következménye közötti viszonyban –, az indítás nemcsak a mondanivalót határozza meg, de magát a műfajt is, így vívva ki saját önállóságát, hogy elbeszélőjével szemben elnyerje függetlenségét.

Melyik mondattal kezdjem a hat éve meghalt gyermekkori barátomra, Turcsány Péterre való emlékezést?

Kettő kínálkozik. Legalábbis nekem, aki e szöveg fölött megjelenő nevével ezt a nyomothagyást jegyzi.

1. Pétert minden ismerősénél, irodalmi és politikai elvbarátjánál vagy későbbi családtagjánál (azaz számos feleségénél s gyermekénél) előbb ismertem meg a Váli utcai általános iskola 2/B. osztályában, 1958-ban, amikor az V. kerületi Zrínyi utcai lakásunkból átköltöztünk a XI. kerületi (szentimrevárosi, ma újbudai) Lágymányosi utcába (ahol most is – nagybörzsönyi megszakításokkal – e sorokat írom), s ezért az év közepén iskolát kellett változtassak.

2. Vagy – már csak a politikai (ál)csiklandóssága okán is: volt egy rövid korszak az ifjúságunkban, amit a „nagy" hármas, a Turcsány–Demszky (igen, az SZDSZ-alapító és 20 éven keresztül Budapest polgármestere)–Kőbányai-barátság határozott meg mindhármunk életében.

Melyik mondatnak vágjak neki? S ha nem is lassan – de az atmoszférát valamelyest megérzékítve –, poroszkáljak a nyomába?

Ha lehántom az ötvenes évekről a langyos-szürke esővel az emlékekre permetezett rétegeket, nem az osztályterem, hanem az iskolával szembeni trafik tűnik fel, sötét délutánokon. Tehát ősszel és télen. A tanítás után a gyulladt világítású pult előterében a cigarettáért bejövőket kerülgetve, a bolt egyik polcán az NB I-ben szereplő focicsapatok vártak ránk hívogatóan. A saját klubszíneikben egy-egy kartonlapra cérnával felerősített 11 futballista, a plexi kupakok alatt az arcképeikkel, s alattuk köralakban szedett neveikkel – a felállásukat is követve: kapus, hátvédsor, két fedezet és a három csatár, a két szélső. (Arra nem emlékszem, s ami rosszabb: nincs kihez forduljak felvilágosításért, emlékezet-kiegészítésért, hogy szóló játékos-gombokat lehetett-e kapni, vagy csak komplett csapatokat.)

Péterrel először gombfoci-barátság kötött össze. S az már leellenőrizhetetlen – pedig de fontos lenne –, hogy a gyárilag készített csapatok pályára küldése – az enyémek persze mindenképpen az MTK, az övé az FTC színeiben – már egy fejlemény volt-e kapcsolatunk történetében, illetve mikori fejlemény, mert arra is határozottan emlékszem, hogy a játékot egykor kabát és ruhák összefogására gyártott gombokból, magunk készítette, s majd kedvence-

ink neveivel felruházott játékosokból álló csapatokkal kezdtük. (A családban fellelhető varródobozokból, de lehet, még aktív ruhadarabokról is folyt – illegálisan – a játékostoborzás, hogy majd a gombok egymásra erősítéséből lényegüljenek át a keret tagjaivá, többnyire szurokkal, de vörösrézdróttal is át-át fűzve a huzalt az eredetileg cérnának kihagyott lyukacskákon (a kapusok három elemből is állhattak). Nem egy ilyen kétemeletes csatár az egyik oldalán finom reszelésen esett át, hogy ügyes pöcköléssel emelt labdákat is tudjon passzolni vagy kapura emelni.

A trafikban a gomb-játékosokat nézegettük, beszéltünk róluk, összeerősítve alakjaikat az igazi NB I-es bajnokság híreivel. Ez a téma – már gombok nélkül – a gimnáziumi osztályaim fő diskurzustémájává is vált, persze a koedukált osztályok fiúcsoportjainál a hét első s majd az utolsó napjaiban, amikor a hétvége eseményeit kitárgyaltuk, majd felkészültünk a folytatásra. Péter bent a trafikban vagy kint az utcán, de az iskola folyosóján is gyakran átváltott Szepesi Györgybe, s egy akkor aktuális meccset kezdett közvetíteni, fejből, költői szabadsággal, ugyanis élete e korai szakaszában futballszpíker, de egészen pontosan Szepesi György szeretett volna lenni.

Legtöbbször nálunk gombfociztunk, a padlón jelölve ki a pályát, ilyenkor hasrafeküdvén, csapataink mögött irányítottuk játékosainkat, majd amikor a „nagy" – a gyerek- – szobát a szüleim egy modern bútorgarnitúrával szerelték fel, aminek központi részét egy kihúzható ebédlőasztal képezte, akkor ez a terep váltott át pályává. Ezt csak karácsonykor használtuk, többnyire a konyhában ettünk, azonban ez volt az iskolai munkaasztalunk a húgommal, testvériesen megosztva a két szélső féltekéjét. (Ha Péter nem lehetett velem, húgomat, szegényt is próbáltam bevonni a bajnokságra való felkészülésbe, legalább edzőmeccsi szinten, bár egyedül is lehet gombozni, ha nagyon nincs más választása az embernek, két csapattal – megosztott énnel vezetve egymás ellen a fiúkat.) (A gombfoci-korszak után pingpong-csatáknak nyújtott terepet ez a bútordarab, míg az évek során – miután visszatértem a kalocsai Hunyadi János Fiúkollégiumból komoly nagyfiúként, aki minden szabadidejében olvas vagy udvarol – visszavedlett szimpla, s ezért már – legalábbis epikai értelemben – érdektelen faalkotmánnyá.) Péter sokszor feljött hozzánk – átkelve a Móricz Zsigmond körtéren a Karinthy Frigyes (lehet, még akkor Verpeléti) út másik felére egy nagy, játékoskeretének szállást nyújtó dobozzal a hóna alatt. Míg fölálltak a csapatok, próbálgatta őket, kiválogatta – bizonyára az erőnlétüket bevizsgálva – a kezdő tizenegyét. A labdát kis csontszínű inggombok adták. Vitás bírói ítéleteknél hajlandó volt – ez az izgága aspektusa feltűnt nekem már akkor is – dacára annak, hogy vendég volt nálunk, hirtelen felindulásból verekedve nekem esni – igaz, helybenhagyásom után elnézést kérve érte.

Már koleszos éveim utáni időre esett, amikor Péter egy gyönyörű németjuhász kutya, Goli gazdájává avanzsált. (A kutya a nevét a Goldberger gyárról kapta, ahonnan – mikor és miért? – a megtermett állat a Turcsány családhoz került.) Időnként vele jelent meg – ekkor már költő volt, ezért nem a „gyerekszoba" vonzotta, hanem apám dolgozója, s egyben hálója – nem egyszer még ágyban találta őt, a kutya udvariasan és figyelmeztetően a paplanra tette a két mellső lábát, míg Péter szavalt, de azért halk morgással érzékeltette, hogy a verset illik félbeszakítás nélkül végighallgatnia.

Gábor (Demszky) és Péter egymás mellett laktak, alig néhány száz méterre az egymásba torkolló Fadrusz, illetve Eszék utcákban. Az ő még mélyebb barátságukra jellemző, hogy Gábor önállóan is megkapta Golit, hogy sétáljon és villogjon vele, ezért időnként ő is megjelent a

nagydarab ebbel nálunk, aki már tudta, hogy mi a dolga apámmal szemben – elvégre egy neves újságíró volt, érdekes véleményt mondhatott –, amikor Gábor elméleteit is meg kellett hallgatnia Hegelről, mert egy kezébe került műve – emlékszem egy fekete, keményborítós kötetre, amit mindig magával hurcolt – valósággal lerészegítette, s a filozófus nyomán támadt új gondolatait és elméleteit valakinek vissza kellett igazolnia. (Atyám: „Ebből a fiúból zseni vagy őrült lesz" – tessék eldönteni, bár a pálya még nincs teljesen lefutva, e prófécia érvényét.)

Gábort sokszor láttam a Móricz Zsigmond körtér vagy a Kaffka (ma Szent) Margit Gimnázium környékén, amikor én a kerület csomópontján átvágva a magam Alma Materébe, a Jóskába, azaz a József Attila (ma újra Ciszterci) Gimnáziumba igyekeztem, mert feltűnően magas, nagyon szép fiú volt, s a két tanintézmény lányközönsége rajongott érte. Azonban „hivatalos" megismerkedésünk a Széchényi Könyvtár – akkor még a Nemzeti Múzeum oldalán lévő – olvasótermében esett meg, amikor a roppant hosszú olvasóasztal – nem voltak külön asztalok – egymással szembeni oldalán várakoztunk a katalóguscédula alapján kikért kötetre, s a könyvtáros közénk helyezte el Benda Kálmán *A magyar jakobinusok története* című könyvét, hogy döntsük el, ki kezdi előbb. A közös könyvkiválasztás indította el barátságunkat, s villantotta fel kölcsönös érdeklődésünket, amiből később sorsunk is kisarjadzott – oly eltérő irányokba. Ugyanis azonos célból kerestük ki a katalógusfiókból ezt a történelmi munkát, mert abban az évben az Országos Középiskolás Tanulmányi Verseny történelmi témája „A Nagy Francia Forradalom hatása Magyarországra" volt. (Én – már akkor is – a sajtó felől közelítettem meg a tárgyat, mert a Nagy Forradalom hatását vizsgáltam az akkori magyar sajtóban – könnyű dolgom volt, hiszen csak két lapunk volt akkortájt – A Hadi és Más Nevezetes Történetek, illetve a Magyar Hírmondó –, Gábor pedig a felvilágosodás filozófiájának hatását firtatta Martinovics Ignácnál.)

Péter – miért? a kerület nem tűrte lázadó szellemét? – a Petőfi Sándor Gimnáziumba járt. Két hónappal az érettségi előtt egy villamosmegállóban történt összefutásunk előtt közölte velem, hogy otthagyja az iskolát, nincs ideje ilyen felesleges hülyeségekkel foglalkoznia: ő költő, s amit meg kell tanulnia, azt maga választja ki a könyvtárakból. „De ha egyetemhez vagy bármilyen álláshoz kell ez a papír?" – vetettem ellene. – Már csak két hónap van hátra, azt csak kibírod!" – A pontos válaszra nem emlékszem – mert jött a villamos? –, de valami olyasmi lehetett, amiből már akkor saját „kispolgári" karrierizmusommal szembesülhettem.) („Nyelvek?" ez a kérdésszilánk is felpattogzik most. „Arra ott vagytok ti, Gáborral, amire szükségem lesz, azt lefordítjátok nekem.")

A Fadrusz utca, ahol Péter lakott, hiába másfél villamosmegállónyira fekszik tőlem, teljesen más világ, mint az a Duna-közeli, a Gellért tér és a Móricz Zsigmond körtér lehatárolta, akkor még grundokkal tarkított vidék, ahol „Egri csillagos"-t lehetett játszani a magányos telkeken, az odahordott építési anyagok halmait várnak berendezve. Ők egyszer sem horgásztak, míg én sokszor bevetettem az úszómat a folyóba ömlő szennyvízcsatornák halban gazdag kifolyásainál – első megjelent irodalmi próbálkozásom, *Hosszú séta* című novellám (az *Egyetemi Lapok*ban, elsőévesként megnyerve a novellakategóriát – nem merem leírni, hogy milyen híressé vált író kollegám és évfolyamtársam előtt – sőt: még a vers-versenyben is hoztam a bronzérmet) a most Kopaszi-gátnak hívott Büdös-tó mocsarát érzékítette meg.

A Váli utcai iskolából csak Péter emléke rögződött bennem: egy tanár, egy osztálytárs, de még csak az osztályterem emléke sem él velem, csak az épület mellett elhúzó, de a kanyarban

lassítani kénytelen villamosok, amelyek ütközőire fel-fel kapaszkodtunk. Péterék Fadrusz utcai lakása egy más – utólag értékelve –, egy egészen más értelmiségi aurájú helynek számított az azt levegőként és bútorzatként egyként betöltő Turcsány mamával, Lia nénivel, a rengeteg – szinte folyamatos – házibulik aktív résztvevőjével. Ha az ember Pétert nem találta otthon, a mama már hozta a teát, zsíros kenyeret kérés nélkül, s kitűnő beszédpartnernek is bizonyult (akár Gábor nagymamája – a közgazdász szülőket szinte soha nem lehetett otthon találni – a szomszédos Eszék utcában, ahol gyakran libazsír és vele kis májreszelék került a vastagon szelt kenyérre.) A Turcsány-lakot szalonnak is lehetne nevezni, abban az értelemben, hogy rengeteg, egészen eltérő habitusú fiatalember gyűlt itt össze, vitatkozott, cserélt eszmét, könyvet, címet, sőt egymást is: mert több kisebb-nagyobb ideig eltartó barátnőt is innen vételeztem, s ha magányos voltam, nagy valószínűséggel remélhettem a „becsajozást", csak fel kellett ugorjak Péterhez. (Míg az ember hasonló céllal az Ifjú Művészek Klubjába hiába járt szombat esténte [hány regényt megírhattam, vagy legalább egy nyelvet tisztességesen elsajátíthattam volna például egy regény lefordításával, mint azt mesterem ez időben, Lukácsy Sándor tanácsolta volt – ha nem ott koptatom az életem, ma nem győzöm átkozni magam az ott elpazarolt évtizedet is kitevő meddő, szórakozásnak alakoskodott, „helyzetbehozó" kapásra várás helyett] – ahonnan csak *egy* nőt vihettem az ágyba, de őt is csak azért, mert – hosszú haj, rendszerellenes duma – összekevert Haraszti Miklóssal.)

A Fadrusz utca az előfelvételis katonaság (Kalocsai 37-es Forradalmi Ezred) után vált a baráti trió központjává. Így utólag belegondolva, talán azért, mert a szüleim elváltak, s apám visszaköltözött Pestre (a budai létet 17 éves száműzetésnek fogván fel, ahová csak aludni járt az éjszakai 6-os villamossal, mely járat reggel vissza is vitte meleg, nyüzsgő városába), s nem maradt a Lágymányosi utcában irodalmi tekintély, akinek a szellemi termést be lehetett mutatni (ezt a funkciót csak mostanában kezdem elérni Gábornál, aki el-elküldi egy-egy kéziratát, miután híres emberből visszavedlett-jött baráttá, sőt, ami meghatározóbb: gyermekkori baráttá), valamint Gábor is elköltözött a XI. kerület földrajzilag és társadalmilag is feljebb lévő Ménesi út egy mellékutcájába, mert a nálánál dupla annyi idős Ilivel kötötte össze életét (mint ezt a katonaságba írt leveleiben elújságolta nekem, amire én a „bölcs", akinek akkor csak egyetlenegy szüzesség-elvesztő tapasztalata akadt bevonulás előtt, azt válaszoltam – nem minden előítéletesség nélkül –, hogy igen, idősebbektől kell tanulni, de rögtön el is vágni a további tapasztalatszerzések – az egész „édes"-nek ígérkező „életnek" – az útját nagy hülyeség. Nehezen vágom ki magam e zárójel liánosából – ez is legalább fejezet lenne a regényből –, igaz, hogy Gábor már második évfolyamos korában otthagyta frissen elvett – első – feleségét [ahogy, most, nemrég az ötödiket is] – és én ezért vesztem vele össze, s maradtam meg Ili barátjának, mert amikor élőben is megismertem, a személyisége meggyőzött, hogy a kivételek erősítik a szabályt –, de Gábornak nemcsak sokáig nem látott és általa nem nevelt lánya, de öt unokája van tőle, s én, a nagy bölcs és előrelátó, itt állok, pontosabban itt maradtam, engem továbbörökítő utód nélkül.)

Péter még Gábort is megelőzte: ő volt köztünk az első, aki megnősült. Jaj, micsoda regényfejezet lenne Monát felidézni, akit szintén előbb ismertem, a bátyjával egyetemben, mint ő, mert ők is az Egry József utcai iskolába jártak, azaz a Móricz Zsigmond körtértől a Dunához közelebbi vidékről származtak, pontosabban a Lágymányosiba torkolló Kende utcából. (Miért? A mostani – már örök – [pontosan nem is tudom, hányadik] feleségét, Szutor Ágnest is vajon nem előbb ismertem-e? Nagykálló mellett, a Téka táborban barátkoztunk össze, mert

a szomszédságomban sátoroztak akkori családjával.) (Én Szomjas Györggyel hálózsákoztam össze, mert helyszínt és témát kerestünk egy táncházas TV-sorozathoz – ugyanis a rock–jazz-korszakom után az újságírói pályámon éppen a folkzene következett.) Csodálkoztam is, hogy ez a komoly és rendszerető, valamint zenéhez és tánchoz kötődő lány hogyan került Péter mellé – az biztos, hogy a Krátert Ági tette ma is prosperáló könyvkiadóvá, s nem ő.)

Péternek született először gyereke a gombfocisok és ifjú forradalmárok közül: Villő. Akinek én lettem a keresztapja. Péterék jelöltek ki, vagy én ajánlkoztam? – erre sincs már eligazító tanú, emlék. Míg Péter és Mona együtt élt, komolyan vettem a feladatomat, s minden utazásomról hoztam ajándékot „keresztlányomnak", míg Mona új férjével – aki Péter költészete igézetébe csapódott a házibulikba és a körünkbe – (vele a mai napig jóban vagyok) vidékre nem költözött. Péter a halála előtti évében a Múlt és Jövő standjához hozott egy magas, szőke, inkább asszonyt, mint lányt. Ugyanis húsz-harminc éves barátság-elakadásunk után a könyvrendezvényeken újítottuk fel a kapcsolatunkat – feleségestül, egy-egy pohár borral koccintva standbontás után a PIM-ben, a MKKE fogadásokon. „A keresztlányod!" – mutatta be. A lányból avantgárd, Párizst megjárt szobrászművész lett, akivel a boldog újrafelfedezésben e-mail-címet cseréltünk, és elhatároztuk, hogy majd újra feleleventjük a keresztszülői kapcsolatot, de csak Péter halála után ültünk le egyszer hosszasan beszélgetni, s töredelmesen bevallotta, hogy még a neve megváltoztatásán is elgondolkodott, annyira nem azonosult a Péter útját megtestesítő „kulturális erőtérrel". Leginkább arról a pontról kérdezett, hogy apja mikor, hogyan, miért, kik hatására (kriminalisztikai alapkérdések, de ha valaki megírná Péter életútját – pl. egy PhD keretében –, neki is ezekkel a kérdésekkel kellene indítania) lépett erre az útra?

Nem tudtam válaszolni. Erről – nekem, a szociográfusnak, hivatásszerű kérdezőnek – fogalmam sincs. Pétert nem érdekelte a rockzene, a direktebb lázadásban utazott, nem az ilyen áttételesben, mint én (amiről nem kell sokat gondolni – az egészre az volt az okom, hogy imádtam ezt a zenét, s olyan megoldást találtam az élvezetére, amiért nem kellett belépőjegyet fizessek, sőt: még ha módjával is, de én sajtolhattam ki belőle magamnak megélhetést.) S Péter nem hajtotta a csajokat, mindig feleségékben utazott. (Szerintem ha összehasonlítanánk, hány feleséget vagy hány komolyabb „járás"-t könyvelhetünk el, pariban lennénk a Móricz Zsigmond körtéren túliakkal, akik jó családi háttérből termelték sorozatban az elvált szülők gyermekét, míg én, elvált szülők gyermeke, nem akartam sorsomat meghatványozni, ezért óvatoskodtam – utólag belátva, feleslegesen, mert ezzel, a borítékolható sorstól való megkíméléssel csak én veszítettem: magamra maradok a már közelítő távozás korszakára, ahelyett hogy az utód is, ha meg is járta volna a szenvedések útját, de azért csak letenne egy-egy kavicsot a születésnapomra, mint mi a húgommal a Kozma utcai temetőt átlósan át-át sétálva a szülők között.) Kapcsolatunk szétválásának oka tehát elmosódott, s aztán, amikor én a rock-szubkultúra helyett átléptem a zsidóba, érthetően új társaságom támadt. Azonban Gábor, a másik ideológiai megfontolásból lázadó antirocker (Frank Zappa budapesti fellépését azért neki köszönhetjük) azonban nagyon is ideológiai okok miatt szakított vele, amiért ma is haragot érez, noha Péter halála a pórusaiig megrendítette, s ezért a parázsló dühe nyomban keserűséggé lényegült át. Amikor megkaptam az özvegy felkérését a Péterről szóló antológiában való részvételre, az volt az első feltételem, hogy csak akkor veszek benne részt, ha Gábor is kap ilyen meghívót. Javasoltam Gábornak, hogy ő is írhatna velem párhuzamba emlékezést, biztos Péter özvegye számára is feltáró lenne ez a múltfelbontás. (Nincs nagy véleménnyel róla, nem hisz Gábor őszinte gyászában, amit, igaz – de hol és hogyan is kellett vol-

na? –, nem nyilvánított ki.) Gábor azzal bújt ki előle, hogy készítsek vele interjút. („Na, azért nem léptél vissza még megközelíthetetlen híres emberré!") Használhatóbb ötletként vetette fel, hogy jöjjünk össze Villővel, ő kérdez apjáról, mi válaszolunk, és ebből az anyagból gyúrjuk össze a szöveget. Ezt egy kissé nehéz lett volna összehozni a koronavírus körülményei között, de az őszintét megvallva, én bújtam ki előle. A szöveget bizonyára nekem kellett volna összeüssem – és amit kevesen tudnak (ma már szinte senki, mivel a szociográfia műfaja a legnagyobb bánatomra megszűnt), egy ilyen mélyinterjút nehezebb megírni (drága Csalog Zsolt egyetértőn bólogat), mint bármely fikciót.

Akkor csak a kérdőjelet teszem ki. Hogyan jutott Péter – hiszen olvasmányaink, költőideáljaink is közösek voltak – Wass Albertig? (Fogadni merek, ha a kötethez készül névmutató, az ő neve szerepel benne a legtöbbet – íme most én is hozzájárulok eggyel.) Ha őszintén – és akkor is így utólag – belegondolok, csak gyerekei névválasztásában rezgett-remegett ez a jövő. Villő, Édua, Botond. (Az utánuk következőket nem is ismerem.) De ki törődött ezzel, nem ez volt Péter egyetlen különcködése. (S most újabb fejezetcímek láváznak föl: amikor a jogi karon ellentüntetést szerveztünk 1973. március 15-i tüntetés okán, mégpedig március 21-ére, a Tanácsköztársaság akkor hivatalos évfordulójára, hogy kifejezzük ellenérzésünket a nacionalizmus feltámadása ellen, Báron Gyuri lakásán, akkor bizonyára Gábor hívására, Péter is megjelent. És kifejtette, hogy ez a mi szervezkedésünk és tüntetés-ötletünk nagy baromság. (Csak a jelenlétére emlékszem, de Gábor most pontosította – azt is hozzátéve, hogy „milyen igaza volt".) (Gábort egy évre kirúgták az egyetemről, engem és Báront csak a KISZ-ből.) Szintén bizonytalankodtam abban, hogy részt vett-e hívásomra a Fölöspéldány későbbi tagjaival és a Beatricével 1979-ben az Ifjú Művészek Klubjában – a *Nemzedék a margón* című szociofotó-kiállításom adott ürügyet a „projektnek" –, amelynek nyomán realizáltuk, hogy az ötlet működik. A napokban jöttünk össze egy fél Fölöspéldány-találkozóra (mert rajtam kívül csak Győre Balázs és Szkárosi Endre fogadta el egy akkori barátunk meghívását a koronavírus bilincséből kiszabadulva, igaz, hárman már nem is élnek közülünk), s Endre megerősítette, hogy Péter velünk szerepelt. Bizonyára nem a versei iránya miatt hívtam, hanem azért, mert a saját és mások verseit roppant szőke és dús hajkoronáját átizzító tűzzel szavalta (azokon az ágyakba repítő házibulikon is a táncolások szüneteiben) –, hiszen a Fölöspéldány eredetileg arra alakult, hogy a rockzene mellett az írói performansz is érvényesülhessen, s szerezzen híveket.) Vagy: Vajda Mihályhoz is ő járt először a Gül baba utcai lakásukba szamizdatirodalomért, tanácsokért, hogy mit olvasson... Jaj! Vágjuk el!

Hiszen még annyi regényfejezet buzogna fel. (Például Péter folyóirata – azt is ő alapított először – a PoLíSz, ahová kéziratot kért tőlem, de a csupa ismeretlen név, a szememnek idegen tördelés nem keltett bennem elegendő vonzódást. De most már tényleg elég!)

Azonban mégsem azért nem írhatnám meg Péter regényét, mert nincs rá idő és keret. Hanem azért nem, mert nem tudom, hogyan jutott el a *Patkányok honfoglalása* (Ellenzék, 1944. június 17.) szerzőjével való emblematikus azonosuláshoz. (Különösen a megírás dátumának két gyilkos négyese tesz minden közösséget, megértést, részleges elfogadást kizáróvá a részemről.)

Amit viszont megírhatnék, amit ismerek – és lehet, csak én ismerek, illetve az én nemzedékem ismer, hogy a gombfocitól a *Nemzedék a margón*ig miért lehettek a legjobb barátok a Turcsány, a Demszky és a Kőbányai.

Lehet, ez a kötelességem is egyben. S nem rásózni a *so-called* utókorra, amely több szempontból is megbízhatatlan. Ez a magunk elültetése, kontextusba helyezése még adhat legitimációt a további munkálkodásnak. Hiszen mindhárman a szellemi nyomot hagyásban utaztunk, s le is tettünk az asztalra egy s mást, itt és ott – de az orientációt illetően mindenképpen: *máshol*. Mindezt azonban hamar kifordítja az első szél, ha nem gyökeresedik meg, s nem egymásba kapaszkodó hajszálgyökeres szervességgel kötődik meg a közeghumuszban. Nem, amiből kinőtt: mert az mélyebb talajok, sók, gének és hagyományok függvénye, hanem abba, ami egy korszakon keresztül éltette és fönntartotta. Az ifjúság humuszát vajon fel lehet-e hordani és el lehet-e vegyíteni a magyar történelem más korszakainak földjével? (Azóta már átéltünk egyet: a rendszerváltás korszakát – 1989–2019 –, és beléptünk a következőbe, amelyről 2018-tól tudni, hogy 2010-ben elkezdődött.) Hogy ne hulljunk ki – nemcsak az emlékezetből, de a saját életünk fontosnak hittségéből.

Péter már nem mérlegelhet, rábízta a feleségére. (Régi felismerésem: egy író halála utáni fennmaradása jelentős részben az özvegyen múlik.) (Nekem izraeli özvegyem lesz, aki nem érti a magyar humuszt, de sajna még azt sem, hogy miért kapaszkodnék belé.) Ezért ránk marad a feladat, életben maradottakra. (Gábornak is állandóan azt papolom, hogy ne elemezze se a mai politikai helyzetet, s méginkább ne a cigányok elnyomásának keservét régi szociográfiái alapján, se a koronavírus világra tett hatását – „hagyja a dagadt ruhát másra" –, hanem a saját életrajzát „vigye fel a padlásra" – teljesen elvonatkoztatva híres emberségétől, illetve arra fókuszálva, hogyan lehetett egy kivételes pillanatban abból, aki ő volt – a magyar történelem nem produkálja többé ezt a jelenséget, ahogy előzőleg sem tette – híres, hatalommal, cselekvési lehetőséggel felruházott figura?) Mert az embert nem az teszi, hogy milyen közös eszmékkel, példaképekkel, pártokkal írható le, hanem hogy kivel gombfocizott, vesztette el szüzességét, s hitte (ha csak néhány óráig is), hogy holtáiglan vele marad.

Az összes (ezer éve) egymásra rétegeződő földbe vegyülés és benne szétereződés nélkül lepöckölhetőek leszünk innen, mint az asztalról a gyöngyházfényű inggombok, ahelyett, hogy a Ménesi és a Mányoki út övezte roppant zegzugos park felső fertályán, a Schmidt-villa helyén létesült Úttörő-ház játékkészítő szakkörében furnérból lombfűrésszel kivágott, s majd a kis fa alkotmány hátsó részére sebkötöző gézből felenyvezett hálójú kapuban kötnénk ki.

Nagybörzsöny – Budapest – Nagybörzsöny, 2020. június

GYÖRGY PÉTER

A cezúra éve (2020)

A GYANÚTLANSÁG VÉGE

> „A gyerekkoromban sokat hallott sláger, a »Hull a hó a kéklő hegyeken«, Kovács Kati hangján, ugyan belém rögzült, mint sok más akkoriban hallott-megtanult sláger, úttörődal, kommunista induló is, de szövegének az értelme nem jutott el, csak most, a tudatomig: csak most vettem észre, hogy a szövege egy emigráns nosztalgikus monológja, méghozzá jól felismerhető Tompa Mihály-, s rajta keresztül Horatius-idézettel. »Szívet cseréljen, aki hazát cserél! / Mert bárhogy él, s bárhol, csak félig él. / És bármerre jár, bárkit is talál, / Más ott a csók, más a táj.« E sláger-versszak első sora (sőt, szinte az egész slágerszöveg) Tompa-parafrázis, egy névelőnyi eltéréssel Tompa-idézet a költő 1851-es *Levél egy kibujdosott barátom után* című művéből."
>
> Takáts József: *Feljegyzések* (2015), *Jelenkor,* 2018/10, 1152.

> „– Végül is… folytatta az orvos tétován, tekintetével Tarrou-t fürkészve – ezt ugye egy olyan ember, mint maga, talán megérti. Szóval ha a világ rendjét a halál szabályozza, akkor talán Istennek is jobb, ha nem hiszünk benne, ha minden erőnkkel harcolunk a halál ellen, s nem az eget bámuljuk, ahol ő hallgat.
> – Igen – bólintott Tarrou – értem. De akkor a győzelmei mindig időlegesek.
> Rieux-nek elkomorult az arca.
> – Igen, tudom. De ez még nem ok rá, hogy ne harcoljak tovább.
> – Nem, nem ok. De képzelem, mi lehet akkor magának ez a pestis.
> – Igen – mondta Rieux. – Szakadatlan vereség."
>
> Albert Camus: *A pestis,* Vargyas Zoltán fordítása, Jelenkor, Budapest, 2019, 157.

Három nappal ezelőtt hajnali négykor arra ébredtem, hogy az apám ül a szobámban, az íróasztalomnál, a széket az ágy felé fordítva, a könyveket nézi. Soha nem járt, nem járhatott ebben a lakásban, amikor ideköltöztünk, már hosszú évek óta halott volt, s 2008. október 1. reggele óta egyszer sem álmodtam vele. Ültem a földre tett matrac szélén a sötétben, kimentem a konyhába, feltettem egy kávét, amire a néma csendben visszamentem, már nem ült ott. Éjjel kijárási tilalom van, amikor átmentem a Vérmezőre néző szobába, és megálltam a franciaerkély üvegajtaja előtt, kinéztem a Vár felé a sötétbe vesző Mikó utcára, semmi és senki nem mozdult, éppolyan néma volt minden, mint lennie kellett, egy érthető, és mégis értelmetlen döntésnek megfelelően.

Megittam a kávét, s mintha minden a helyére kerülhetett volna. Amit álmomban mondott, az nagyrészt a mi „magánügyünk". Magyarázott, éppúgy történt minden, mint amikor még mindketten éltünk. (Az *In my Father's House*. *Africa in the Philosophy of Culture,* Kwame Anthony Appiah könyve is előkerült, s hogy miért is nem ~~Apám nevében~~, hanem *Apám helyett*

lett a róla szóló könyv címe. S aztán még kerestem Kertész Imre evezős fényképét, amely igen hasonlít arra, amit a nagyapám készített apámról, Tihany felé evezve, de nem találtam.)

Az íróasztali lámpa fényében néztem az asztalon elég pedánsan egymás mellé rakott könyveket, és minden okom megvolt arra, hogy úgy véljem, ha az ember az álmát érteni akarja, akkor közvetlen kauzális láncoknak megfelelő jelenségként, pszichés eseményként látja, és így ahogy elnéztem a címeket, gondoltam is, hogy miért álmodtam épp most vele. (*Túlélő és szemtanú* lehet a címe annak, amin dolgozom, ha majd befejezem, s nem késő hajnalban, nem úgy írom, mint ezt, ami annak a kommentárja, amit még el sem kezdtem: vagyis egy irgalmatlanul nagy és még részben kitöltetlen vázra rakok fel részeket, ahogy egy életnagyságú szoborral csinálják, akik ilyesmire szerződtek.)

Szenes Hanna angol nyelven kiadott naplója mellett Emmanuel Ringelblum könyve *(Notes from the Warsaw Ghetto),* aztán Yitzhak Katznelson: *Vittel Diary (22.5.43-16.9.43.)*. Szenes könyvét Martha Cohn fordította magyarról és héberről, Ringelblum naplója az 1948 és 1970 között Varsóban létezett, *Bleter far Geszichte (Blätter für Geschichte)* című periodikumban, a varsói Zsidó Történeti Intézet kiadványában látott napvilágot 1952-ben, jiddisül; angolul 1958-ban Jacob Sloan fordításában, a McGraw-Hill Book kiadásában. Katznelson könyvét az izraeli Ghetto Fighters' House adta ki: *In Memory of Yitzhak Katznelson,* áll a kiadó megnevezése alatti sorban. A könyvet héberről angolra Dr. Myer Cohen fordította.

Szenes Hanna naplója 2004-ben jelent meg angolul, s ugyan jóval teljesebb, mint az 1972-ben, New Yorkban, a Schocken Books kiadásában megjelent Hannah Senesh: *Her Life and Diary.* Egy helyütt Martha Cohn, a fordító, előszavában ezt írja: „In January 1943, Hannah wrote in her diary: I have had a sudden idea of going Hungary… Regardless of how clearly I see the absurdity of this idea, it still seems possible and necessary to me." (The First Complete Edition, Foreword by Marge Piercy, Preface by Eitan Senesh, For All Faith, All Backgrounds, Jewish Lights Publishing, Woodstock, Vermont, 2004.) A kötetben az 1943-as évben egy levél is szerepel, amelyben Szenes az édesanyját kéri, hogy menjen hozzá Izraelbe.

2020 decemberében az izraeli Nemzeti Könyvtár bejelentette, hogy minden Szenes Hanna-anyag – dokumentumok, levelek, versek, naplók egyaránt – az archívumukba került, s elérhetők lesznek a honlapjukon, amint mindazok számára is, akik – jobb időkben – felkeresik a Könyvtárat, s ott kívánják tanulmányozni a hagyatékot. Szenes Hanna földi maradványait 1950-ben adta ki a magyar kormány Izrael államnak, egyszer s mindenkorra lehetetlenné téve, hogy az élete végső, erőszakos halálához vezető döntése komoly, tettéhez méltó súlyú emléknyomot hagyjon abban az országban, amelyben született, amelyet elhagyni kényszerült, amelynek szabadságáért harcolni angol katonaként tért vissza, s amelyben kivégezték, „férfiasan" főbe lőtték, majd csaknem végleg elfeledték, miközben Izrael egyik nemzeti hőse lett. A kötetben közölt versei közül ötöt Háy Péter (Háy Gyula fia) fordított magyarról angolra, így az 1944. június 20-án, a börtönben írt *Egy-kettő-három* című utolsó írását is, aminek egy, a bátorságról és hasonló dolgokról szóló, bármely nyelven megjelenő antológiában helye van. Társai közül, akikkel visszajött, egyikük sem élte túl, de mindhárman szemtanúk is voltak egyben.

Még 2008 októberében írtam az apámról egy szöveget, amely az *Élet és Irodalom*ban jelent meg. „Ahogy az évek múltak, egyre világosabban felismertem, hogy az apám túlélőként látja magát, a saját akarata ellenére, s ezt nem bocsátotta meg senkinek. Rossz körbe keveredett:

s minden lépése csak ártott. Minél abszurdabb árat fizetett nappal a magyarságteljesítménye kétségbevonhatatlanságáért, annál nehezebb álmok jöttek éjszaka. Különben soha nem beszélt volna velem azokról, akiket túlélt, s akiknek az emlékét képtelen volt elfelejteni."

Ehhez képest 2021. január 20-án hajnalban, ahogy a könyveket néztem, s az álmon gondolkodtam, majd előszedtem a 2008-as szöveget, hiszen a fenti pár sort is régen elfelejtettem, ezen a ponton hirtelen minden éles lett. A könyvnek, amin dolgozom, a két magatartás és szemlélet – *Túlélő és a szemtanú* – meghatározta Én közti különbségek elemzésére törekszik. Ettől azért zavarba jöttem, s amúgy fel is ébredtem, annak rendje és módja szerint, s csak a lépcsőházban lefele menet jutott az eszembe, hogy kijárási tilalom van. Csendben visszafordultam, holott a séta vagy gyaloglás a hajnali sötétben megfelelő módnak tűnt az önvizsgálatra. Végig a néma és üres Logodi, majd Lovas úton, onnan a Szabó Ilonka utcán végig, majd a lépcsőkön át a Hunyady János út 7.-ig, ahol nagyszüleim és apám a Hauszmann tervezte hatalmas bérházban laktak a negyvenes évek elejéig. A kéziratok keletkezési és megjelenési idejének rendje nem pusztán kronológia kérdése, hanem azok a múló időnek megfelelően más-más szemléletet jelenítenek meg. Zoe Vania Waxman a *Writing the Holocaust* című könyvében különbséget tesz a (varsói) gettóban, aztán a koncentrációs táborokról írt, majd a túlélők emlékezetének kontextusa által determinált szövegek között. Azaz az egykorú, majd utóbb keletkezett szövegek archeológiai leletként is érthetőek. S valóban: a tanúságtétel eltérő rétegei a háború, illetve a genocídium, a holokauszt jelentésének, értelmezésének döntő forrásai is egyben.

Itt, ugyanannál az íróasztalnál írom ezt, ugyanúgy szemben a könyvekkel, mintha erőd lenne az egész: jobbra Kertész Imre összes könyve egymásra fektetve, szemközt az emlékezet stratégiái, az emlékezés módszertana, használata, jelentősége, balra, a lámpa alatt, a berlini Neues Museumról szóló könyvek, az asztal közepén egy kis méretű számítógép. Azért mentem volna a sötétben gyalogolni, hogy pontosan értsem, amit csinálok, és hogy rájöjjek, miként lehetne minden rutint kivennem abból, de ott volt a sötétben egy megválaszolatlan kérdés: anélkül pedig mint írjak, s mit.

A cezúra éve elég világos törésvonalnak tűnik. A magány ellen sosem volt s még ma sincs kifogásom, mert ugyan nem láthattam azokat, akiket láttam volna, s akik maguk sem bánták volna, ha beszélhetünk egy kávéház mélyén, de az egyedüllét félreérthetetlenné tette, mindennap emlékeztetett arra, hogy elkezdődött az új korszak, amelyet magunktól és már régesrégen legalább elgondolhatónak kellett volna tudnunk, ha tetszik, hinnünk. Tudom, hogy erős állítás vagy épp gyanú, de mintha úgy látnám, s látnák sokan: soha többé nem élünk ugyanúgy, s nem térünk vissza ugyanoda: abba a hosszú évtizedeken át önfeledten állandósult jelenbe, amelyben, úgy hittük, úgy viselkedtünk, mintha tényleg mindig minden kicsit jobban ment volna, amelyben az igazi kiváltság: a szabadság, a tehetősség valóban egyre több kortársunk számára lett hozzáférhető (ma már szinte elfelejtett kifejezéssel élve) az első és a második világban, s a harmadiknak is osztottunk reményt. A klasszikus kolonializmus tényleg véget ért, akkor is, ha a szegénység bővített újratermelése nem. Mindez persze öntelt, és közvetlen, mindennapi életünket a boldogság terepének tekintő, ahhoz való hozzáférésünket elváró európai-amerikai kortársainkat nem érdekelte különösképp, akkor sem, ha amúgy Ho Si Minh vagy Fidel Castro a felszabadulás, sőt az önfelszabadítás globális hőseinek tűntek – saját országukban persze mindez másképp nézett ki, a szemhatáron innen. Eközben a globá-

lis béke korában az aktuális háborúk úgymond messze voltak, s mintha nem is az adott jelenben, hanem régebben történtek volna, s a tömeggyilkosságok a harmadik világ helyi eseményei maradtak. Az amerikaiak egyszerre irthatták a vietnami erdőket és lakosokat, Pol Pot és elvtársai minimum másfél millió kambodzsait pusztíthattak el, Ruandában félmillió tuszit ölhettek meg, s több százezer hutut, akik nem kívántak részt venni az egészben, s még sorolnunk kellene mindazokat a botrányos tömeggyilkosságokat, amelyeket azért nem neveztek genocídiumnak, hogy ne kelljen közbeavatkoznia senkinek. Stockholmban 2000-ben kimondták, hogy a holokauszt univerzális és egyedülálló, példa nélküli, s mindenkire tartozó rettenetes esemény volt, amelyre valóban máig sem találunk szavakat, ugyanakkor ezzel minden el is volt intézve. Sem azt nem tudjuk máig sem, hogy miért történt, sem azt, hogy miképp, miközben a történelem tizenkét évéről ennyi könyvet még nem írtak.

S most, úgymond utólag, a Corona-Schwermut különös montázsa, a vírus okozta melankólia, valójában a vírus követelte társadalmi átalakulás, a magányosság, a kikényszerített introvertáltság, a programok, a találkozások, az igazi szó szoros értelmében vett eszmecserék, a múzeumokban, egyetemeken eltöltött órák hiánya csak rámutat arra, milyen régen elfelejtettük, hogy a boldogság akarásának köze lehet az igazsághoz, amint arról is megfeledkeztünk, hogy hányan voltak előttünk, akik a boldogságot egyszerűen azonosnak tekintették az igazság keresésével. Emellett egyetlen pillanatra sem szeretnék a fogyasztásellenesség, az antiglobalizáció, az ökológiai katasztrófa és a klímaváltozás követelte új lokalitás-fetisizmus elkötelezett hívének tűnni, s az tényleg válaszra váró kérdés, hogy – az egyszerűség kedvéért – miként is elképzelhető a kulturális komparatisztika, a különbségek összevethetősége, azaz a fordítás megértése személyes tapasztalatok nélkül. Márpedig a relativizmus türelme, az önreflexió, a belátás, az idegenség szépségének, illetve önmagunk idegenségének fel- vagy beismerése mégiscsak döntő szerepet játszott az elmúlt évtizedek türelmesebb mindennapjainak létrejöttében. Ha az elképzelés és a személyes tapasztalatok között nincs többé átjárás, az számtalan Donald Trump-típusú hazudozó, egomán rémet fog még ránk szabadítani, arról nem beszélve, hogy a mára rasszistává vált Emmanuel Macron mögött nyoma sincs Paul Ricoeur árnyának, akinek mégiscsak az asszisztense volt, azaz ő aztán nyilván látta vagy láthatta, hogy mit jelentett a kinyilatkoztatás és a diskurzus hermeneutikája, milyen lehetetlen a vallásos felismerés és a modern társadalomtudományok közti szakadék feltételezése – és az elnök az akarat fenomenológiája helyett a diadalának lett a híve.

S ebben a világméretű, hirtelen jött csendben és magányban, amely ismeretlen volt, de nem tűnt különösebben veszélyesnek, ott volt s van ugyan a járvány, de nem volt s ma sincsen semmi romban, nem volt háború, nem öltek meg ártatlanokat milliószám, azaz elég kényelmes fordulatnak tűnt, de mégsem lehetett nem látni, hogy annak a magától értetődő bizonyosságnak, annak a kétségbevonhatatlannak tűnő evidenciának, hogy nekünk itt, az európai-amerikai első világban, nem lehet semmi bajunk: ennek a naiv ostobaságnak komédia lett a vége. Az Egyesült Államok 2016 és 2020 közötti elnöke egyszerűen szánalmas s patologikus esetnek tekinthető milliárdos volt, akire több mint hetvenmillió válságba került, kiutat nem látó, a jelent nem értő állampolgár szavazott, akik valamiként mind elhitték az összeesküvéseket, amelyeket nem annyira elméletnek, hanem valóban fantáziának kellett nevezni.

Számtalan okot sorolhatunk fel, s egyik sem kimerítő, kielégítő, de mind együtt mégiscsak félreérthetetlen: erről az egészről mi tehetünk. Ez nem a pestis és nem a spanyolnátha, a járvány nem Isten büntetése, s még csak nem is az ismeretlen kór, amelyről több filmet forgat-

tak, mint a földön kívüli rémületes lényekről, ez nem az eltűnés bűvös perce volt, amely mégis egy másik világot jelentett, ez egy betegség, amelyet milliók kaptak meg, mára százmilliók, de még mindig „csak" kétmillióan haltak bele, tehát a rémületnél erősebb a tehetetlenség, hogy miért is történt, hogy eddigi életünknek vége lett. Nem csak a rossz előérzetről van szó, a kortárs kultúra által számtalanszor elismételt rémálmokról. S ez nem Camus, nem *A pestis*, nem a helytállás, az emberség, a bátorság próbája volt, ó, itt senki sem lett hős, és senki sem volt felelős többé. Az AIDS legalább morális kérdés is volt, ez a kór csak a kiismerhetetlenség, a láthatatlan ellenségtől való menekülés kérdése: egyszerűen nem kellene többé kimenni a világba, nem kellene az utakat használni, s mintha még mindig nem vettük volna észre, hogy ez az egész a szemünk láttára vetett véget a posztmodern liberális konzervatív globalizáció társadalmának, az 1989 utáni korszaknak, „a történelem végének". S még mindig azt várjuk, reméljük, ígérjük és kívánjuk, mintha majd őszre minden olyan lenne, mint amilyen volt. *Holott annak a világnak egyszer s mindenkorra vége.* A felelősség helyett úgymond felelősöket keresünk, az összeesküvések fantáziáit elméleteknek hívjuk, s a tagadás lett a politikai ellenállás.

Az AIDS véget vetett a testnedvek ártatlan cseréjének, a Covid a testnedvek szexualitással össze sem függő részét szállta meg, s így foglalta el a testünk. Az AIDS nem a bezárkózás, hanem a hűség tesztje volt, egy addig felette egyszerű világban, melyben a lélek és test érintkezése között nem volt kapcsolat, s akkor hirtelen helyre kellett volna állítani a szerelem egy régi módját: a lélek és a test együttes működését, Istennek tetsző közösségét, de aztán jött a megváltó gyógyszer, s ki-ki tovább élhetett, ahogy addig.

Mit is jelent, hogy ki-ki tudhatta, mi felelünk mind ezért az egészért? Mindenből jel lett, jelentés, s mindannyian okkal mondhattuk, hogy nem, nem, erről szó sem volt, amikor közben úgy használjuk ezt a bolygót, mint egy vacak szállodát, highway melletti motelt valahol a kontinens közepén, ott hagyjuk magunk után a koszt, s jobbára az sem tudjuk, hol álltunk meg.

Hallottuk a híreket, hogy miként tettük tönkre a Földet: klímaváltozás, tengerszintek emelkedése, felgyújtott erdők, kipusztult állatfajok. Az elmúlt hetekben elolvastam újra a könyveket, amelyeket az apám írt, és hol elképedve, hol rémülten láttam, hogy minden úgy történt, ahogy írta, attól félt, amitől félnünk ma nekünk kell. A fogyasztás, mint olvasom egy doktori értekezésben, átformálta s már-már felzabálja a hitet. Közben a hit divatja véget vetett Isten láthatatlanságának és tapasztalatának, olyan dolgokban hisznek nemzedékek, amelyek nevét egy percre sem veszem komolyan, fundamentálisnak nevezett szekták úgy bánnak Isten jóságával, mintha egy vetélkedőn nyerték volna jutalmul az örökkévalóság bizonyosságát.

Mindenki látta, hogy nem kellene fél napot repülnie az ingeinek, hogy valahol kivasalják, míg ő maga egy messzi kontinensen idegen gyermekek testét használta, de mégsem szólt senki semmit. Hagytuk, magunkra hagytuk magunkat. A *Veszedelmes viszonyok* olvasmány volt, éppúgy, mint a *Vonzások és választások,* és ha valaki túl komolyan vett valamit, akkor már ki sem nevették. *Jól megvoltunk a következmények nélküliség társadalmi elitek számára állandóan nyitott, globális vidámparkjában, ki-ki csak álmélkodott, ha valaki nem akarta többé élőlények holttestének darabjait lenyelni, s akkor magyarázhatta, hogy miért is vegán, vagy vega, vagy mit tudom én miféle szekta tagja.* A bűn szemináriumi kérdés lett, vagy épp film, a bűntelenségnek semmi köze nem volt a büntetlenséghez. Az előbbiek olykor egyetemi elő-

adások, templomi együttlétek, istentiszteletek kérdései voltak, ha voltak. Az utóbbi volt társadalmi létünk, az Énünk alapja, a morális meggyőződések relativizálása divat volt, vagy épp evidencia, amint azok hiánya is csak akkor érdekelt bárkit, ha elég teátrális következményekkel járt, azaz alkalmas volt a hírnév lerombolására, hiszen a bűn csak akkor keltette fel a közönség érdeklődését, ha elég teátrális volt. A közönséges emberek számára, akik tehettek bármit, nem emelték fel a nézettségi indexeket és a példányszámokat, nekik maradt a büntethetőség és a büntetlen előélet: a bűn nem volt semmi más, mint a kivételezettség védjegye.

Amúgy: a narrativitás, az anekdotikus szórakoztatás volt a bűnről való nyilvános beszédre tett kísérlet. Ki-ki vidám vagy elrettentő történetekkel felelt történetekre, csattanós válaszokat adott, s elmesélte, mennyire „derűs", hogy ebben a nyugati államban többet költenek valamelyik ásványvízre, mint abban az afrikai országban élelemre, ahol naponta hány ember hal éhen, s negyedannyi pénzből kinek-kinek lenne mit ennie. A szegénységet kínosnak tartjuk, s nem megoldásnak, a forradalmat a kortárs baloldaliak sem veszik komolyan, minden kérdést megoldanak a világrendszer lebontásának közgazdasági sikerekkel kecsegtető üres ígéretével. *Mintha fel sem merült volna, hogy a szegénység nem akadálya a méltóságnak, a tisztességnek, a közösség által megbecsülésnek, az önérzetnek.*

És nem beszéltünk a szegénység, a nyomor és méltóság azonosságának elidegeníthetetlen emberi jogáról. Szodoma és Gomorra két kedves lakópark lett, amelynek pomponlányai és baseballcsapatai egymás ellen lépnek fel, egyetértésben. Azt hittük, hogy a kötelesség nem más, mint derűs erény, igazat mondani annyit tesz, mint megmondani, hány óra van épp, s nem láttuk be, hogy az önismerethez nem a pszichobiznisz terápiái vezetnek, hanem az őszinteség, amely nem választható el az igazság bátorságától.

S most itt van az ítélet ideje.

S ekkor hirtelen felrémlett, hogy épp így történt akkor is, amikor még senki, részben ők maguk sem hitték el, hogy mindazt, amit Hitler és a többi, a fajok közti jóvátehetetlen különbségekbe belebolondult, eszelős idióták mondanak, egyszer végre is fogják hajtani, mert az részben túl volt a fantáziájuk határán, részben technikailag is lehetetlennek tűnt. (Nem nagyon tudok más minősítést használni sem Heydrichre, sem Kaltenbrunnerre, vagy Hans Frankra, Goebbelsre, Himmlerre, Julius Streicherre.) A zsidók nélküli világ megteremtésének ideája amúgy az eugenika, majd az aktív eutanázia programjára épült. A „beteg" németek százezreinek megölése volt az első lépés, amely ugyancsak elgondolhatatlan volt, felfoghatatlan, amely néma tömeggyilkosságnak a Vaterland lakosainak rémült engedetlensége vetett véget.

Addig még soha nem öltek meg ok nélkül annyi millió embert, s nem utaztak ezért annyit, nem utaztatták az elviselhetetlen halálba küldendőket. S amikor mindennek vége lett, a bűn mértékének felméréséhez nem volt meg az igazság bátorsága, amelynek csak hosszú évek után jött el az ideje. Koselleck a Wehrmachtban szolgált, nyilvánvalónak tűnt, hogy a tettesek némaságát értette és írta le. Amit láttak, amit tettek, az mind felismerhetetlenné tette önmagukat, és ez nem ironikus metafora, hanem valóság volt: a nyelv megtagadta az engedelmességet, nem találtak szavakat, mondatokat, nem volt alkalmas a nyelvtan, a hangosan kiejtett szavak, a nyilvános beszéd elképzelhetetlen nehézségeket jelentett. Álltak egymással szemben a felszabadult táborokban, s mindannyian idegenek voltak a maguk számára. A nyelv és a történelem közti szakadék nem pusztán a tetteseket zárta el a szavaiktól, hanem a túlélőket

is, akik ugyan még éltek, de áldozatok is voltak. Azok is hallgattak, nem elszántságból, hanem ugyancsak nem találták a szavakat, s gyakran ők sem ismertek önmagukra.

G. előbb halt meg, mint az apja, aki túlélte a lágert, s megmondta világosan: az MDP nyelvét használta, a newspeak-et, amelynek semmi köze nem volt ahhoz, ami történt velük, s amely lehetővé tette, hogy felejtenie sem kellett, egyszerűen minden kiejtett szó az új világ melletti elkötelezettség volt maga.

S ez a mai nevetséges és akár derűs magány aztán rákényszerített arra, hogy lassan megértsem: bármilyen furcsa, de 2020 tavasza adta meg, hogy elkezdhettem világosan látni, mit jelent egy olyan értelmezhetetlen, értelmetlen és megkerülhetetlen, láthatatlan és jelen lévő, néma és minden esti szélben, hajnali szellőben ott lévő esemény, amelyre nincs válasz, csak a puszta csend: a nyelven túli jelentésekkel, kérdésekkel, problémákkal teli változás. 2020 ugyanis (az idei, a 2021-es év már érdektelen, hiszen ez csupán a cezúra ismétlése) nem volt más, mint egy olyan, megállíthatatlan és kiismerhetetlen, földrajzi, kulturális határokat nem ismerő radikális *átváltozás,* amely pár hét alatt múzeummá változtatta a karantén és a békésnek tűnő viszonyok közti, ártatlan áldozatok tömegeinek halála előtti, pillanatok alatt felidézhetetlenné lett, a szemünk láttára elsüllyedt világot. Mintha Pompeii lett volna a tegnap, megannyi hajdani emberi lény saját szobrává lett, megsemmisült testének, létének öntvényként fennmaradt, újjászületett emléknyoma.

Mintha mindazok, akik nem láthatták egymást, nem találkozhattak azokkal, akikkel odáig békésen sétáltak a budai Táborhegyen vagy Gyomaendrődön, a Körösök partjain, most hirtelen az antik szobrokról készült modern gipszöntvények között találták volna magukat, az emlékeik élessé és mozdulatlanná lettek, a történeti Idő megállt, s ha akartuk, ha nem, be kellett látnunk, a világunk, amelyben gyanútlan örömmel, illetve a rossz közérzet szorongásával éltünk, többé nem lesz ugyanaz, soha nem térhetünk vissza ugyanannak az Időnek a történetébe, amelyben élnünk adatott vagy kellett, mert a járvány valóban nem volt más, mint intelem és büntetés, s mi nem tudtuk, hogy mind bűnösök voltunk, s végképp nem, hogy mit követtünk el.

„Mindenki magában hordja a pestist, mert senki a világon nem érintetlen tőle. És hogy szakadatlanul ügyelnünk kell magunkra, nehogy egy önfeledt pillanatban másnak az arcába leheljük és ráragasszuk a fertőzést. A baktérium a természetes. A többi, az egészség, a tisztesség, vagy ha tetszik, a tisztaság, az akarat következménye, méghozzá a lankadatlan akaraté. A becsületes ember, az, aki úgyszólván senkit sem fertőz, nem más, mint az, akinek a lehető legkevesebb az önfeledt pillanata." (Vargyas Zoltán fordítása.) Az önfeledt pillanatok elvesztésének drámai élménye persze nemcsak *A pestis*ben tűnik fel, hanem Camus megannyi munkájában.

Az önfeledtség, a gyanútlanság kiváltsága igazi ajándék, amelyet akkor kapunk meg, amikor már nincs, és nem is lesz többé. Bármelyikünk megértheti, hogy a varsói, łódźi, vilniusi gettóba zártak az ő elődei is, ha akarja, ha nem.

Walter Genewein osztrák nemzetiszocialista tisztviselő színes fényképeket készített Litzmannstadt (Łódź) gettójának mindennapjairól. Köztük a gyanútlanságot megőrző képek, a mindennapi élet apró jelenetei, három kiskamasz, két fiú, egy lány, rövidnadrágban, sárga csillaggal ingeiken, ruháikon, amint fiatal felnőttnek tűnő nagy kamasz lányt figyelnek, aki Genewein kamerájába néz, az ő kabátján is sárga csillag, kezében a retikülje, fején kalap, te-

kintetében némi szomorúság és önfegyelem, de nem több: sem félelem, sem rettegés, sokkal inkább a lengyel zsidó lány és a megszálló német férfiak egyike közti, nyilvánvalóan helytelen magatartásra történő utalás, az önreflexió kétségtelen ténye. De az a lány, akinek neve talán ott van valamely német névsorban, csak épp nem tudom, valaki beazonosította-e, az a lány rég halott, s nem tudhatta, hogy miféle jövőt szántak neki a fentebb eszelős idiótának nevezett nemzetiszocialista elit vezetői, akik soha nem hallottak sem róla, sem a haláláról, csak épp gondoskodtak arról. Genewein másik képén a fiatal lány már oldottabb, mosolyog is: déltájt van, tűző tavaszi napsütés. *És mégis itt állt.*

2020 nem bűntény volt, s nem tömeggyilkosságok sora. De van egyetlen apróság – túl azon, hogy, nincs mit tagadnom, a majd mindennapos magányos tavaszi futások alatt végig ugyanaz járt a fejemben. A város, az üres építészeti tér ugyanolyan maradt, de elég nyilvánvaló volt, hogy többé semmi sem lesz ugyanolyan, az átváltozás megtörtént, visszavonhatatlanul. Új nemzedékek tanulták meg, hogy mit is jelent az idő története. A kulturális és a tapasztalati emlékezet omlott egymásba. „The Floating Gap: Zwei modi memorandi", írja Jan Assmann, a kommunikatív és a kulturális emlékezet egymásra rakódása, az idő és a technológia és a személyes élmény egymástól mégiscsak elhatárolt világai, itt és most ugyanakkor és ugyanott történtek: a tegnap valóban olyan lett, mint a gipszmúzeum, az életnagyságú, ezeréves távlatokat maguk körül tudó öntvények múzeuma: az érzéki közelség és az időbeli távolság.

A tegnap, ahol éltünk, hirtelen Pompeii lett, kétszáz éves gipszmásolatok: a közvetlenségnek nyoma nem volt, s talán nem is lesz többé. A múlt nem idegen ország csupán: a tapintható közelsége ellenére értelmezést követelő idegen világ lett, ami az otthonunk volt tegnapig. „S mit úgy hívtam: én / az nincsen." (József Attila: *Ki-be ugrál…*) Az Én hermeneutikája elképzelhetetlen annak kontextusai nélkül; konstrukciója soha nem lehet független annak a szemantikai, politikai térnek a sajátosságaitól, amelyben léteznünk adatott, amely most hirtelen, nem kis mértékben követhetetlenül átváltozott, felismerhetetlenné lett, s újraírja az önazonosság és az idegenség fogalmát, azaz gyakorlatát. Amit köztérnek hívunk, olykor a gyanú terepe, amit a köztérben történő eseményekként ismertünk, értettünk, azok jelentős részét óvatossággal kell kezelnünk, ha nem épp eltiltjuk magunkat tőlük.

A most elsüllyedt világunk centrumában az önkifejezés, az önbeteljesítés megfellebbezhetetlensége állt. Takáts József ugyancsak ennek megfelelően lehetett önmagává, kivételes, nagyszerű irodalmárrá, politikai filozófiatörténésszé. És közben semmit sem felejtett el, és semmit sem restellt: „Megismételni a szülők életét – olyan vágy ez, melyet alig tudunk megérteni már az önkifejezés, az önkiteljesítés uralkodó eszménye miatt… Az emlékezés az ismétlődés megszakadásának a jele."

Mindössze leírta. Mindössze pontosan megállapította, hogy mit gondol bármelyikünk életéről. Mindössze arra utalt, hogy a szülők életének (valamikénti) megismétlése nem lehetetlen. S ugyan, mindannyiunk szerencséjére, nem így él, de mindannyiunk számára fontos, amit mérlegelésre érdemesnek tart. Amikor ezt írta, sejtelme sem lehetett arról, hogy jöhet egy olyan kor, amelyben részben kényszer, részben egyszerűen magától értetődő élet lehet az ismétlés, az ismétlődéses variáció, s nem bizonyos, hogy kizárólagos uralkodó eszmény lesz az önkiteljesítés.

Nem tudom, hogy miként lesz, s nem is szeretném, ha ez a szöveg kizárólagos állásfoglalásnak tűnne. Mindössze lehetőségeket mérlegeltem. Mindössze arra vállalkoztam, hogy felbecsüljem sokunk életében az első radikális törést az idő történetében, amikor a sodródó szakadék egyik oldalán maradva vagy átkerülve a másikra egyként szomorúan tekintünk vissza életünkre, egykori önmagunkra, saját magunknak felismerhetetlenné vált idegenek, akikké lettünk.

2021. január 24 – február 6.

Utazás A-ba 8., olaj, vászon, 80×60 cm, 2014.

KOLOZSI ORSOLYA

Az ezerfejű kígyó

BERTA ÁDÁM: A KÍGYÓ FEJE

Cser Kiadó
Budapest, 2020
304 oldal, 3695 Ft

Berta Ádám hatodik kötetének már a borítója is kérdőjelként mered az olvasóra, még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy egy koponyában tekergő kígyót ábrázol. A fenyegető, marásra kész kígyó és az emberi koponya ugyanis a halált és a pusztulást, valamint az erőszakot idézi, asszociációs mezejébe nem igazán fér bele az a babarózsaszín árnyalat, mely a borítót uralja. *A kígyó feje* később sem oldja fel ezt az ellentmondást, sőt, egyre csak növeli az olvasó elbizonytalanodását, kérdéseinek számát. Az első oldalak után úgy tűnik, hogy egy zombiregénybe csöppenünk, és a helyszín egy kis kazak falu lesz, ahol egy titokzatos kripta mélyén 33 mhackay és 66 ubir sírja áll, ezek a lények pedig veszélyt jelentenek a békés kis település lakóira. A vámpír- és zombiregények zsánerei azonban már itt összevegyülnek a maffiózók világával, és a hozzájuk kapcsolódó ironikus társadalomábrázolással. A szálak pedig egyre csak bonyolódnak, mert a kazak falu lakói és asztallapról kokaint szívó maffiavezérek mellett magyar tudós, gyógyszerész és napellenzőkkel üzletelő vállalkozó is megjelenik a színen. A sokszereplős történet egyre abszurdabbá válik, és nehezen látható a narratíva fő csapásiránya. Nagyon erősen jönnek szembe ugyanakkor olyan motívumok (mint a golflabda vagy a sötétpiros galagonyás cukorka), melyek mintha a széttartó, nehezen összeegyeztethető történetelemeket próbálnák metaforikusan összetartani. De ezek vizsgálatába és értelmezésébe éppúgy beletörik a bicskánk, mintha a történetet próbálnánk felgöngyölíteni. Halványan azért kirajzolódik a szüzsé lényege, látható, hogy mindenki a kilencvenkilenc holttesttől próbál szabadulni, de azok rejtélyes módon újra és újra megjelennek a titokzatos kápolna pincéjében.

A második fejezetben aztán szinte teljesen leépülnek a fantasyelemek, és előtérbe lép egy addig mellőzött szereplő, Sanyi, akit egy mindentudó narrátor segítségével mutat be az író. Az életközépi válsággal, feleségétől való elhidegülésével küzdő férfi múltja és jelene tárul fel a könyv legnagyobb ré-

szét kitevő oldalakon, az eddigiekkel ellentétben a realista-minimalista történetmondás eszközeivel. A minimalizmus azonban csak látszólagos, mert bár a narrátor rövid, a hétköznapi nyelvhasználatot idéző mondatokat használ, mégis egy lélektani mélyfúrásnak lehetünk tanúi, mely nem csak a könyv legterjedelmesebb, de legjobban sikerült része is. Berta Ádám írói tudása itt mutatkozik meg leginkább, egzisztenciális válságban vergődő hősének bemutatásakor úgy hoz közel egy életkrízist és az azzal járó belső feszültséget, hogy a magyarázat helyett az ábrázolásra koncentrál. Sanyi magányos hős, aki senkihez nem képes kapcsolódni, munkahelyén és otthonában is el van szigetelődve az emberektől. Sokat töpreng (az omnipotens elbeszélő egész pontos képet fest arról, mi zajlik benne), de gondolatai nem állnak össze rendszerré, nem érti meg önmagát, nem tudja értelmezni helyzetét. Teljesen hiteles és hétköznapi az a mód, ahogyan ez a zárkózott ember saját élethelyzetével és személyiségével birkózik, és végül nem jut sehová. Nem talál kulcsot sem a világhoz, sem önmagához, nincs receptje, nincsenek konzerv-szólamai a „helyes" életre. Egyszerűen csak él és boldogul, ahogy éppen tud. A gondolkodást sok szempontból értelmetlennek találja: „Saját rezignált karaktere arra a felismerésre épül: tök mindegy, elmondja-e, ami nyomasztja, illetőleg foglalkoztatja. Egyszerűbb csendben megvárni, amíg a gondolatai önkéntelenül más tárgyra terelődnek." Sanyi ugyan kontemplatív elme, de nem abban az értelemben, ahogyan például az egzisztencialista francia írók hősei. Az ő gondolatfutamai nem igazán a lét értelmét vagy a végső erkölcsi igazságokat keresik, egyszerűen csak eliramodnak erre-arra. De bármilyen céltalanok, sehová sem tartók ezek a gondolatfoszlányok, mégis rendkívül érzékletes és plasztikus képet rajzolnak erről a férfiról, és társadalmi pozíciótól, nemtől függetlenül az olvasó is könnyen azonosul velük, hiszen legtöbben nem raszkolnyikovi gondolatmeneteket pörgetünk, lehet, hogy csak egy kóbor kutyán vagy a patikában látott szájvízen gondolkodunk. Az erőssége a szövegnek, hogy ezekből a „semmitmondó" kis vázlatokból aztán mégis csak kirajzolódik egy személyiség, méghozzá nagyon is kézzelfoghatóan. Rendkívül hitelesen mutatja be a főhős válságát, szituációkban láttatja ezt az egyre magányosabb, az emberektől és végül önmagától is elidegenedő férfit.

Az, hogy Sanyi, saját életéről elmélkedve nem jut el átfogóbb jelentésekig, az egész kötet szerkezetének alapja is egyben. *A kígyó feje* nem teleologikusan építkező szöveg, melyben egy fő szál alá szerveződnek a mellékszálak, és végül együtt érnek el a végkifejletig. Az alárendelések helyett ez inkább a mellérendelések szövege, ahol sok minden (látszólag teljesen össze nem illő dolog) kerül egyenrangúan egymás mellé, és még a könyv végén sem derül ki, melyik volt tulajdonképpen a fő szál. Mert bármennyire is szeretnénk, és bármennyire is megszoktuk, nincs fő szál, a szöveg ugyanis nem a hagyományos regényszerkezetet és narratív modellt működteti. Bár a cím a kígyó fejére utal, egy vonalszerű valami kezdőpontjára (vagy végpontjára), itt nem találjuk meg a kígyó fejét, mert a szöveg inkább egy ezerfejű, minden irányba tartó szövet, mely szkeccsekből, vázlatos pillanatképekből építkezik. Van itt gyermekrablás, rejtélyes holttestek, kiugrott szerzetes, Thai Chi edzés és mérgezéses gyilkosság, egy-egy apró szállal még össze is függnek ezek a darabok, de egyik sem kerekedik a másik fölé, nem sajátítja ki a végső jelentésképző szerepet. Erre a furcsa, az olvasót is próbára tevő szövegalakító eljárásra utalhat az egyik mottó, a Nádas Pétertől kölcsönzött szövegrészlet: „Egészen váratlan helyen nem a tudásnak, hanem a tudás hiányának lett jelentősége." Mintha éppen a bizonytalanság lenne a szöveg tétje, az európai gondolkodástól oly idegen centrumnélküliség, a megértés lehetetlenségének kézzelfoghatóvá tétele, hogy csak egy pár

órára is, de kibillenjünk megszokott pozíciónkból. Ugyanezt erősíti a szintén mottóként használt Bukowski-idézet is, különösen annak második fele: „óvakodj a gyorsan dicsérőktől / mert dicséret kell nekik cserébe / óvakodj a gyorsan ítélőktől / mert félnek attól, amit nem tudnak.” (Gyukics Gábor fordítása) Lehetséges, hogy a kötet azzal a gyengénkkel szembesít, hogy mindent érteni szeretnénk, nem tudunk megnyugodni a meg-nem-értésben, pedig van, ahol az értelem fénye kevés (például Moby Dick gyomrában, hogy egy másik mottóra is történjen utalás). Ahogy részben ennél a szövegnél is, hiszen hogy mi a lényeg, hol a kígyó feje, nem derül ki. Mindenkinek máshol, nekem például egyértelműen Sanyi válságánál.

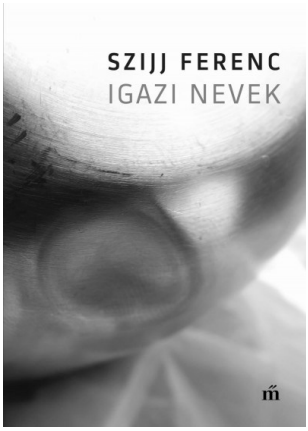

Eltűnt idő nyomában 1. olaj, vászon, 100×70 cm, 2019.

VAJSENBEK PÉTER

Az apropó megvilágítása

SZIJJ FERENC: IGAZI NEVEK

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2019
144 oldal, 2699 Ft

Szijj Ferenc legújabb kötete az elmúlt évek eddig kötetbe nem került (gyakran alkalmi) verseinek gyűjteménye. Legtöbb esetben képzőművészeti ihletettségű, a jelölt képekkel párbeszédet kezdeményező szövegek, amelyek kiállításmegnyitókra, antológiákba készültek. A felhasznált, megemlített képek eljárási módjaikban és témáikban is különbözőek és a poétikai eljárások is változóak A Szijjre jellemző perspektíva és a látás szerepének kiemelése, az abszurd-humoros sűrítési megoldások viszont stilisztikailag összefogják az eltérő szövegeket. Az irodalmi felkérésekből és fordításokból– azaz a nyelvi anyagból dolgozó – versek nem kerülnek különböző ciklusba, mint a képi anyagból dolgozók, ezzel is egymás mellé rendelődnek a művészeti ágakat. Rámutatva arra, hogy a Szijj költészetében megjelenő elbeszélhetőségi, megszólalási nehézségek éppen a képekből, képszerű ábrázolásmódból próbálnak nyelvet, témát meríteni.

A kötet egyik fő tétje a közösség diskurzív alkotásának és megőrzésének, az irodalmi- művészeti háló művekre gyakorolt hatásának bemutatása, megírása. „Nem szeretnék mindenkit látni, / és főleg azt nem szeretném, hogy mindenki / lásson engem. Csak egy képzelt közösséget akarok ebbe a valótlan országba" (*Hármaskép*). Az így felvonultatott közösség pedig nem csak a későbbi filológusok kultúrszociológiai tevékenységét könnyíti meg, hanem bizonyos szempontból kánonképző erejű. Ebben a személyes kánonban a szereplők nemcsak a Szijjre ható képek és szövegek alkotói, hanem azok is, akiknek különböző verseket a szerző ajánlja. Hiszen (hacsak nem a piacra való folytonos írás és szem-előtt-lét szülte a könyv ötletét) a szerző fontosnak és kiadhatónak gondolta az alkalmi verseit, azoknak témáival kiegészítve. Ezzel arra is rámutat, hogy irodalmi munkásságába nemcsak az úgynevezett konceptkötetek férnek bele, hanem az alkalmi versek válogatása is képes koncepciót hordozni. Hiszen az említett szociális hálóra való utalás nemcsak a művészeti közeget és műveket, hanem valós embereket takar. A kötet

egyik kulcsversének tekinthető a válogatás szempontjából a *Látványszöveg*. A szöveg egy röntgenkészülékkel megvilágított könyv képére íródott (*Várnai Gyula: Könyv, 2005–2009, lightbox*), és metaforikusan az a kötetet ihlető, annak témát szolgáltató embereket, műveket, eseményeket világítja meg. A vers felütéséből az álmok összeírásának egy végül kohéziós olvasás igényét nélkülöző, csak gyönyörködtetni kívánó szöveg a vége. „Végül egyetlen lehetőség marad / az írás művészetében: egymásba írni / az álmokat. […] Vesződséges munkánk eredménye / kétségtelenül egy újabb szöveg, / amelyet azonban nem érdemes elolvasni, / mert nincs benne értelem, hanem csak / nézegetni kell, gyönyörködni benne, / […] és hogy bizonyos vonatkozásokban, számos életműködésünkben gépek vagyunk, haszontalan monstrumok."

A visszatérő kérdés, hogy mi teszi emberivé az embert és annak kapcsolatait *(Hármaskép*, *Látványszöveg*, *Nyolc kormozott üveg)*. Erre explicit választ nem kapunk, de mégis a bizonyos képekre való személyes reflexióval és élettöredékekkel bizonyos (ál)identitásokat is létrehoz Szijj *(A képek vigasztalása, Waldsee).* Amelyekkel próbál valamilyen személyes, már-már alanyi kapcsolatot teremteni a képekkel. Ezeknek a személyes fragmentumoknak a lebontása történik az utolsó versben: „Álarcos felvonulást akarnak az ablakom alá, / senki ne tudja, melyik vagyok én" *(Nyolc kormozott üveg).* A kormozott üveg a tisztánlátás nehézségeire utal, az identitások megkülönböztetésének nehézségeire, ami a kötet hátán lévő idézetben is megjelenik. A szövegekben többször is feltűnik a visszatükröződő felületek motívuma (üveg, tükör, folyó), ami a záróversben abszurd-ironikus módon felszámolódik.

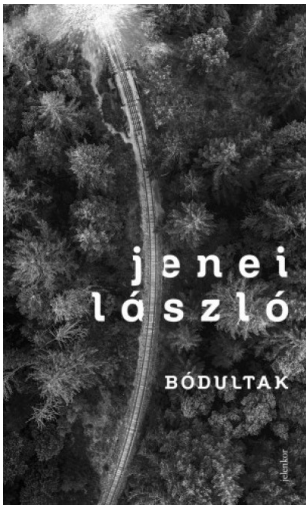
Az *Igazi nevek*, habár nem Szijj Ferenc életművének csúcspontja, kiváló és izgalmas válogatása az elmúlt évek eddig kötetbe nem került verseinek.

KOCSIS LILLA

Tutegal

JENEI LÁSZLÓ: BÓDULTAK

„Az ott kint, hát igen, egy botrányopera. Egy bukott darab."

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2020
288 oldal, 3499 Ft

Jenei László regénye törekvés egy irodalmi összeművészeti alkotás létrehozására, ezúttal az irodalmi műfajok összemosásával és keresztezésével. A szövegben találkozik a történelmi tabló, a krimi, az utaztató és a ponyvaregény, világszínházat teremtve a kiválasztottak köré. Lehetetlen úgy olvasni a szöveget, hogy keressünk folyton kapaszkodókat, melyek segítenek az Európán átszáguldó (vagy áthajózó) eseményeket rendszerbe állítani, és értelmezni azt a gazdag jelképrendszert, amely a háború előtt álló világot a középkori moralitásokból ismert színpadképpé merevíti. A kirakós darabjai még akkor is kínálhatnak feladványokat, amikor a kriminek a végére értünk, a ponyvaregény fordulatait elismeréssel fogadtuk, beláttuk az utaztató regény fejlődési ívét, és elgondolkodtunk a történelmi tabló keserűségén.

1936-ban fiatalok tartanak Európa több sarkából Salzburgba, a fesztiválra, hogy megnézzék Hofmannsthal *Akárki*-jét Max Reinhardt rendezésében. A középkori moralitásokat idéző darab a Salzburgi Ünnepi Játékok ikonikus előadása, azóta is a legendás Reinhardt-rendezésben tekinthető meg. Akárki pedig az a kisember, aki a többiekhez hasonlóan viszi a vállán az emberiség történetét, cimborál az Ördöggel vagy a Mennyei alakokkal, hal meg háborúkban és merényletekben, vagy ér el pillanatnyi dicsőségeket.

A regény Európája tele van Akárkikkel, hétköznapi emberekkel, akik 1936-ban, az Anschluss előestéjén próbálják felemelni az életüket a történelem világszínházához. Bombát robbantanak, vagy épp a robbantást akadályozzák meg, merényleteket szerveznek, titkos gyűléseken vesznek részt. A *Bódultak*ban a történelem ugyanis nem fennkölt, a hősök által befolyásolt magasztos eseménysor, hanem az élet fontos dolgai mellett a háttérben álló mozgalmas kulissza. Szeretni, megcsalatva lenni, szenvedélybetegséggel küzdeni – ezek itt az élet nagy kihívásai, nem a náci Németország és

Ausztria felett érzett aggodalomból fakadó tettek. A *Bódultak* által ismert történelemben nincs homokszem, jelentéktelen szereplő, az életével mindenki hozzájárul az emberiség nagy tablójához, az osztrák hegyek között tanyázó nemzetiszocialisták és a francia kommunista táborban eszmélő magyar fiatalok is. Különösen igaz ez akkor, amikor a regény sejteti a híres szereplők színre lépését: Camus személyisége végigkísér bennünket, hiszen többször tetten érhetőek az egyezések az életrajzzal, és feltűnik Marlene Dietrich is Salzburgban. Dietrich hiába mozisztár, Camus leendő Nobel-díjas, elvegyülnek a kisemberek sokaságában, ahogy Leni Riefenstahl is épp csak a sorok között azonosítható.

Az írás, a nyelv kifejezőereje fontossá válik ebben a közegben. Ahogy Margit kapcsán láthatjuk: „De a közvetlen cselekvésig azért nem menne el, bármiről legyen is szó. Marad a nyelv, neki egyébként is munkaeszköze. Jelentéssel helyettesíti a törekvést." Albert, akinek egyes szám első személyű monológjai külső-belső megfigyelései a világnak, „a többiek előtt az élet nyelvezetét használja, számtalan, cél nélküli, pusztán eligazító, terelő, helyesbítő mondattal. Napjainak moralitás nélküli szakasza azonban a művészeté." Nem csak Albert napjai a művészeté, az irodalom (Goethe, Hofmannsthal, Kleist, Böcklin) a zene (Mozart, Wagner, Strauss), a színház (Reinhardt) és fényképészet (Riefenstahl) mozgatja ezt a világot eszméket hordozva vagy azoktól függetlenedve. Olvasás közben azon kaphatjuk magunkat, hogy nem csupán arra figyelünk, hogy a történet időmozaikjait helyes sorrendbe tegyük, a szereplőket viselkedésükről azonosítsuk, de arra is érzékenyek lehetünk, hol bukkan fel egy-egy rejtett idézet, utalás, véletlen egybeesés. Ébren tartja a regény a gyanakvásunkat, minden alakban sejtünk valakit, ahogy a gyakran enigmatikus mondatokat is ízlelgetjük, hol hallottunk már valami hasonlót. Elgondolkodunk, hogy a XX. századi hőseinkben mi a közös a vaskezű lovag-költővel, Götz von Berlichingennel vagy Don Giovannival, aki Mozart operájában vált halhatatlanná.

A történelmi tablóhoz való hozzájárulás tehát nem jelent feltétlenül hősies helytállást. A történelem és annak alakítói talán sosem voltak még ilyen köznapiak, ilyen Akárkik. Pedig ahányan vannak, annyifélék: Yves, a burzsoából lett kommunista, Albert, az algíri filozófus, Simone, a felesége, István, a magyar színészjelölt, Margit a müncheni magyar egyetemista – csak hogy a legfontosabb szereplőket említsük. Barátság, elvtársiasság, ellenszenv, nehezen rekonstruálható szerelmi viszonyok kötik őket össze, és ezek a viszonyok kuszálódnak az utazás során, földön, vízen és levegőben. Az utazás, a Salzburg felé tartó út minden szereplő számára több helyváltoztatásánál: az Albert személyét megihlető Camus evezős útja nyomán született, országokat átszelő kenus kirándulás, Margit repülőútja vagy István váratlan felbukkanásai viszik a cselekményt a végállomásig. A nagy kenutúra az Inn folyón azonban nemcsak a cselekményt viszi előre, változnak a szereplők is. Titokzatosak, rajongók, és 1936-ban szükségszerűen bódultak, holdkórosak, delíriumban szenvedők attól a polarizált világtól, ami körülveszi őket.

„A hősöknek nincs fantáziájuk" – gondolja Yves, aki a nagypolgárságot hagyja ott a kommunista szervezetért. A regény szereplői nem is klasszikus hősök, olyan egykedvű fatalizmussal élik az életüket, mintha nem a világ készülne összedőlni körülöttük. Az újabb nagy háború előtt a jó és a gonosz vív harcot az emberi lelkekért, és ebben a moralitásban akárki részt vehet. „Tutegal" vonja meg a vállát a tiroli panzió alkalmazottja, akitől Albert eltanulja a mozdulatot. „Mindegy", hogy mire ébred a világ.

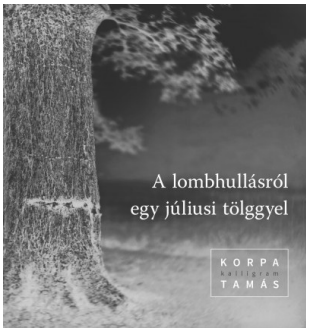
A végállomás az előadásoknak helyet adó salzburgi Dóm tér helyett egy polgárház, ahol akciófilmbe illő jelenetben mentik hőseink a saját és a város fesztiválján részt vevő emberek életét. A regény érzékenyen egyensúlyoz a különböző műfajok között, ami szórakoztatóvá teszi, ezt a történelmi „road romant". „Ő úgy képzeli el az irodalmat, hogy tele van anekdotával." A mindössze pár napot feldolgozó szöveg is inkább pillanatok sorozata, érzések jegyzete, melyek kisebb-nagyobb történéseken keresztül szűrődnek át az olvasóhoz. Ugyanakkor a regény tele van olyan provokatívan metaforikus mondatokkal, amelyek meghökkentik, kizökkentik az olvasót: „minden ember egy kaszárnya, amiben csinált rend uralkodik." Főhőseink életét éppenséggel a rendetlenségen úrrá lévő önfegyelem, a fizikai és szimbolikus határokat átlépő elszántság jellemzi, amely erőt ad a megszokottól való szakításhoz. Így lesz belőlük merénylő, szabotőr, ismeretlenek ágyasa, ahelyett hogy a maradtak volna a polgári jólétet élvező életükben vagy megszokott nyomorúságukban. Mégsem mondhatjuk azt, hogy a történelem az ő nagy kerítőjük, hiszen a közömbösség, amellyel beleavatkoznak, arra vall, hogy az életük feláldozása nem fontosabb dolog, mint egy utazás megszervezése. „Persze, amire készülnek, ellentmond a modern világ minden józan intésének, őrült kihívás" – olvashatjuk Innsbruckról búcsúzva, amikor hajójukat a vízre teszik a Königsee felé. Hogy mi a nagyobb őrület: hajózni a folyón vagy merényletben részt venni, ezt nehéz eldönteni. „Tutegal" – a világ iránti közöny azonban nem olyan nagy, hogy ne lehetne célul kitűzni a megmentését.

„Az ott kint, hát igen, egy botrányopera. Egy bukott darab." A *Bódultak* kísérlet, ahol a történelem egy feszült pillanatában azt figyelhetjük meg, hogy a botrányos emberiség hogyan törekszik a túlélésre. A bukott darab hogyan válik menthetővé egy jó csattanóval. Hogyan egyensúlyoznak az Akárkik a gonosz és a jó között, hogyan őrzik közömbösen a világból azt, ami értékes, akár az életük árán is. Hiszen a moralitás „nem komédia, de nem is tragédia. Akár ez az egész történet…"

KOLOZSI BLANKA

„levélzaj, éber másolás”

KORPA TAMÁS: A LOMBHULLÁSRÓL EGY JÚLIUSI TÖLGGYEL

Kalligram Kiadó
Budapest, 2020
96 oldal, 2990 Ft

Az irodalom- és kultúratudományos diskurzusban hangsúlyos szerepet betöltő biopoétikai irányzat figyelmének és érdeklődésének előterében többek között olyan nyelvi működések megalkotása, feltérképezése és kérdőre vonása áll, amelyek az emberi gondolkodással szoros összefüggésben az életről mint olyanról közvetítenek, illetve hoznak létre valamifajta tudást performatív módon, újragondolva ezáltal élő és élettelen, illetve emberi, állati és növényi hagyományos státuszát, s ezek viszonyait. Ebbe az elméleti horizontba ágyazható be Korpa Tamás harmadik, 2020-ban a Kalligram Kiadó gondozásában megjelent, *A lombhullásról egy júliusi tölggyel* című kötete, amelynek versbeszélője – a tájköltészet hagyományait is gyökeresen újraírva – olyan versnyelvet működtet, amely az egymást átjáró és egymással mellérendelt viszonyban lévő emberi és természeti minőségek párbeszédét teszi valamiképpen hallhatóvá, nyelvileg leírhatóvá. Hogy ebben a költészetben az adatközlőként és beszédpartnerként jelenlévő fák nem válnak az ember tulajdonaként kisajátíthatóvá, s a természet sem díszletként vagy statikus háttérként funkcionál, arról a famentes papírra nyomtatott könyv materialitása is számot ad, miközben a kötet lírai nyelvének anyagi létmódja ugyancsak hangsúlyos szerepet tölt be a versek poétikai és retorikai építkezésében.

Ha formálisan meg is különböztethető egymástól fa és ember, adatközlő és lejegyző, a kötet olvasásának egyik alapvető tapasztalata éppen az, hogy e két dimenzió nem igazán különíthető el egymástól élesen, s nagyon sok esetben már az is nehezen határozható meg, hogy az egyes versekben kinek vagy minek a hangját halljuk, kinek kölcsönöz hangot a versbeszélő. Nem csupán arról van szó ugyanakkor, hogy a személyesség – amely egyúttal a természetben otthonra találó lírai énhez kötődő tájköltészeti hagyomány egy jellegzetes vonása – kiiktatódik, hanem többek között arról is, hogy maga az emberi jelleg legtöbbször hibrid formákban jelenik

meg. A zárt, egységes szubjektum képzete voltaképpen felbomlik ebben a mellérendelt viszonyrendszerben, az emberi tulajdonságok, tárgyak és funkciók leginkább nyomokként válnak az antropomorfizmusokban bővelkedő költői nyelvben a bejárt vidék fáinak és természeti képződményeinek szerves tartozékaivá („tobozokkal dauerolt lomb", „Parkinson-kóros fa", „vajúdó hófelhő", „higgadt fagy", „betört koponyájú diók"), miközben ugyanez a retorikai működés felelős a szubjektum dezantropomorfizációjáért is („omlásveszélyes szájak", „verejték vízrajza homlokunkon", „jegenyealkatú fiatalember", „tűlevelű cselédlány", „fürtökben lógó fülkagylók").

A kötetben mindemellett alapvető feszültséget eredményez az a tény, hogy az emberi nyelven artikulálódó versbeszéd eredendően humán jelleget ölt a hangkölcsönzés alakzatában, s a környezet megszólaltatásában központi szerepet játszó percepció jellegzetesen emberi karaktere sem függeszthető fel ebben a folyamatban: hogy emberi szem tekint körbe e vidéken („kis optikai szoba, az arcod"), s az ember bőre érintkezik e természeti képződményekkel („a lényeg a bőrkontaktus a földdel"), a kötet egészében termékeny kiindulópontot jelent a költői nyelv működése szempontjából. Az ember tehát legfőképpen érzékszerveivel van jelen az újra és újra bejárt vidéken, tekintetét hordozza körbe az ismerősségében is idegen erdőben, s minthogy képtelen a fák bőre alá bújni és érzékeikkel tapasztalni meg a világot, a hallgatásban, illetve hallgatózásban jelöli ki szerepét a növényi létformákhoz való közelítésben, s ezeket a mozgásokat, illetve érintkezéseket, találkozásokat tapogatja le, hozza létre és ismétli meg nyelvileg. A testi és nyelvi tapasztalattá váló idegenség ráadásul az én és a saját vonatkozásában is megnyilvánul, az önmagába zárt, biztos középponttal rendelkező szubjektum helyett a testben detektálható én egy ismeretlen Másikká, az éntől belülről leválaszthatóvá és így nyelvileg megszólíthatóvá válik („rakódj le lépéseid alján. de ne pihenj a talpadban valahol.", „összerázkódik benned valaki. körülnézel, látta-e valaki."). A testi érzékelés korlátjainak megtapasztalásából adódóan nagyon gyakran az érzékszervek éntől való leválasztásának szükségszerű imperatívusza is megfogalmazódik, felidézve Nietzsche kopott metaforáinak képét az emberi érzékszervek vonatkozásában („de most hagyd le magadtól a füled, és engedd, hogy megkeményedjenek a dobhártyáid, és agyonhallgatott héjakként hulljanak a lábad elé."), miközben éppen a korlátozottság belátása képes termékeny módon működtetni e végletekig feszített és érzéki versnyelvet („a lépések pontatlanok, tehát használhatók valamire.").

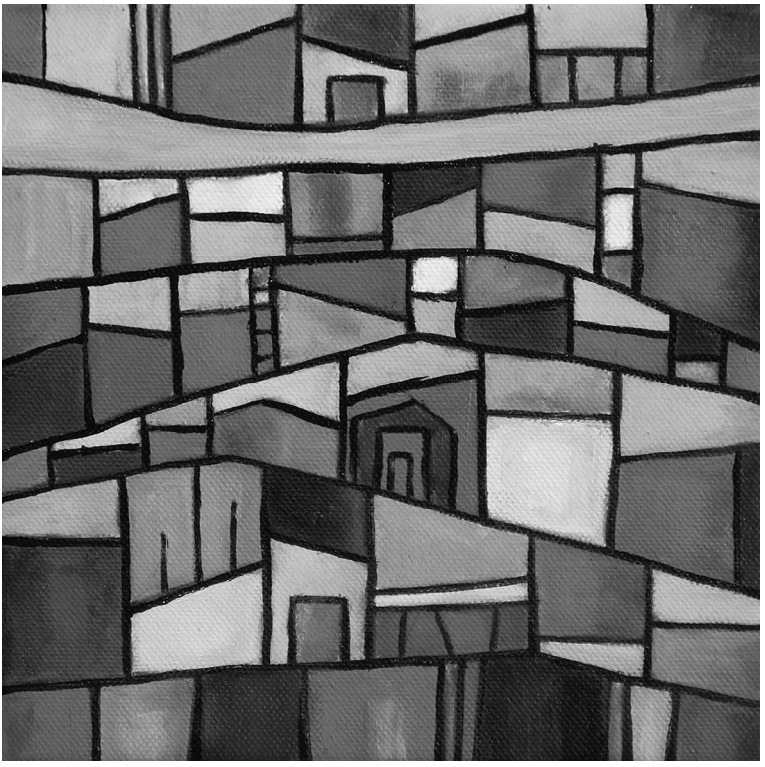
A szerző korábbi köteteihez hasonlóan *A lombhullásról egy júliusi tölggyel* is meglehetősen érzékeny a különféle hangjelenségekre és azok összegyűjtésének, illetve versbe gyúrásának lehetőségfeltételeire. Nemcsak a nyelvi megalkotás, illetve a környezet emberi nyelven történő megszólaltatása kerül azonban előtérbe, hanem maga a hang médiuma, materiális létmódja, s az a szempont, hogy a hangadásra vagy zajkeltésre képes létformák által keltett hangok és zajok közege minden esetben megegyezik, a levegő az, amely teret ad a megszólalásnak, és lehetővé teszi a hallást, s így bizonyos módon megszünteti az éles határt az artikulált emberi beszéd és a természet hangjai, zajai között, homogénné téve ilyen módon a levegőben fennakadó hangok együttes jelenlétét. A természet belső mozgásai és spontán önszerveződése révén keletkező hangok – mint például a levélzaj, a patak csobogása vagy az ágak neszezése – implikálják az ember számára a környezettel való párbeszédet, miközben a hallás és a hangoknak vagy zajoknak való értelemtulajdonítás – minthogy a jelentéssel bíró hangok és az értelmet mellőző zajok megkülönböztethetősége is alapvető kérdés („örökös fordí-

tásban, / vízről jégre, jégről vízre, a megszólalásig hasonlón, de csak addig") – nem válik elsődleges, illetve megkérdőjelezhetetlen megismerési móddá. Azok a belső, nyelvileg megképződő mozgások válnak ehelyett fontossá, amelyek e kihallgatás vagy még inkább ráhallgatás során, a környezetével társias, mellérendelt viszonyban lévő emberi versbeszélőben keletkeznek és artikulálódnak. S miközben az erdőben járó ember egy diktafon segítségével le is választja a természetről annak hangjait, hogy összegyűjtse és rögzíthetővé, tárolhatóvá, s később, a hang eredeti forrásának távollétében is előhívhatóvá tegye azokat, az emberi hang leválaszthatósága mellett („felemeli a hangját, és odébb tolja", „a hangját maga előtt tolja"), arról is számot ad e nyelvi működés, hogy az emberhez sem csupán a tagolt beszéd hangjai kötődnek, hanem egyúttal azok a zajok is, amelyeket kizárólag közvetlen környezete képes megszólaltatni, kihangosítani („lépéseiket szinkronizálja a kavicságy").

Az a szempont is előtérbe kerül egyúttal a kötet verseiben, hogy sajátos materialitása révén maga a levegő és a víz is képes az emberi hang hordozójává, illetve tárolójává válni („egy napokkal ezelőtti sóhaj mostanában ideérő szelénél nem ismerek szívszorítóbb csapdát", „ismerős rádióadás szól a közelben. / egy régtől özvegy meggyfa lombja ejtette foglyul", „a patak évtizedekig tárol minden hangos szót."), nem beszélve a kérdéskörnek azon aspektusáról, hogy az emberi kultúrában a művészi megszólalás materiális alapját eredendően a természettel való keveredés hozta létre („időnként beleaprítok egy kupac kéziratot is, saját hangomat.", „a lámpaoltás előtt kifent grafitceruza. csordultig mondanivalóval", „hársfa, hársfa (…), / eltűnt a beszédükből valami. / hárfa, hárfa, ismételgették"). Amellett tehát, hogy az embert szükségszerűen elkísérik a természetbe a tőle csaknem elkülöníthetetlen különféle eszközök, illetve tárgyi tartozékok és így a lírai nyelvben létesülő hibrid minőségeknek is óhatatlan összetevője lesz a gépi, tárgyi elem („feszített víztükör egy talpas kristálypohárban", „rám fonódott hűséges borostyánfűzőmmel", „a gyökerek földbe süllyesztett abroncsos szoknyájáig lesugároz az / elengedés"), fontos szerepet játszanak a lírai gondolkodásban és megismerésben a fákból készült tárgyakkal való találkozások is, amely tárgyak a növényi létforma egy merőben más jellegéről és tapasztalatáról tanúskodnak („egy fiatalon elhunyt bükk önéletírását olvasod, / az éjjeliszekrényét", „de láttál már jégesőben végrendelkező fát, amint vezérágait / összekulcsolva facsarni kezdi lombját? / papírod legyen."). A kötetben fellelhető hibrid minőségek tehát nem csupán az emberi, állati és növényi létformák, illetve tárgyi tartozékok keveredésében figyelhetők meg, hanem natúra és kultúra elválaszthatatlanságának vonatkozásában is, amit a versekben működtetett lírai nyelv (meta)poétikai tudatossága és a dolgok anyagiságára való érzékenysége folyamatosan érzékeltet.

E kevert minőség fontos összetevője lesz ugyanakkor az ismerősségében is idegen, illetve idegenségében is ismerős erdőben megjelenő természetfeletti is. A nyelvileg konstruálódó vidék bibliai képekkel telítődik („és eljön a feltámadás napja", „macskakövenként szedték fel a damaszkuszi utat", „a lombok színeváltozása", „a fűrészpor, ami a tudás fájából megmaradt"), amelyek a Pilinszky *Apokrif*jében megjelenő ember utáni világ atmoszféráját is e poétikai építkezés konstitutív jegyévé teszik, miközben a versekben többszörösen visszatérő, letört szárnyú, megbilincselt angyal, kinek cérnavékonnyá váló glóriáján számolni lehet az évgyűrűket, ugyancsak magával hozza a halál, a pusztulás, a hiány és az erózió tényét a fűrészzajtól hangos erdőbe („eljön a tönkkiszedő, itt van, finomszemű láncot akaszt ránk, / kirántja a gyökérköldökzsinórokat a földből."). Abba az erdőbe, amelynek éppen élő, lélegző, szüntelenül mozgásban lévő és e mozgások révén önmagából hangokat kibocsátó jelenléte teszi le-

hetővé az emberi versbeszélő számára a társlétezőként tételezett természeti létformákkal való párbeszédet, tovább árnyalva ilyen módon azt a kérdést is, hogy mely létező kölcsönöz a másiknak hangot, mi biztosítja a lombhullásról való beszéd, s egyáltalán, a megszólalás és megszólítás lehetőségét. Egy olyan erdőbe vezeti be az olvasót Korpa Tamás legújabb kötetével, amelynek nevekkel és koordinátákkal jelölt volta is e táj referencialitását és realitását hangsúlyozza, s amely realitás és világtapasztalat ugyanakkor emberi érzékszervekkel vagy az emberi nyelv közvetítésében szükségszerűen megragadhatatlan. Ez a belátás azonban nem zsákutcát eredményez, hanem a növényi létezőkkel való párbeszéd lehetőségének újragondolását, s annak körüljárását, hogy az ember korlátozott nyelvi és érzékszervi lehetőségeivel hogyan közelíthet mégis (és éppen ezek révén) e tőle eltérő, ám vele szorosan összefonódó, gondolkodásában és nyelvében is gyökeret eresztő természeti létformákhoz.

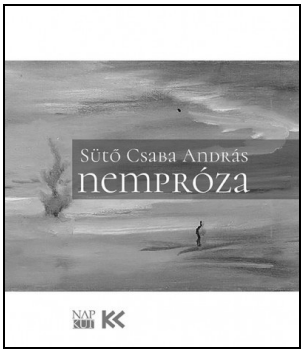

Létrák az erdőben 28. olaj, vászon, 20×20 cm, 2019.

PATAKY ADRIENN

Biosz és logosz*

SÜTŐ CSABA ANDRÁS: NEMPRÓZA

Kalota Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó Budapest, 2019 100 oldal, 1990 Ft

Sütő Csaba András verseskötete olyan szerzőé, aki nemcsak a „városi" (egyetem/munkahely), de a „falusi" (vidék/otthon) élettel is közeli viszonyt ápol: az alig ezer fős Nagybajcs és környéke mint helyszín a kötet szerves részévé válik, ahogy a szigetközi nyelvjárás is. A *Nempróza* ekképp a kultúra-natúra együttes ábrázolási lehetőségének kísérleti produktuma, amelyben a természetközeliség, a földművelés mellett ott a „nyelvművelés" is. A kötetet olvasva az immateriális anyag megformázásának mint folyamatnak a részeseivé válhatunk, annak minden nehézkedését, alakulását-elegyedését megtapasztalva. Épp ez – a nyelvi és fogalmi fluktuáció – lehet az (egyik) oka ugyanakkor annak, hogy némely kritika elmarasztalta a könyvet (lásd túlburjánzó képek, össze nem illő szavak, műviség, „tájidegen" kifejezések). Ha ezt megfordítjuk, vagyis nem preskriptív elvárási horizontból vizsgálódunk, akkor viszont úgy találhatjuk, hogy a határokat feszegető, nyelvkereső attitűd miatt szerepelnek a kötetben a fentiek, például a különböző lektusok (lásd *bebaszcsizik, posztol, feeling* vs *valamék, pertli, iperkedik*).

A *Nempróza* nem adja könnyen magát, mint a kötet leírása is rámutat: „tudatában önnön kiszolgáltatottságuknak, esetlegességüknek egyre tömörebbé, szikárabbá váltak" a versek (a tömörítés csúcsa a *földfogyatkozás* zárlata: „gyöngyantilop / pengevillanás / marokra zárul / száraz arccal / dermedt kékvászon / fehér fodor / korong ecset / mákfejek zörgő mákfejek / a lábos forrponton / tejzaklatás / születő szájüregcsönd"). Amit *A meredek út*ról (2007) írt egykor Prágai Tamás, az jelen könyvre is igaz: „együtt kell munkálkodni vele." A kötet- és verscím is Prágai fülszövegéből ihletődhetett*:* „A közlés feláldozása, de nem oktalanul, és nem is ok nélkül. Nem-próza? A nem-próza maga az elmozdulás. Nem közlés, nem kijelentés, nem ítélet. Közelítés a nyelv felé, a közléstől

* A szöveg a Biopoétika a 20–21. századi magyar irodalomban (NKFIH K 132113) című OTKA-projekt keretében készült.

távolodóban. […] A nem-próza a saját formája felé nehézkedik". A kockázatos nehézkedés e könyvben is folytatódik, jellemzőek a mellérendelő, nominatív mondatszerkezetek, az alliteráció, a halmozás vagy az iteráció. A *Nempróza* strofikus, de tömbszerű verseket is tartalmaz, s váltakoztatja az inkább narratív, prózai, illetve a líraibb, ritmikusabb darabokat. A kötet ötvennyolc szövege három ciklusba rendeződik, az elsőben *(Babilongolyó)* található a versek fele, a többi a másik két ciklusban *(Földfogyatkozás, Centurio)*, amelyek egy-egy nagyobb alciklust is magukban foglalnak: előbbi a *Pepsi*t, utóbbi a *Centurio*t.

Megidéződik a gyerekkor naiv és titokzatos világa, nemcsak jóleső nosztalgiával, olykor „rossz emlék magja sarjad. levente, boforc, stuka." A jelenből visszatekintve állandó bontási-építési folyamatok tanúivá válhatunk: új konstrukció épül régi alapokra, nem csak új összetevőkből („errefelé sosem tudni, mi hány éves, a bontott anyagnak párja nincs"). A fizikai keretet elsősorban a Duna által határolt Szigetköz jelenti, ez az (újra megtalált) otthon, a gyerekkor színtere, az emlékek helye. A folyó mint áramló víz – ősi megújulás/beavatás-szimbólum – visszatérést nyújt egy régmúlt világba. Ütemes folyása lassulásra, nyugalomra int: ízlelgessük a szavakat, a tájat és a nyelvi-természeti összefüggéseket. Az intaktnak nem mondható, rendre fel- és eltűnő lírai beszélő visszatér az „ősihez": városból falura, panelból kertes házba („gyufásdobozország két nap alatt elengedte lányát és fiát" – *rigli, 3.*), kultúrából egyre inkább a natúrába – keresve, miként lehetne nyelvileg rögzíteni ezt a mozgást. Az *első* című kezdővers helyzetjelentés, amelyben egy rövid életkép révén rögtön megismerjük az őslakos és a beköltöző viszonyát: „(vettem szódát betét nélkül nagy dolog / mondták nincs láttam van / mondtam ha van kérek azt mondták / idegennek nem adnak / mondtam vagy nagyon hangosan gondoltam / én nem vagyok idegen)".

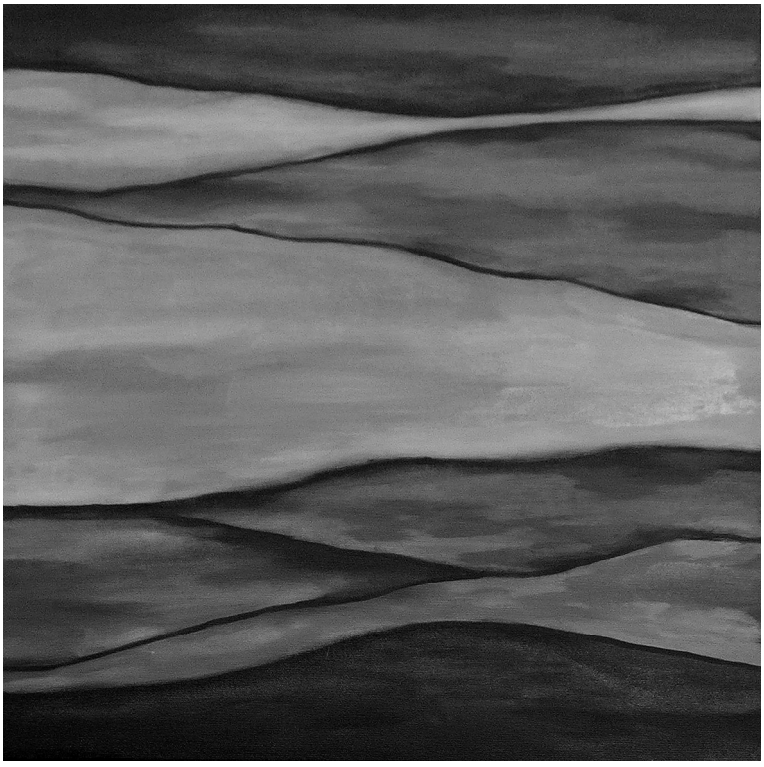
A nyelvi elemekkel lassan belakhatóvá tett terület megszólal: a korábban passzívnak tűnő természet a megfigyelés aktusa, a nézői tekintet révén aktívvá válik: hat az identitásra és a nyelvre. A kötet úgy mutatja meg az ártéri mikrokörnyezet szociokulturális sajátosságait és a benne élő embert, hogy utóbbi természetes része az előbbinek. Jakob von Uexküll (németészt biológus) *Umwelt*-fogalma juthat eszünkbe, amely arra a környezetre vonatkozik, amelyet egy állat felruház jelentéssel, amelyre reagál, s amely által integrálódik a világba. Tulajdonképpen ez, az ösztönös-biológiai késztetés, a csendes, alapos megfigyelés válik cselekvéssé a kötetben.

Az ábrázolt vidék és a nyelv a múlt zárvány-jellegű maradékának tűnik (mint egy víz alá került ártér), de kiegészül mai tapasztalatokkal. A nyelvi heterogenitásnak, s főként a dialektusnak jelentős szerepe van a szövegtérben, a költözés egyik fontos eszköze a nyugat-dunántúli nyelvjárás (legalább részleges) elsajátítása: beilleszkedni kizárólag az ott élők nyelvén keresztül lehetséges, amelyhez már a nyitódarabban igyekszik adaptálódni a lírai beszélő („eparancsujják a szemőcsöket" – *első*).

Számos versben, az anyagiság és az anyagtalan (nyelvileg) megfoghatóvá formázási vágya inszcenírozódik, például a halmazállapotváltozások révén: „a hold / monolitja megfolyik"; „egy pohár víz az asztalon / az udvaron egy vagon fény"; „a töpörtyű kockazsírja az asztal fölött szeletel". A fiziológiai és a technológiai eltérése/kettőssége szintén elemezhető volna, akár a korporális metaforák révén a *mérnök*ben: „nincs csak egy szerv / működik funkcionál / életben tart / a szívnek háza van / alakja a holdnak / a vérnek színe / útja ömlése csobogása / pumpál nyomja körbe / cserepesre szárad / a sebet hizlaló / parton a vérpala". A *Nempróz*ában reflektált a líraiság, a nyelv: „megrázza magát, lepotyognak róla a toposzok";

„horganyzott, jelentsen bármit is"; „levelek ereik teljében"; „egyáltalán nem keresett szavak" stb. További poétikai eszközként tipográfiai vagy ritmikai játék is található – igaz, elvétve – a *Nemprózá*ban: „és bÉcYkE béCike nemkülönben B-la" *(metrik a gardenben),* „vumpururum vumpp pu rum rurum" *(a tény, hogy jönnek).* Megidéződik egy pillanatra az avantgárd is, konkrét intertextus által, e Kassák-parafrázisban: „szép, vérszínű virágot könnyeznek a kandiszemű rózsák" *(jövünk).* Az eredetiben: „szép vérszinű virágot könnyeztek a kandi szemű házak" *(„Éposz Wagner maszkjában" című könyvemből)*. Az utolsó lapokon derül csak ki, honnan származik a kötetcím, ekkorra a mozaik összeáll („rög a röghöz tömb a tömbhöz […] vágás a vágathoz talál"): egy John Ashbery-parafrázisból, a címadó *nemprózá*ból.

A *Nempróza* biosz ('élet') és logosz ('beszéd, szó, ész') kettősére épül tehát, vagyis biológiai-természeti (natúra), illetve nyelvi-gondolkodásbeli (kultúra) tényezőkre. A kötet tétje maga a keresés: miként nyílhat mód egyensúlyba hozni ezt a két, látszólag széttartó fogalmat. A 2021-ben megjelenő újabb kötet *(Jönnek a házak)* főként a *Nempróza* építő-rendező vonalát viszi majd tovább, a természeti és az épített terek viszonyára koncentrálva.

Utazás A-ba 30. olaj, vászon, 50×50 cm, 2019

PUSZTAI VIRÁG

Az értékadó jelentés

MÁTÉ ZSUZSANNA: „AZ AESTHETICUM VIZSGÁLATÁNAK CÉLJA TEHÁT AZ ÉRTÉKADÓ JELENTÉS FELKUTATÁSA”

Pro Philosophia Kiadó, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány Kolozsvár – Szeged, 2019 244 oldal

Újabb kötettel bővült *A magyar nyelvű filozófiai irodalom forrásai* című könyvsorozat, melynek darabjai kolozsvári–szegedi együttműködésben, a Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány gondozásában, a Pro Philosophia Kiadónál jelennek meg, Laczkó Sándor és Tonk Márton sorozatszerkesztésében. A 17. kötet magyar esztétikatörténeti és esztétikai tanulmányokat tartalmaz, Máté Zsuzsanna Madách-díjas esztéta, esztétikatörténész és irodalomtörténész, az SZTE JGYPK Művészeti Intézetének habilitált tanára tollából.

A tanulmányok középpontjában álló esztéták, illetve esztétikát is művelő gondolkodók nagy részének munkássága valamilyen módon köthető Szegedhez vagy Kolozsvárhoz, ám a közöttük lévő kapcsolódás messze nem merül ki ennyiben. A szerző korábban valamennyiük elméleteivel foglalkozott már egy-egy önálló könyv formájában (a jelenlegi a 10. könyve, a korábbiak az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtárában olvashatóak), és minden bizonnyal nem véletlenül kerültek vizsgálódásainak homlokterébe éppen ők. Noha valamennyien az egyéni élmény és az abszolút, egyetemes, örök emberi értékek összekapcsolódásában látják az esztétikum valódi megtestesülését, bölcseletük méltatlanul kevés figyelmet kapott a XX. század folyamán, a szerző szavaival élve: évtizedekre „hatástörténeti űrbe” kerültek.

De lássuk, kik Máté Zsuzsanna „kedves hősei”, akiket megidéz új könyve lapjain. A tanulmánykötet két nagy részből áll. Az első magyar esztétikatörténeti tanulmányokat tartalmaz Palágyi Menyhért, Fülep Lajos, Pauler Ákos, Málnási Bartók György és Sík Sándor munkásságához kapcsolódóan. E bölcselők a szerző történeti kutatómunkájának időintervallumát és egyben irányultságát is jelzik, ugyanis Máté Zsuzsanna a XIX. század végének és a XX. század első felének magyar esztétika-, művészet- és művészetfilozófia-történetével foglalkozik. (A jelenlegi kötetben ugyan nem szerepel, de

a fenti névsor a fiatal Lukács Györggyel lenne még kiegészíthető, hiszen a szerző az ő művészetfilozófiai és axiológiai munkáit is elemzésnek vetette alá, például *Premodern és modern határán* című, komparatisztikai tanulmányában, mely a Szabó Tibor által szerkesztett, *Lukács és a modernitás. Lukács az európai gondolkodás történetében* című tanulmánykötetben jelent meg.)

Az első két tanulmány révén az olvasó előtt kibontakozik Palágyi Menyhért esztétikafelfogása, aki nagy jelentőséget tulajdonít az egyéni élettapasztalatoknak, ugyanakkor (többek között a madáchi főművet elsőként elemezve) rámutat annak fontosságára, hogy saját lényünket képesek legyünk kivetíteni a világtörténelembe, összekapcsolva az egyénit egy univerzális emberi minőséggel. A harmadik tanulmány a művészetfilozófus Fülep Lajos reformációról írt, eddig teljességgel elfeledett tanulmányait állítja a középpontba, rámutatva téziseinek máig ható érvényességére.

A negyedik, komparatisztikai tanulmány pedig Pauler Ákos esztétikáját ismerteti meg az olvasóval, a kortárs Sík Sándor-i esztétikával való összehasonlításban, egyben felfedve az esztétikai paradigmaváltás fordulópontjait a XX. század első felében.

Ismert egyetemtörténeti tény, hogy a százéves trianoni döntés következményeképpen a megszüntetett kolozsvári egyetem törvény szerinti jogutódja a szegedi egyetem lett. 1921-től a kolozsvári egyetem tanára, Málnási Bartók György itt kapott megbízatást a Filozófiai Intézet létrehozására, melynek vezetője volt 1940 októberéig, számos más egyetemi funkciót is betöltve. A filozófus professzor – akinek a nevét viseli ma a szegedi BTK Filozófia Doktori Iskolája (melynek egyébként a szerző törzstagja és témavezetője) – szintén értékdiszciplínaként tekintett az esztétikára, ahogyan az a kötet címét adó idézetből is kiviláglik. Érdemtelenül elfelejtett esztétikafelfogásának elemzése során Máté Zsuzsanna arra is felhívja a figyelmünket, hogy „a filozófiát rendszerként értelmező alapműveiből egy olyan felfogás körvonalazódik, mely értékkaotikus korunkban akár meggondolandó is lehet." E szelíd figyelemfelhívás azonban a kötetben említett valamennyi életműre vonatkozhat, hisz e pályák nem csupán esztétikatörténeti szempontból érdekesek, de a ma műélvezőjét is orientálhatják befogadói tevékenységében. Erről tökéletesen megbizonyosodhatunk a fejezet utolsó tanulmányából is, amely Sík Sándor – több vonatkozásban ma is érvényes megállapításokkal bíró – Ady-képét mutatja be.

A kötet második része olyan esztétikai tanulmányokat tartalmaz, melyek célja – illeszkedve a szerző három évtizedre visszanyúló kutatómunkájához – az esztétikum sajátosságainak feltárása a művészetben, az esztétikai élmény és hatás mibenlétének és működésének vizsgálata, valamint a filozofikum és esztétikum kölcsönviszonyának vizsgálata. Az esztétikum értékadó jelentésének feltárása köti össze a fejezet első három tanulmányát, Madách Imre *Az ember tragédiájá*nak valamely kiemelt szempontú elemzése révén. A *Tragédia* bizalom-kérdéskörének ma is megfontolandó jelentésrétegeket hordozó elemzése után több, eddig fel nem tárt párhuzamot von Dante *Commediá*ja és Madách *Tragédiá*ja között. Majd elméletképző szándékkal, az intermedialitás hermeneutikai sajátosságait deríti fel Jankovics Marcell *Az ember tragédiája* c. rajzfilm-adaptációjában. A szerző mindhárom tanulmányának gondolatmenete szervesen illeszkedik a 2018-ban, a Madách Irodalmi Társaságnál megjelent *Filozofikum és esztétikum kölcsönviszonyáról – kiemelten a madáchi életműben* című nagymonográfiájához. Ahogy Mészáros András, a pozsonyi egyetem filozófus és irodalomprofesszora megjegyzi a kötet ajánlószövegében: „Máté Zsuzsanna az egyik legjelentősebb Madách-szak-

értő, tehát a könyvnek ez a passzusa is rengeteg olyan inspiráló gondolatot tartalmaz, amely egyaránt érinti a filozófia-, az esztétika-, és az irodalomtörténetet is."

Kass János születésének 90. évfordulója alkalmából íródott a *Dialógus a művészről és a művészetről* című tanulmány, a következő pedig Weöres Sándor „verssé vált idő-filozófiáját", az irodalmi beszédmódba rejtett filozofikumot fedi fel. A kötet *A művész és a tudós kreativitása Csíkszentmihályi Mihály és Arthur Koestler szerint* című írással zárul. A szerző a két magyar származású tudós más nézőpontú és terminológiájú, mégis egymásra épülő, és az alkotófolyamatot is fókuszba állító teóriájának sajátosságait elemzi, ugyanakkor hangsúlyozza a hazánkban kellő figyelmet nem kapott koestleri kreativitás-koncepció eredetiségét és organikus szerepét a kreativitás-koncepciók kontextusában.

A tanulmányok 2014 és 2019 között keletkeztek, a szerző több mint félszáz írásából válogatva kerültek a kötetbe. Korábban a *Magyar Művészet* folyóirat 3 különböző számában, a Vigiliában, a vajdasági Létünkben, a szegedi Tiszatájban, az SZTE JGYPK tudományos folyóiratában, a Docerében, a Madách Irodalmi Társaság szimpóziumköteteinek egyikében, a *Lábjegyzetek Platónhoz* c. konferenciasorozat egy kötetében, az Újvidéki Egyetem Tanulmányok c. periodikájában, a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem *Reformáció 500* c. tanulmánykötetében és az MTA Filozófiai Intézet Pauler Ákos filozófiájával foglalkozó tanulmánykötetének hasábjain láttak napvilágot.

A szerző az előszóban fogalmazza meg azt a szándékát, hogy a kötetben – a múlt és jelen esztétikai gondolkodásának horizont-összeolvadásában – egyfajta filozofikus dialógust bontakoztasson ki az alkotók és a „professzionális" befogadók, vagyis az esztéták, művészetfilozófusok között, a művészet és az irodalom milyenségéről és értékeiről. És valóban: a kötet olvasója nagyívű gondolkodók, művészek és költők izgalmas párbeszédébe kapcsolódhat be, támpontokat kapva saját befogadói attitűdjének kialakításához.

WEHNER TIBOR

A torzók rejtelmes épülése

KAMMERLOHR-KOVÁTS LÁSZLÓ FESTŐMŰVÉSZ ALKOTÁSAI

Kammerlohr-Kováts László festőművész alkotásain nem nyílik tér a részletezésnek, nem tárul fel a képsík az aprólékos festői matatásoknak, a technikai bravúrok előadásának, a kidolgozás virtuozitásának. Minden megjelenő motívum főmotívum – amely a „városképeknél" akár lehet megsokszorozottan megidézett, variatív is –, s minden vagy túlhevült, expresszív izzású, vagy hűvös, tárgyszerű szemlélettel higgadt geometrikus rendbe foglalt, domináns képelem. Művein nincs a tradicionális képalkotó elvek szellemében alkalmazott háttér, és (ebből következően) nincs közép- és előtér sem, nincs viszonyítási lehetőségeket megnyitó horizont – vagyis nyoma sincs a heroikus festői küzdelemnek a perspektivikus illuzionizmussal, mert a bölcs alkotói belátás szerint a képfelület, a képsík már maga is illúzió: látszólag szabadon, viszonylag korlátozásoktól mentesen birtokba vehető kétdimenziós terrénum. Potenciális fókuszpont-tárház.

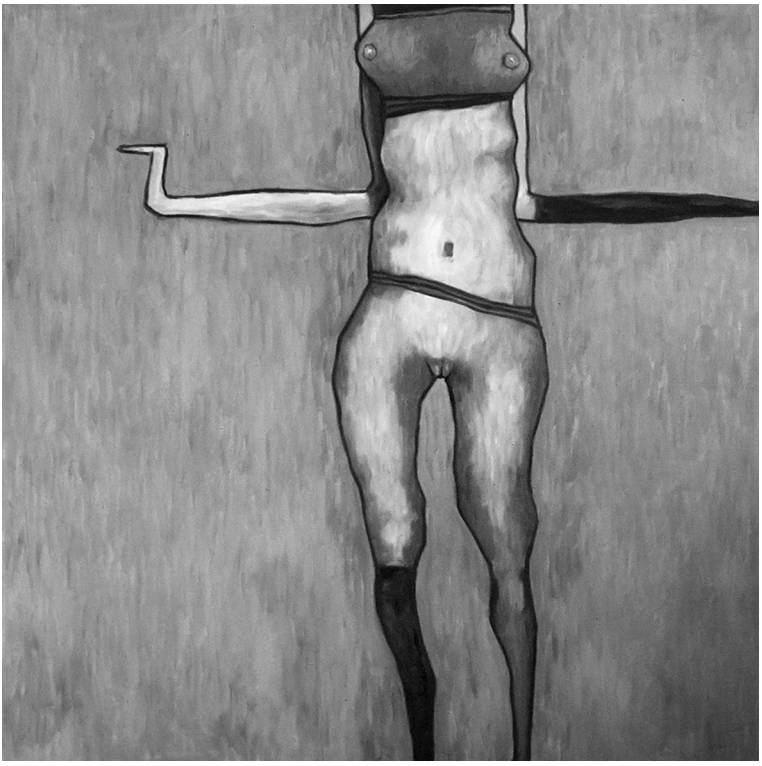
E napjainkra a jelenkori művészet alkotóinak középgenerációjához az évek könyörtelen pergése következtében csatlakozott festő a közép-dunántúli (festői szépségű) kisváros, Tata szülötteként (1975) – miután tatai, szegedi és budapesti szakkörökben kezdte meg felkészülését – a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán matematika–rajz, majd latin–rajz szakon végezte tanulmányait. Szegedről Budapestre vitt az útja, ahol az időközben egyetemmé vált Magyar Képzőművészeti Főiskola képgrafika szakán 1997 és 2002 között Kocsis Imre és Eszik Alajos tanítványa volt. A grafikai munkák megalkotása, az egyedi és sokszorosító grafikai technikák alkalmazása csupán tanulmányainak lezárulásáig volt jellemző munkálkodására, mert az ezredforduló éveit követően érdeklődése fokozatosan a festészet felé fordult, s kezdetben vegyes technikával, majd később a tiszta festői eljárásokkal készült kompozíciókkal jelentkezett a kiállításokon, a szülőváros és a Komárom-Esztergom megye művészeti fórumai által rendezett tárlatokon, de önálló kollekciókkal bemutatkozott több tatai fellépés mellett 2008-ban Budapesten és Szegeden (a Grand Caféban) is.

Az új évezred első évszázadának második évtizedében született Kammerlohr-művek olajjal vászonra és akril festékkel kartonra festett, kisméretű (20x20 cm-es) és középméretű (70x100; 60x80 cm-es) figuratív és absztrakt kompozíciók. A két egységre bomló, eltérő nyelvezettel interpretált képegyüttest a kolorit avatja egységessé: az izzó vörösök, a felgyúló okkerek, a borongós barnák és a mély feketék festői karaktert teremtő árnyalatai. A stilisztikai kettősség mellett valamiféle rendet teremtenek a 2010-es évek festői termésében a tematikai csoportok is: a női aktok – az egzaltált Madonnák –, a geometrikus alakzatokba foglalt városképek, az elvonatkoztatott tájak és a fiktív önarcképek sorozatai. A figurális kompozíciók, az aktok és az arcképek mind tárgyukat, mind kifejezésüket, illetve stilisztikai jegyeiket mérlegelve egyértelműen a művész mestere, Eszik Alajos alakformálását, valamint Gaál József műveinek nyomasztó világát, illetve távolabbról az expresszív-szimbolikus osztrák mes-

ter, a rajzaival és festményeivel a nemiség és az élet/halál paradoxonaival hadakozó Egon Schiele munkáit idézik emlékezetünkbe, míg az épülethalmazok felülnézetből szemlélt, hálózatként szétterülő, mozaikszerű tükröztetése a konstruktív szellemű modernista elődök törekvéseihez kapcsolódnak. Természetesen nem csupán a formai, hanem a tartalmi vonatkozásokban, s a kifejezőeszközeikben, a kifejezés módozataiban is elkülönülnek egymástól a figuratív és a geometrikus, illetve az elvonatkoztatott, a konkrét valóságelemektől eltávolodó munkák műcsoportjai. Az elragadtatott *Madonna*-képeken nőiségüket leplezetlenül vagy még inkább provokatív módon feltáró, furcsa torzítások által deformált testű, inkább rútnak, mintsem szépnek ítélhető, görcsbe ránduló, esetlen mozdulatok rabjaiként megjelenített, gomolygó sötét foltokból kibontakozó alakok jelennek meg. A Madonna organikus teste néhol mozaikkockák vagy üvegablak-kazetták kis, határozott kontúrokkal övezett foltjaiból épül fel. A *Fiktív önarcképe*k sorozata sem a magabiztos, határozott és kiegyensúlyozott művészegyéniséget állítja elénk, hanem a hajszolt, meggyötört, zaklatott, megszállott figura portréját. Ám a felülnézetből szemlélt „városképek" sem az üdítő szépség, az elringató látvány tolmácsolói, mert geometrikus rendjükben feltűnik vagy ott rejtezik a már a művész korábbi munkáin is fel-felbukkanó labirintus-motívum, amely elveszettség-érzetünk metaforájaként, magabiztosságunk végleges elvesztésének manifesztációjaként értelmezhető. Ugyanis önmagukba zárt mezők között, a zsákutcák útvesztőjében járunk, illetve toporgunk. A domináns vízszintes és függőleges – néhol elferdülő-megbillenő –, de mindenkor egyenes futású határvonalakkal közrefogott téglalapok és négyzetek, trapézok rendszerében feltünedező létrák az általuk hordozott szimbolikus jelentéseken túl az elveszett, értelmetlenné vált magasság jelenlétét is sugallják egy síkra kiterített, távoli, felső nézőpontból szemlélt rendszerben. Ebben az egymástól elszigetelt részekből felépülő konstrukcióban tünedeznek fel – mintegy a városképek és a Madonna-ábrázolások szintéziseként – a fekvő, a kijárataitól megfosztott labirintusjáratokká szerveződő épülethalmazokkal eggyé olvadó nőalakok. A metaforikus utalások, a szimbolikus jelentéskörök bonyolult, szövevényes tartományában járunk, ahol áttételek kereszteződéseivel, asszociatív metszéspontok váratlan ambivalenciáival, ismeretlen távlatok felé térítő indíttatásaival kell szembenéznünk.

Nehéz feladatra vállalkozunk tehát, ha Kammerlohr-Kováts László alkotásait értelmezni szeretnénk, mert a jelentéskörök kódjai nem működnek a megszokott gyakorlat szerint, vagy megközelítésünk felszínes, közhelyszerű megállapításokkal kamatozhat csak: pl. a női test egy labirintus, a női test labirintusából nincs kiút, nincs menekvés. A dolgok az alkotói szubjektum által erőteljesen árnyaltak, és sötét, feltárhatatlannak tűnő rejtélyekkel terheltek, s az emóciók tölteteivel és kiszámíthatatlan hullámaival áthatott képvilág jelenségei korábban ismeretlen érzelmi konfliktusokat ébresztvén hol meghökkentők, hol meg gyanúsan elandalítók. Kételyek és roppant feszültségek feleselgetnek, teremtenek ellentét-pólusokat a lappangó harmóniákkal e művek együttes hatótereiben. A Kammerlohr-mű-világ megközelítésében és felfejtésében a kitűnő művészeti tanulmányokat és esszéket író Gaál József képzőművész lehet segítségünkre, aki egyik eszmefuttatásában – a grafikusként indult festő másfél évtizeddel ezelőtt rendezett *Kilégzés – belégzés* című, tatabányai kiállítását megnyitván – állapította meg: „Ha egy kép elé állsz, s egy másik lény ábráját látod, bármennyire elvont ábrákból épített ember, életet lehelsz belé. Vizsgálod, s már saját életed része, már saját léted állapota a fontos. Egy kép néma, és a néma szemlélődés párbeszéddé alakul. A képben változó életed egy pillanatát látod, amely megdermedt, állandóvá vált. A mulandóság elnyújtott pillanata. Ebben az elnyújtott pillanatban a test

észrevétlenül bebábozódik, burokkal veszi körül magát. A mulandóság még az időtlen állapotban is munkálkodik. A kép egy konzervált állapot, időtlenségének része a mulandóság, a műtárgy rongálódik, előbb-utóbb torzó lesz belőle. Valami folyamatosan eltűnik belőle, valamivel folyamatosan gazdagodik. Most testeket látunk, abroncsba szorított testeket, mert széthullanak, mert magatehetetlen emblémák a bomlás elnyújtott, örökké tartó pillanatában. Az örök várakozás kényszerében. Talán áldozatok. Nők. Bandázsba, abroncsba szorítva. A pántok lehullanak, és testük széthull. Torzók, amelyek talán most épülnek, most rakja össze őket a teremtő. Talán nem is mulandóság, hanem újjászületés. A teremtés félbehagyott pillanata." Vagyis élnünk kell a gyanúval, hogy a lét legmélyebb, titokzatos szféráinak kutatására vállalkozik különös atmoszférájú, a tetszetősség köreitől messze rugaszkodó képeivel e festő. A *kilégzés* és a *belégzés* egyenletes ütemű váltakozására azonban nemcsak a Kammerlohr-Kováts László által festett képek szemlélése, befogadása, mondandóinak feldolgozása közben, konzekvenciáinak megvonása során kell ügyelnünk, hanem úgy általában is: mert az egyszer belégzik, kétszer kifúj-változat visszafordíthatatlan tragédiába torkollhat.

Magna Mater 1. olaj, vászon, 70×70 cm, 2018.

SOPOTNIK ZOLTÁN

Kammerlohr para-paradigma

MAJDNEM-ESSZÉ KAMMERLOHR-KOVÁTS LÁSZLÓ KÉPEIHEZ

„Állat az írásod! Mintha Demjén Rózsi szólalna meg Schopenhauer hangján."
(Orcsik Roland)

K.-nak (és itt minden irodalmi argumentáció nélkül megrezegtetett kára gondolok, értsd jól: most nem az a bizonyos K!) mániás színei, tónusai vannak. Pár állandó színnel felületkezeli azt, amit világnak gondol, majdhogynem életnek vagyis leginkább életrészleteknek, mert K. gyaníthatóan gyanakvó. Hogy mi iránt is érezné ezt K., arról majd később beszélek. Vagy elfelejtem és nem fogok beszélni, mert mire a szövegben odaérek, annyira evidens lesz, hogy nem elbeszélhető.

K. univerzumának sajátos színei állandóak. Mondhatni takarékosan bánik velük. A szerény színskála erejét, báját keresi, kutatja, és rendszerint meg is találja, ki is emeli azokat. Kevés színből is lehet birodalmat építeni, sugallja K., erős tételének bizonyítékai pedig a vásznon, no meg eme irodalmi lap hasábjain. Kevés szín, takaros, takarékos vonalvezetés, ami pont akkor tud kicsit érdesebb lenni, amikor kell, például a testiség problematikájának tematizálásánál. A test, annak kifacsarása, szétszedése, torzulásának őszinte bemutatása, mint posztmodern teória, szépen leborotválta az esztétika fanszőrzetét, sőt bele is vágott meg hatolt az úgynevezett értelmezői húsba, vénába. Na de az már elméleti hardcore pornó, amibe most nem mennék bele.

És természetesen ettől (is) jelentősen átalakult a szép fogalma, sőt el is takarják a különböző diskurzusok. Az is lehet, hogy a jövőben már nem is lehet beszélni szépről, vagyis az a szép szűnik meg, amit most még annak tarthatunk – ezzel a mostani valósággal együtt. Az általam már más írásban is szövegbe citált részletben Gadamer azt mondja: „a szép lényege szerint egyáltalán nem az, hogy szemben áll és ellentétben van a valósággal, hanem az, hogy a szépség, bármily váratlan legyen is a vele való találkozás, egyfajta biztosíték arra, hogy a valóság minden zűrzavarossága, tökéletlensége, gonoszságai, sikerületlenségei, egyoldalúságai és végzetes eltévelyedései ellenére az igazság nincs elérhetetlen messzeségben, hanem találkozunk vele" *(A szép aktualitása).*

K. is hozza a maga testpoétikáját vagy interpretációit, újragondolva például a női aktok hagyományait, vagy nem, vagy nem tudom. Furcsa testtartásba merevedett vagy éppen görcsösen táncolni készülő női alakok vezetnek át a K.-féle metaforika világába. A Kis Madonna festményciklus egyes darabjaiban a néha bogár- vagy bábszerű testtartás mellett, vagy annak ellenére, ott a báj és az irónia kettőse. És talán ez a báj különbözteti meg K.-t a többi testfelforgatótól és alakváltó képzőművésztől.

K.-nál az ősanyaság kiviláglik a részletekből, ezt a képzetet erősíti a kendőzetlenül elénk- és kitáruló báb-vagina is egyes helyeken. A vagina mint igazi őskép, a teremtett és az isteni, a szellemvilág közötti kapcsolat origója, a tudáson túli tér meghatározó formája, az ösztöné.

De a bogárszerű „létbe" merevedett Madonnák emlékeztetnek a csecsemők jellegzetes testtartására is. Itt még a test határai nem mosódnak össze vagy szét, mint a Madonna festmények esetében, hanem valami szokatlan harmónia támadja meg az embert, mondjuk azt, hogy borzas.

Ahol már inkább összemosódnak a határok az a *Térkép-nő* című sorozat egyik darabja, ahol mintha egy anyaméhben vagy ahhoz hasonló burokban jelenne meg a női test. Tehát K. sajátos ultrahang-készülékén keresztül nézve az embrióból egy komplett nő készülődik kifejlődni és születni, de ha nagyon akarom, tudom (vagyis ő tudja) fokozni: egy komplett terhes nő bontakozik ki a szemünk előtt. És akkor már meg is érkeztünk valamilyen klinikai-testesztétika kellős közepébe, ahol a biológiai evidencia párbeszédbe lép K. alkotói fantáziájával, és új határokat léphet át a gondolkodás.

K. kastélyában (mármint az ebben a szövegben főszereplő K.-nak, és a saját kastélyában, aminek mibenlétét az olvasói-értelmezői fantáziára bízom), ilyen és hasonló nőalakok hevernek szanaszét, mint afféle puzzle-darabok vagy éppen misztikus söralátétek, amire Lucian Freud vágja rá a korsó söröket és Schiele mester hozza a kokót ráadásnak. Érdekes, hogy ezek a női alakok, alakzatok – vagy afféle lenyomatok, ha úgy tetszik – mégsem állítanak rá az antihumanista nézőpont útjára, inkább annak a határain táncoltatja K. a „babáit, bábjait". Amolyan saját romantikával nyúl hozzá a női test szimbolikájának kérdéshez, még a „szerelmes rápillantás" esélye is megképződhet, ahogy azt egy másik gondolatmenetet követve Roland Barthes írja *Beszédtöredékek a szerelemről* című művében: „(…) kutatok a másik testében, mintha csak látni akarnám, mi van belül, mintha vágyam mechanikus oka a velem szemben lévő testben lenne (azokra a gyerekekre hasonlítok, akik szétszerelnek egy ébresztőórát, hogy megtudják, mi is az idő."

A testpoétika másik irányába kalauzolnak minket K. *Eltűnt idő nyomában* és a *Földalatti város* című képei, ahol a női test mint domborzati elem jelenik meg a vásznakon, az egymáson vagy egymásba fekvő erősen archaizált, szexuális kisugárzással bíró alakok, mintha táj emlékezetébe belevésett istennők vagy angyalok lennének.

Kicsit olyannak tűnnek, mint a tájra ragasztott levonók, matricák, egy letűnt és mindenképpen misztikus kor maradványai, feltűnést keltő emlékei. Ezeknek a képeknek a hangulata nekem halványan David Lynch 1984-ben bemutatott *Dűne*-filmjét idézi meg. Csak a fűszert nem férgek „szállítják", hanem az archaikus emlékezet táj-asszonyai, akik nagyon is figyelmeztetni akarják az éppen aktuális kor embereit a jelenvalóságukra (mármint a kreatív hagyományéra) Hamvas Béla fogalmával: az alapállásra.

Ezek a hagyomány-asszonyok folyamatosan jelen vannak, jó példa erre a *Földalatti város* I. című festmény, amely olyan, mintha ólomüveg kép lenne, amelyen egy széttárt lábú és tótágast álló nő ékelődne bele egy többrétegű városba. Ennek a városnak a nagyobb része, a lényege, a föld alatt terül el, csak a lábszárait láthatjuk a felszín felett, az egyik egy kémény, a másik pedig valamilyen elektromos hálózati-tartóvezeték, vagy mi a fene. Tehát K. saját kastélya ablakai ezek az ólomüveg-festmények, mintha az a kastély valójában egy templom lenne, ahová nem láthatunk be és ki sem tekinthetünk onnan, csak a hit és a fantázia, amelyekre hagyatkozhatunk, ameddig a K. által konstruált „épületben," világban, tartózkodunk.

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE
176. szám

BOLDOG ZOLTÁN

Az olvasás nélküli irodalom

AVAGY NEVELHETJÜK-E LÁZADÁSRA A DIÁKOKAT?

Az elmúlt évek irodalomtanításról szóló vitái közül kiemelkedik a Jókairól, a műveinek tantervi szerepéről szóló újra és újra fellángoló disputa. 2020-ban Fenyő D. György, az ELTE Radnóti Miklós Gyakorlóiskolájának tanára, a Magyartanárok Egyesületének alelnöke nyilatkozott úgy, hogy többek között Jókait is levenné a kötelezők listájáról, mert véleménye szerint a mai diákok számára a XIX. század megbecsült írója „már szinte olvashatatlan".[1] Nényei Pál, a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium tanára sok kérdésben polemizálva Fenyő D. Györggyel végül szintén arra a következtetésre jutott, hogy Jókai műveit középszerűségük miatt kellene kihagyni a tananyagból.[2] Idén februárban pedig Tóth Krisztina nyilatkozott úgy, hogy Az arany embert levenné a kötelező olvasmányok listájáról.[3]

Bár jelentős szakmai válaszreakció nem érkezett a fenti felvetésekre, és inkább csak a közösségi oldalak kommentszekciójában parázslott tovább a vita, a 2020-ban elfogadott és felmenő rendszerben bevezetett kerettantervek egyértelműen Jókai taníthatósága mellett foglaltak állást. De mintha mégis átszivárgott volna a szakmai észrevételekből néhány érv az oktatáspolitikai döntéshozók fülébe, hiszen 7. osztályban *A kőszívű ember fiai* mindössze az ajánlott olvasmányok közé került be, és a törzsanyagban átvette a helyét *A huszti beteglátogatók* és *A nagyenyedi két fűzfa*. A félreértés elkerülése végett a 7. és 8. osztályosoknak szóló kerettanterv *A nagyenyedi két fűzfá*t egyedüliként jelöli ki a Jókai-életműből mint kötelező olvasmányt, nem adva más alternatívát a tanárnak, mint ahogy Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond vagy William Shakespeare esetében teszi.

A 2020-ban nyilvánosságra hozott gimnáziumi kerettanterv a 9. és 10. évfolyam számára két elbeszélést jelöl meg a törzsanyagban (ezek közül az egyiket később novellaként minősíti): *A tengerszem tündérét* és *A huszti beteglátogatók*at, a regények közül egyedüli Jókai-műként, tehát a választás lehetőségét szintén kizárva *Az arany embert* nevezi meg kötelezőként.

---

[1] L. Talabér Dominika Fenyő D. Györggyel készített interjúját: http://eduline.hu/kozoktatas/Jokait_es_a_Bank_bant_levennem_a_kotelezok__LZSLXJ (Utolsó megtekintés: 2020. 06. 15.)

[2] Az erről szóló vita a Heti Válasz 2017. november 30-án megjelent számában olvasható.

[3] https://konyvesmagazin.hu/friss/tizenegyes_ott_anna_toth_krisztina_olvasas.html?fbclid=IwAR2yjunnjR-n_jv15dYS334FV0zZ3FUdmcnaffT2yRTzfzOlauPLSiQ86qA&utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202102&utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202102

Jelen írásnak nem célja a Jókai taníthatóságával kapcsolatos viták felelevenítése és kommentálása, hiszen a kerettanterv iránymutatása egyértelmű: Jókai művei megkerülhetetlenek a diákok számára.

Így aztán jelen esszé beletörődve ebbe a helyzetbe olyan módszertani tippeket próbál nyújtani Jókai műveinek iskolai keretek között történő feldolgozásához, melyek megkönnyítik a magyar szakos kollégák dolgát. De ugyanígy érdemes lehet megfontolni mindezen szempontokat a szülőknek és a diákoknak is, hiszen számukra is fogódzókat próbál adni két olyan művel kapcsolatban, amelyek idáig nem szerepeltek az általános és középiskolás anyagban. *A nagyenyedi két fűzfá*ról és *A huszti beteglátogatók*ról szól e módszertani dolgozat, hiszen ezek – valljuk be őszinte magyartanári szívvel – sokunknak szintén újdonságot jelentenek.

Ez az újdonságérzet azonban nem kell, hogy megijesszen bennünket, mert bár kényelemből gyakran ragaszkodunk a megszokotthoz, a komfortzóna (talán ez a kifejezés lesz az év szava!) elhagyása van annyira izgalmas, mint *A kőszívű ember fiai*nak tizedik újraolvasása. Ráadásul ezzel a két Jókai-prózával nem jár rosszul sem a tanár, sem a diák, de talán még a szülő sem. *A nagyenyedi két fűzfa* lényegesen rövidebb, mint *A kőszívű ember fiai*, és közelebb hozható a diákokhoz, hiszen főszereplői diákok. *A huszti beteglátogatók* jelentősen könnyebben emészthető, mint *Az arany ember*, amelyet a diákok tetemes része – ne legyenek illúzióink – nagyrészt filmként ismer meg (vagy még úgy sem).

A módszertani segédlet jelentős része azzal foglalkozik, miként motiválható a diák, hogy elolvassa a regényt, a novellát vagy ezek egy-egy részletét, és hogy magáénak érezze az abban felmerülő problémákat. Így az ötletek gyakran nem arra építenek, hogy mindenki elolvasta a regényt, a novellát, hanem megpróbálják bevonni a diákokat egy folyamatba, egy szövegközpontú, talán élményszerzésre is alkalmas párbeszédbe. Tehát olyan lehetőségeket próbálok felvázolni, amelyek mentén a diákok bekapcsolódhatnak a Jókai-értelmezésbe, és úgy is fejleszthetik saját képességeiket, készségeiket az órán, hogy magát a szöveget nem olvasták.

Irodalomélvezet lehet-e olvasmányélmény nélkül? – merülhet fel a kérdés. Erre bölcsnek álcázott keleti (vagy csak kelet-európai) gondolkodóként szintén egy kérdéssel felelek: megfosztható-e valaki az irodalomtól az olvasmányélmény hiányában? Hiszen ma már rengeteg eszköz áll rendelkezésre ahhoz, hogy a mű olvasásának hiányában is irodalomélményt szerezzünk a diákoknak. És ha ügyesek vagyunk, talán az óránk hatására mégis kézbe kerül az akkor már nem is olyan kötelező olvasmány.

A ráhangolódás fontossága

Bármely tananyag feldolgozását érdemes a ráhangolással, ráhangolódással kezdeni, hiszen nem szabad elfelednünk, hogy a diákok kényszerből ülnek az óráinkon. Ebből a kényszerből adódóan szellemi szabadságuk, kreativitásuk, együttműködésük akkor emelhető a legmagasabb szintre, ha elfeledtetjük velük ezeket a körülményeket, és olyan helyzeteket alakítunk ki, amelyekben szabadabbnak érezhetik magukat, amelyek segítségével élményeket szerezhetnek. Erre nem a legmegfelelőbb egy ismeretfelmérő röpdolgozat, amely azt teszteli, ki olvasta a novellát, regényt vagy elbeszélést, és ki mennyit értett vagy éppen nem értett meg belőle. Ezzel már az osztály egy részét elveszíthetjük, hiszen nekik az lesz a maradandó élményük Jókairól, hogy érte is megkapták a kegyetlen egyest vagy a kegyelemkettest. Innentől

nem válnak érdekeltté az órán, passzívak lesznek, elutasítók, esetleg bomlasztók vagy egyenesen lázadók, forradalmárok. Pedig a tanárok célja az, hogy ne Jókai ellen, hanem éppen Jókaival tanítsanak meg lázadni. Egyébként is kényelmesebb nekünk, tanároknak megszervezni a saját pedagógiai forradalmunkat, mintha a diákok teszik ezt meg a hátunk mögött.

Egy ideális ráhangoló óra olyan, hogy a tanulóknak kezdetben sejtelmük sincs, hogyan jutnak el a tananyaghoz, olyan messziről indítja a tanár a kérdését. Ehhez érdemes olyan munkaformát választani, amely fejleszti a diákokat szociálisan, és bátorságot, lendületet ad a továbbiakhoz. Ilyen például a páros munka, de három-négy fős csoportokban is érdemes dolgozni, figyelve arra, hogy mindenki szóhoz jusson. Célszerű beosztani az időt, és jelezni, ha egy-egy megszólalónál lejárt a hozzászólásra biztosított keret. Ez később más tantárgyaknál, sőt a munkahelyi körülmények között is fontos lesz, megtanítja betartani a diák számára az időkereteket *(time management).*

Az ideális ráhangoló kérdés nemcsak felkelti az érdeklődést, hanem maga is készséget és képességet fejleszt, állásfoglalásra késztet, vitahelyzetet generál. A legfontosabb tulajdonsága ezen felül, hogy azonosulási lehetőséget teremt a diákok számára, akik rácsodálkozhatnak, hogy érintettek a témában.

Ilyen ráhangoló provokatív kérdés és feladat lehet *A nagyenyedi két fűzfa* feldolgozásához a következő: „Fellázadhatnak-e a diákok tanáruk, igazgatójuk akaratával szemben? 3 fős csoportban foglaljanak állást a kérdésben, és gyűjtsenek álláspontjuk alátámasztására legalább 3 érvet! Egy-egy konkrét vagy elképzelt példa, eset is érvnek számít. A csoport minden tagjának 1-1-1 perce van a megszólalásra, és a csapat ezután 2 percben összegezze véleményét!"

Remélhetőleg a feladat nagy felhördülést, izgalmat, izgatottságot okoz a diákok között, és érdekeltté válnak az érvek megfogalmazásában, hiszen nagy eséllyel érte már őket olyan sérelem, amellyel szemben fellázadtak vagy szívesen fellázadtak volna.

Miután kellőképpen érdekeltté tettük a jelenlévőket a téma feldolgozásában, akik megosztották egymással gondolataikat, elkezdhetünk közelíteni Jókaihoz. Mielőtt azonban belekezdenénk a regény elemzésébe, érdemes felmérnünk, ki olvasta *A nagyenyedi két fűzfá*t, és ez alapján differenciálni az egyes tanulókat – külön jutalmazva azokat, akik átfogó ismeretek birtokában vannak, és így segíthetik a munkánkat.

Differenciálás és választható projektfeladatok – A nagyenyedi sok-sok fűzfa

A mai modern pedagógia egyik kiemelt követelménye és divatszava a differenciálás, amelynek alapelve, hogy a különböző képességű és felkészültségű tanulók a kompetenciáikhoz leginkább illő, a fejlődésükhöz leginkább passzoló feladatot kapjanak.

Egy kötelező olvasmány kapcsán nemcsak az eltérő képességek jelentenek problémát, hanem az ismeretek más-más szintje is. Akad, aki nem olvasta az elbeszélést, míg más félbehagyta, mert nem tetszett neki. A következő csoport elolvasta, mert félt az elégtelentől, és egyébként is szeretne mindenből ötös lenni. Míg csak az osztály egy parányi részét jelentik azok, akik olvasták és élvezték is a regényt. Ezért is érdemes egy attitűdvizsgálatot tartani nyitott mondatok segítségével, hiszen így könnyen felmérhetjük, kik azok, akiket Jókai lázba hozott, mert a többieket még mindig nekünk, magyartanároknak kell felhergelnünk Jókaival.

Ennek az attitűdvizsgálatnak a nyitott mondatai lehetnek a következők, amelyeket mindenki egyénileg fejez be: „Tetszett az olvasmány, mert...", „Nem tetszett az olvasmány, mert...", „Nem olvastam, mert...". A válaszok maguk is gyakorlásnak tekinthetők, és arra neve-

lik a 7. osztályos tanulókat, hogy megszólalásaikban mindig használjanak érveket, tudatosítva azt, hogy kijelentéseik ezek nélkül súlytalanná válhatnak.

Ezen válaszok alapján három csoportba sorolható az osztály, akiknek különböző típusú feladatokat adhatunk, hiszen már az óra megkezdésének pillanatában más-más szinten állnak Jókaiból. Az a tanár saját felelőssége, hogyan bünteti a „nemolvasókat", de a gyakori és súlyos retorzió könnyen elidegenítheti a tantárgytól a tanulót.

A legnehezebbnek az a csoport tűnhet, amelyik nem olvasta *A nagyenyedi két fűzfá*t. Valójában nekik könnyű feladatot adni, hiszen egy olyan kontextust teremthetnek a szövegelemzéshez, amely az olvasmányra koncentrálók tudását egészíti ki. Ez a mozaikosságra épülő módszer azért is praktikus, mert így minden csoport ad a másiknak egy tudásdarabkát, még akkor is, ha ők látszólag ajándék nélkül érkeztek a Jókai-brainstormingra.

A „nemolvasók" csoportjának ideális feladat lehet egy olyan kutatómunka, amely arra fókuszál, mennyire lázadó természetű volt Jókai Mór. Akár azt a címet is adhatjuk a projektüknek: *A lázadó Jókai*. A lázadó jelző ebben az esetben tágan értelmezhető, akár poétikai, politikai, magánéleti szempontból is. A kutatómunka érdemi része a csoporton belüli feladatok szétosztásával kezdődhet, amelynek önálló, a csoportra bízott delegálása attól függ, mennyire járatosak ebben a diákok (ha még nem járatosak, érdemes a tanárnak erre is szánni néhány percet, hiszen a többi csoportot is érinteni fogja a probléma).

A „nemolvasók" az anyaggyűjtést elkezdhetik a tanórán akár telefonjuk segítségével is. Nem kell feltétlenül mindenkinek mobillal rendelkeznie egy-egy csoportban, elég, ha csak egyikük végzi a kutatást, míg a többiek az információk elrendezésével foglalkoznak, hiszen erre a felnőtt életben is nagy szükségük lesz, diákként pedig a rendszerezési képességet fejleszti.

A második csoportba azok tartozhatnak, akik olvasták a művet, de nem tetszett nekik. Őket azért célszerű külön egységként kezelni, mert motivációjuk alacsonyabb azokénál, akiket megnyert magának a Jókai-mű. Ha olyan választható projektfeladatcsomaggal kínáljuk meg őket, amelynek segítségével felfedezhetik *A nagyenyedi két fűzfa* erényeit, akkor akár a viszonyuk is megváltozhat az olvasottakhoz. Ilyen választható feladatok lehetnek a következők (a három közül egyet kell választani):

Védjék meg a diákokat! Legyenek a nagyenyedi diákok ügyvédjei, szószólói, és igazolják, hogy az igazgatói utasítással szembeni lázadásuk észszerű volt a regényben felvázolt helyzet tekintetében! A csapat egyik tagja adja elő az érvelést!

Készítsenek 3 mémet, amely a regény legfontosabb fordulópontjaira fókuszál, és a csapat egyik tagja szóban mutassa be a mémeket, amelyeket előzetesen megoszt az osztállyal (pl. a Google Classroom segítségével).

Emeljenek ki három érdekes jelenetet a regényből, és a csapat jelenítse meg állókép formájában a szituációkat! Várják meg, hogy az osztály kitalálja-e, mit ábrázol a jelenet! Ha nem sikerül kitalálni, segítő mondatokkal vezessék rá osztálytársaikat a megoldásra!

A harmadik csoportba azok a diákok sorolhatók, akiknek tetszett a Jókai-mű. Ők feltételezhetően kifejezetten várják, hogy új összefüggésekre találjanak rá, elemzési szempontokat kapjanak az események, a karakterek értelmezéséhez és a nyelv használatához. Őket nem kell olyan mértékben motiválni, mint az előző két csoportot, de nekik is érdemes felkínálni a választás lehetőségét, hiszen ezzel magyartanárként éppen azt demonstráljuk, hány különböző megközelítése lehet egy irodalmi szövegnek.

Ezek a választható feladatok a következők lehetnek:

Készítsék el az alábbi szereplők jellemtérképét: Tordai Szabó Gerzson, Zetelaky József, Karassiay Áron és Trajtzigfritzig! A csapat egyik tagja ismertesse, hogy a bemutatott jellemek mely tulajdonságai befolyásolták leginkább a regénybeli események menetét!

A következő értékelés a Moly.hu felületén olvasható Jókai regényéről, ahol maximum 5 csillaggal lehet értékelni egy könyvet: „Igazából a történet jobb volt, mint A kőszívű ember fiai, viszont a nyelvezete… az valami borzalom. Jól volt a magyartanárunk, mikor kitalálta ezt, hogy 7.-ben kötelező olvasmány? Nem.

De mivel a történet jó volt így megadom a 3,5 csillagot." Kommentálja a csapat egy 5-10 mondatos hozzászólással a fenti véleményt!

Készítsenek egy olyan reklámot a Jókai-regényről, amely saját korosztályukat célozza! A reklám az iskolaújságban jelenne meg, és maximum 5-15 mondat hosszúságú lehet! Keressenek, készítsenek vagy tervezzenek megfelelő illusztrációt a reklámhoz!

A fenti projektek nem egy tanóra alatt valósíthatók meg, hanem legalább 3-4 alkalmat igényelnek az elkészítéssel és a bemutatással együtt. A feladatok elég változatosak, hiszen gyakoroltatják az érvelést, egy csipetnyi drámapedagógia is található bennük (állóképek), és alkalmazkodnak azokhoz a digitális formákhoz, amelyeket a diákok a mindennapokban is használnak (mémek). Érdemes minden esetben a csoportokra bízni a döntést, hiszen a vitakultúra fejlesztésében ennek is nagy szerepe lehet. A tanárnak ott érdemes beavatkozni, és segíteni egy-egy csoport munkáját, ahol a témaválasztás első fázisán nem jutnak túl.

A mémek például azért alkalmasabbak egy olyan csoport megmozgatására, amelynek nem tetszett a regény, mert a műfaj lehetőséget ad a kritika megfogalmazására. Ezzel szemben a reklámot annak a csapatnak célszerű feladatként adni, akik elismerő véleményükből adódóan hitelesen tudják korosztályuknak ajánlani a könyvet. De mindkét csapatnál (akik olvasták a regényt) található olyan feladat, ahol nem kell feltétlenül ismertetni álláspontjukat a regénnyel kapcsolatban, így nem kényszerítjük őket a véleményük kimondására.

Ez a 3-4 óra természetesen csak a regény feldolgozását tartalmazza, így jogosan merülhet fel a kérdés: mi legyen a tananyaggal? A tankönyvben szereplő szöveg feldolgozása a tanulási folyamat legkevésbé izgalmas részének tűnik. A legtöbb tanár próbálja vázlattá tömöríteni az itt található információkat, ezzel azonban a motiválatlan tanulók számára még unalmasabbá, szárazabbá teszi a tananyagot. Ráadául a diák még kevésbé mélyítheti el a tankönyvben szereplő tudást, hiszen nem jelent neki akkora erőfeszítést annak megszerzése (amire energiát szán a diák, az a szociálpszichológia jelenlegi eredményei szerint mélyebben bevésődik, elmélyül).

A száraz és unalmas tananyag fellazítására alkalmas eszköznek tűnik a játékosítás *(gamification).* Ez azt jelenti, hogy akár kétfős csapatba szervezve a gyerekeket egy 10 kérdéses kvízt állíthatunk össze, és a három dobogós helyezést elért csapatot jelessel jutalmazhatjuk. Ebben az esetben is elég, ha a két diák közül az egyik rendelkezik okostelefonnal, hiszen a fenti játékos versenyre az online kvízfelületek a legalkalmasabbak, amelyek nemcsak a kitöltés pontosságát, hanem az időt is mérik. Ilyen ajánlott felület többek között a Quizizz, a Quizlet vagy a Kahoot.

Olyan online teszteket érdemes összeállítani, amelyek a kerettantervi fogalmakra összpontosítanak, és a tankönyvekben is általában kiemelt helyen szerepelnek. Így elérhetjük azt, hogy a diák felismerje: nem a tanár tanítja őt, hanem ő maga tanul. Így érdekeltté válik a saját

tanulási folyamatában, a megszerzett tudása stabilabb lesz, és még jegyet is tud szerezni a teszt alapos és gyors kitöltésével.

A fenti szemlélet és módszertani megközelítés talán alkalmas lehet arra, hogy a diákoknak némi élményt szerezve közelebb hozza őket az irodalomhoz, és bemutassa nekik: Jókai nem is olyan távoli, érthetetlen szerző, mint ahogy azzal a felsőbb évfolyamba járók riogatták őket. A csoport- és projektmunkával elkerülhetők a tananyagtól és a tantárgytól elidegenítő büntető elégtelenek, és lehetőség adódik arra, hogy a földbe szúrt sok-sok botból valódi fűzfák nőjenek, azaz a gondolkodás a tanórán és az iskolán kívül is tovább folytatódjék.

A huszti beteglátogatók – A ráhangolódástól az órai feldolgozásig

Új 10. osztályos kötelező olvasmányként jelent meg a 2020-as gimnáziumi kerettantervben Jókai Mór *A huszti beteglátogatók* című novellája. A szöveg zavarbaejtően rövid, főleg *Az arany ember*hez képest, amelyet diák- és tanárgenerációk sora száműzött a hosszú nyári szünetre, hogy majd a 11. osztályt ennek a regénynek az elemzésével kezdik. Most diák és tanár egyaránt nehéz helyzetbe került, hiszen a megújult menetrend szerint mindenképpen bele kell passzíroznia a pedagógusnak a 10. osztály legvégére Jókai nagyprózájának tárgyalását, feldolgozását. Mivel ez a diákok tanév végi motivációját tekintve szinte lehetetlennek tűnik, vélelmezhető, hogy sokan fogják inkább *A huszti beteglátogatók*ra alapozni a tudásukat, és talán ennek a nyár közeli nyomásnak a pedagógusok is könnyebb szívvel engednek majd.

A huszti beteglátogatók lehet az a Jókai-mű, amelyet a 10.-es diákoknak esélyük van megismerni. A novella órán elolvasható, feldolgozható, és olyan irodalmi és nem irodalmi problémákat érint, amelyek egyaránt segítik a tanár és a diák munkáját.

A 16-17 éves korosztálynál a ráhangolódás már olyan komolyabb kérdéssel is indulhat, amely sokakat érinthetett közülük. Fontos, hogy bevezető problémafelvetésünk életközeli legyen, hiszen a diákok szemében a haszonelvű szemlélet (mire jók a tanultak és maga az irodalomóra) központi kérdéssé vált az utóbbi időben. Ennek jegyében egy olyan feladatot adhatunk, amelyet páros munkában készíthetnek el: „Hogyan viselkedjünk beteglátogatás alkalmával? Írjanak három jó tanácsot, amelyeket kortársaiknak érdemes lenne megfogadniuk!”

Miután a ráhangoló feladatot meghallgattuk, a csoportalakítás következhet. A 3-4 fős csapatok olyan elemzési szempontokat kapnak, amelyek megkövetelik a friss szövegismeretet, így nem praktikus otthon elolvasandó novellának kijelölni *A huszti beteglátogatók*at. A szempontokat tartalmazó feladatokat viszont azért kell mindenképpen az egyéni órai olvasás előtt kiosztani, mert a diákok így fogják megérteni, hogy nincsenek univerzális novellaelemzési szempontok, hanem mindig az adott szöveghez érdemes keresni a legtermékenyebb megközelítésmódokat. Ennek hangsúlyozása azért elhanyagolhatatlan, mert a diákok az írásbeli középszintű érettségi novellaelemzése előtt tudatosíthatják: az egyes szempontok nélkül nem is érdemes belekezdeni az értelmezésbe, hiszen nem tudják, hova helyezzék a hangsúlyt.

Ilyen szempontok lehetnek a következők, amelyeket a 3-4 fős csoportok között akár véletlenszerű módon ki is sorsolhatunk:

Hogyan írja fölül a beteglátogatással kapcsolatos olvasói elvárásainkat Jókai novellája? A csapat egyik tagja 2 percben mutassa be az osztálynak a közös munka eredményét!

Olvassák újra Kölcsey Ferenc *Huszt* című epigrammáját, és hasonlítsák össze a vár ábrázolását *A huszti beteglátogatók*ban találhatóval! Mutassák be, hol található Huszt vára! A csapat egyik tagja 2 percben foglalja össze az osztálynak a közös munka eredményét!

Mutassák be a novella legfontosabb fordulatait, és térjenek ki arra, milyen tanulságok fogalmazhatók meg a történet olvasása után! A csapat egyik tagja 2 percben foglalja össze az osztálynak a közös munka eredményét!

Ismételjék át a trójai faló történetét (9. osztályos anyag)! Miben hasonlít az ókori történet és Jókai novellája? Keressenek hasonlóságokat és különbségeket! A csapat egyik tagja 2 percben mutassa be az osztálynak a közös munka eredményét!

Keressenek olyan elemeket a szövegben, amelyek humorossá tehetik az olvasó számára a novellát! A csapat egyik tagja 2 percben mutassa be az osztálynak a közös munka eredményét!

Keressenek a novellában archaikus kifejezéseket, és írják a füzetükbe az adott szavak mellé, mi a mai megfelelőjük! Beszéljék meg, miért fontos, hogy ennyi archaizmust használ a novella! A csapat egyik tagja 2 percben mutassa be az osztálynak a közös munka eredményét!

A fentiek kifejezetten az írásbeli középszintű érettségire felkészítő feladatok, amelyek egy műnek egy adott szempont szerinti elemzését gyakoroltatják. Ha célunk az, hogy a kimenetre, a négy éven át emlegetendő megmérettetésre kondicionáljuk a diákokat már 10. osztályban, akkor érdemes kissé tankönyv- és munkafüzetközpontúnak maradni. De nem kizárólag az érettségiorientált óraszervezésen, hanem az iskolatípuson is múlik ez a döntés.

Ha viszont az írásbeli érettségi szempontrendszerétől némileg elszakadó feladatokkal szeretnénk motiválni a diákokat, akkor a következő ötletek felé is érdemes elindulnunk, és az irodalom vagy Jókai iránt kevésbé érdeklődő osztályban ezekre is építhetünk:

Írjanak egy rövid, 3-6 mondatos bulvárhírt *A huszti beteglátogatók* alapján! Legyen minél kattintásvadászabb, provokatívabb a cím és a megfogalmazás!

Készítsenek 3 mémet a novella alapján!

Készítsenek egy legalább 6 kérdéses villáminterjút valamelyik szereplővel!

Készítsenek egy elképzelt interjút Jókaival *A huszti beteglátogatók*ról!

Értékeljék közösen a művet egy ötös skálán, értékelésüket átlagolják, majd foglalják össze szövegesen is 5-10 mondatban!

Írjanak 5 olyan kérdést a novellához, amely a csapat által nem vagy kevésbé érthető részekre vonatkozik, és amelyekre választ szeretnének kapni a többiektől!

A 16-17 éveseket még intenzívebben lehet bevonni saját tanulási folyamatuk szervezésébe, mint a Jókaival foglalkozó hetedikeseket. Az elemzésen túli tankönyvi tanulnivaló feldolgozását – akár a fentebb is említett online kvízek segítségével – szinte teljesen a tanulókra bízhatjuk. Ez olyan formában valósítható meg, hogy az osztály egyik része tesztet állít össze az osztály másik felének. Az osztály két része párhuzamosan is végezheti ezt a munkát: amíg az egyik csoport az életrajzra és a legfontosabb fogalmakra koncentrál, addig a másik a reformkort és Jókai kortársait helyezheti a kvíz középpontjába. De a tudás megszerzésére, elmélyítésére alkalmas egy egyszerűen elkészíthető Google Űrlap is, sőt elektronikai eszköz híján a füzet is.

A kvíz vagy a feladatlap kitöltésével a diákok a szövegértést gyakorolják, amely a középszintű írásbeli érettségi első részére készíti fel őket, így fontos, hogy a kérdések tananyagból

való kikeresésére maradjon elég idő. Az egyes kvízek a későbbiekben jól használhatók az összefoglalásnál, az érettségire készülésnél. Ebben az esetben tehát nem az ellenőrzésre esik a hangsúly, hanem azoknak az adatoknak a feldolgozására, megismerésére, amelyeket a Nemzeti Alaptanterv és a kerettantervek megkövetelnek a diákoktól.

Vannak ezen a téren radikális tanárok, akik az információfeldolgozását, ismeretszerzést olyan mértékben száműzik az órájukról, hogy a diákoknak egy előre gyártott tesztsort kell kitölteniük otthoni keretek között, és akkor számít megtanultnak az anyag, ha legalább 80% felett teljesítenek (a feladatlap kitöltését korlátlan számban lehet ismételni). Így a tanórai munka kizárólag a műelemzésre épül, és az ismeretközpontúság minimálisra csökken az irodalomórákon, ahol a felszabaduló időt olvasásra (annak pótlására) és a szövegközpontú megközelítésekre építhetjük.

Ahhoz azonban, hogy hatékony módszereket, munkaformákat találjunk, ismerni kell a csoportot, az egyes tanulók irodalomhoz fűződő viszonyát és nem utolsó sorban azt a világot, amelyben a gyerekek mozognak. Egy tanárnak képben kell lennie a legfontosabb digitális felületekkel, amelyeken a diákok kommunikálnak egymással, ahol idejük jelentős részét töltik. Egy nyitott pedagógus nem ellenséget, hanem szövetségest lát a mobiltelefonban, a táblagépben és a laptopban, az online felületekben és műfajokban. Ha a diákok megérzik ezt a hozzáállást, ők is rögtön motiváltabbakká válnak. Így nem is igazán a diákokon, hanem a tanárokon múlik, hogy megtalálja-e a helyét Jókai a XXI. századi oktatásban. A modern pedagógia néhány fent ismertetett megközelítése olyan lehetőségeket kínál, amelyekkel könnyebben felkelthető a diákok érdeklődése, ha képesek vagyunk elfogadni azt, hogy nem egy Jókai-nagyregény ismerete tesz valakit magyarabbá, hanem az az élmény, amelyet egy irodalomórával szerezhetünk nekik.

SZÍV ERNŐ

Árvaság, hangok

Hát persze, hogy a család nem csupán az élők gyülekezete. A halottak éppúgy örökös, rendes, szavazati joggal bíró tagok a vérvonalakkal összeszőtt, összegubancolt csoportosulásban – felelnek azért is, ami él, ami utánuk marad. Visszanéznek a tükörből, üzeneteket hagynak a levelesládában, a fotóalbumban, a komódfiókban, a padláson, a pincében. Hogy csak a temető? Dehogyis. Mindenütt ott vannak, még a zihálástól fülledt, páratelt hálószobában is leselkednek. Kölcsönadnak ruhát, cipőt, kalapot, elvet, rögeszmét, szokást, betegséget. A halottak nem csak a virágkor, a hamar hervadó édes múlt képviselői, de képviselik a jótékony, megszépítő nosztalgián túl a jóvátehetetlent, a szégyent, a bűntudatot, azt a vétket, hogy könnyű kézzel elengedték, magukra hagyták őket. Árva lett, aki nem teheti jóvá, hogy hagyta elmenni. Jaj, nem tettem eleget érte? Nem küzdöttem, fáztam, áztam, fizettem, robotoltam eleget miatta? Igen, igen. Miért nem fogtál, tartottál, szorítottál erősebben! Miért nem vigyáztál rám jobban! Ráég az az elképzelt, gondosan fölépített bűn a túlélőre, vele marad, imában, emlékezésben, vasárnapi húslevesben. Gyűlölködő, egymást rágalmazó, a másikat meglopó, bevádoló rokonok még kibékülhetnek. Többnyire nem fognak, mert a családi gyűlöletnél kevés sistergőbb és mérgezőbb érzés van, de azért fegyverszünetre a lehetőség fennáll. Egy frissen összelapátolt sírbucka fölött majd jól berúgnak. Az árván maradt élő titokban vádolja a halottat, hogy mert elmenni, miért adta föl, miért nem akart élni. Nem volt joga ekkora hiányt maga után hagyni. Ezek a vádak ritkább esetben artikulálódnak, legfeljebb óvatos, cizellált formákban fogalmazódnak meg, de gyakran sokkal jobban és engesztelhetetlenebbül fájnak. A halottak is beszélnek. De még hogy! Be nem áll a szájuk. Beleszólnak a dolgok menetébe, kiigazítanak, okoskodnak, olyanok, mint a kofák, fecsegnek, locsognak, árulkodnak és vádolnak, kéretlenül szólnak. De jó, sokszor vigasztalnak is. Onnan. A semmiből. Onnan. A van-ból, abból, amit hagytak maguk után. És ez a sok különböző fajtájú, formájú beszéd a víz lassú, föltartóztathatatlan folyásához hasonlatos, mintha az idő vonulására bízná magát a halott nyelve, ilyenné válnak azok a nem szavak, azok a nem mondatok, azok a végtelen nem monológok. Az egykor volt szólások tónusai gyakran kifakulnak. De aki fontos volt, annak a hangját, annak színét, recsegő vagy selymes voltát nem lehet feledni. Aki valamiért fontossá lett az életedben, azt mindig hallani fogod.

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

Demus Gábor
Deres Kornélia
Fecske Csaba
Harcos Bálint
Jenei Gyula
Lackfi János
Szijj Ferenc
Tönköl József
versei

Berta Ádám
Faludi Julianna
Szakács Réka
Szil Ágnes
prózája

Beszélgetés
Tüskés Gábor irodalomtörténésszel

György Péter
Kőbányai János
Lengyel András
tanulmánya

Wehner Tibor és Sopotnik Zoltán
Kammerlohr-Kováts László alkotásairól

Diákmelléklet
Boldog Zoltán: Az olvasás nélküli irodalom

9 770133 116008 21005

Emberi Erőforrások Minisztériuma
NKA